

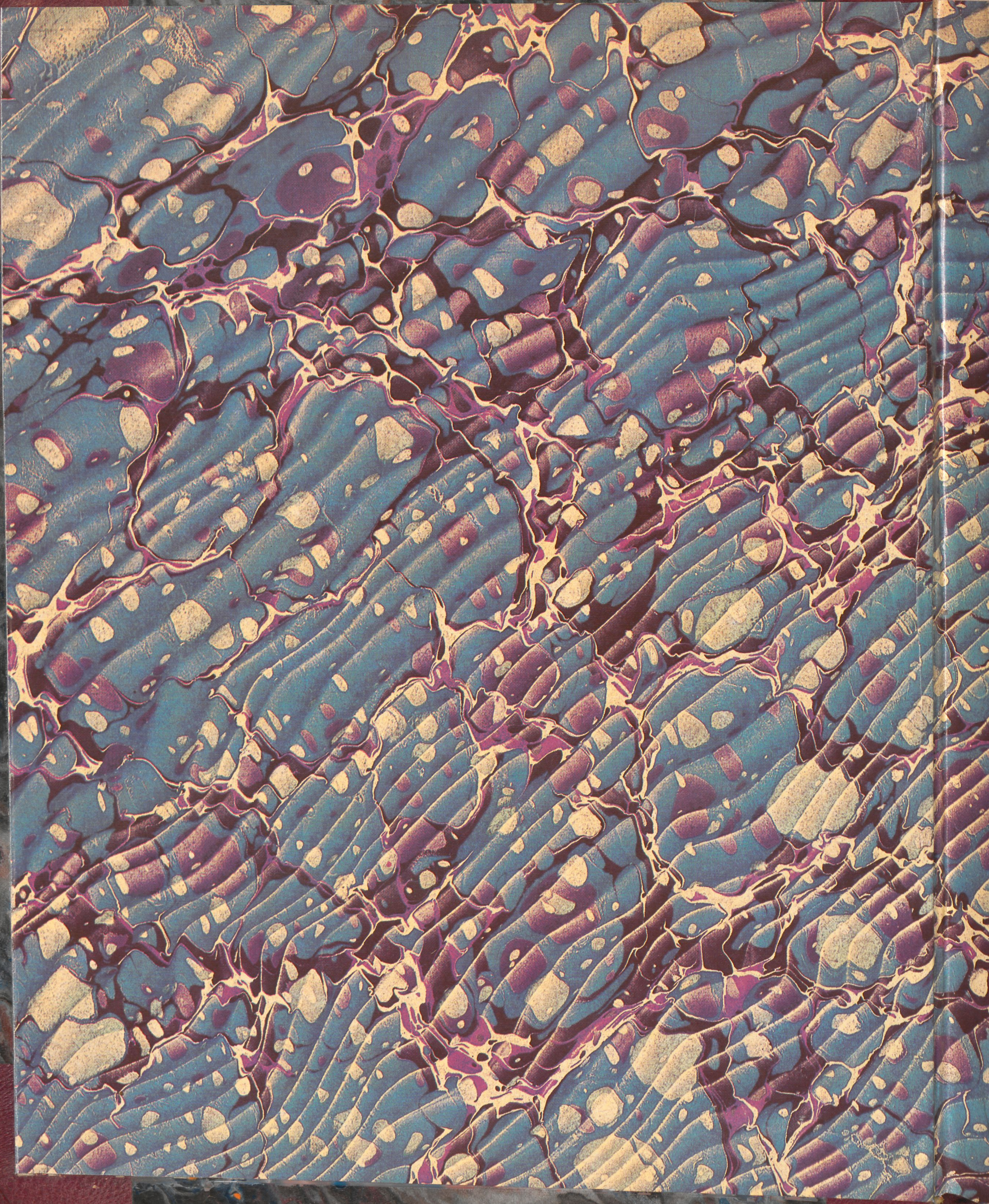
ETT ÅR I SVERGE

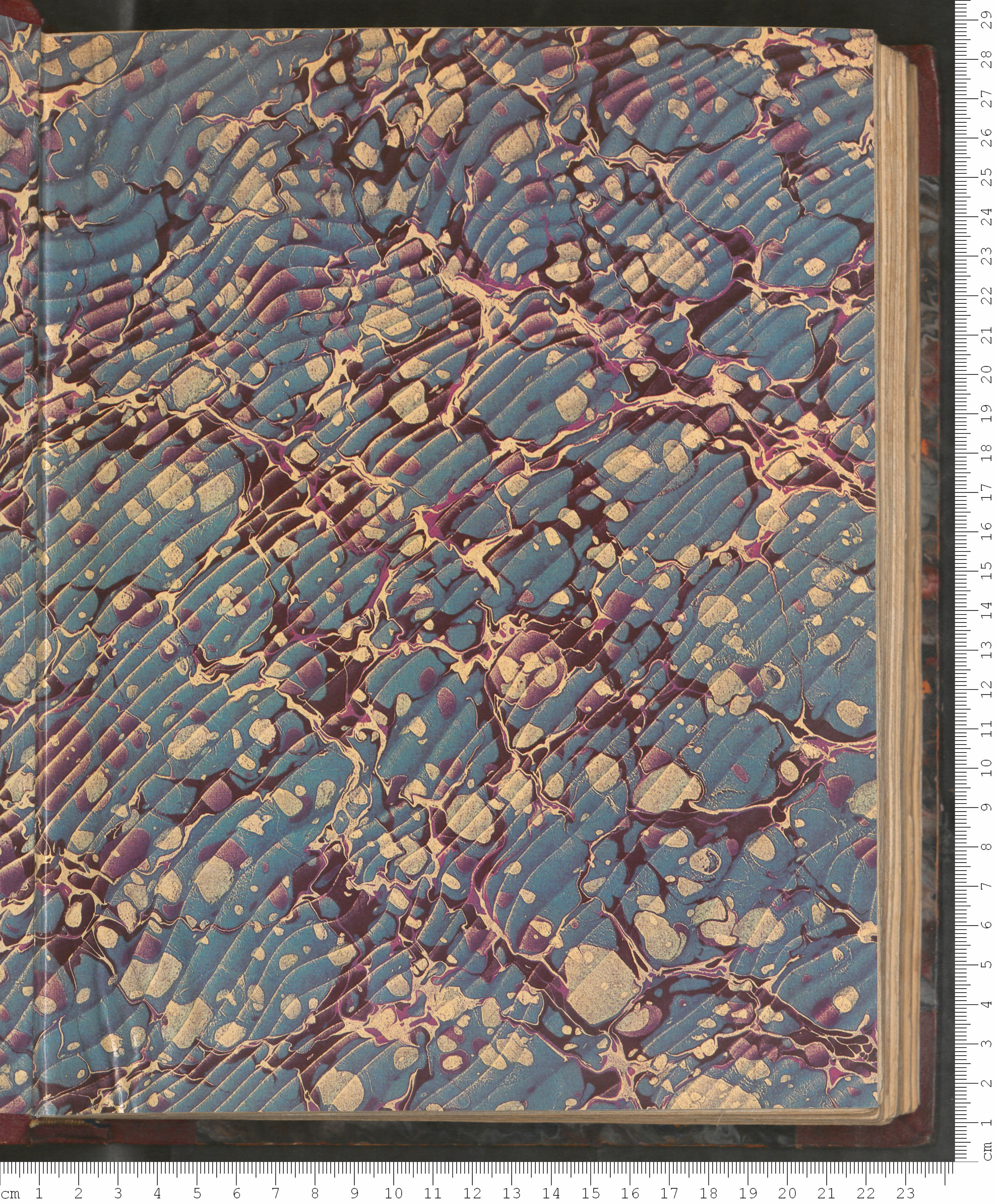

ETT ÅR
I
SVERGE.

Taflor af Svenska Allmogens klädedrägt, lefnadssätt och hemseder, samt de för landets historia märkvärdigaste orter;

tecknade af J. G. SANDBERG, beskrifne af A. GRAFSTRÖM och utgifne af
C. FORSSELL.

STOCKHOLM.
Tryckt hos JOHAN HÖRBERG, 1827.

ETT ÅR I SVERGE.

Sandberg del.t Forssell dir.t

MDCCCXXVII.

STORMÄKTIGSTE ALLERNÅDIGSTE KONUNG!

Det arbete, som här nedlägges för Eders Maj:t, har för möjligheten af sin tillvarelse att tacka det beskydd, hvarmed Eders Maj:t nådigast hedrat mig, sedan Eders Maj:t återkallade mig till Sverge — mitt Fädernesland. Vid

utarbetandet af de bilder det innehåller, lifvades jag af hoppet att den rena kärlek som Svenska Allmogen för Eders Maj:t hyser, skulle åt dessa teckningar bereda samma vänliga blick, med hvilken en öm och älskad Far betraktar bilderna af sina tillgifna barn.

Intagen af denna förtröstan tillägnar jag Eders Maj:t dessa taflor och bönfaller att Eders Maj:t åt dem ville skänka någon del af den ynnest, hvilken deras förebilder äro så lycklige att få åtnjuta.

Med djupaste undersåtlig vördnad framlefver jag

Stormäktigste Allernådigste Konung!
Eder Majestäts

underdånigste, tropligtigste
tjenare och undersåte
C. Forssell.

INLEDNING.

Likasom man lär att rätt känna en menniska ofta först då, när man ser henne i dess hvardagslif, i de ögonblick, då hennes vanor aflagt det yttre tvånget och hennes lynnen likasom glömma sig; så återspeglas äfven en nations karakter ofta bäst i dess enskildta lif. Detta åter framträder synbarast just bland de folkklasser, hos hvilka det egna och utmärkande icke af bildning och uppfostran blifvit bortblandadt eller bortnött. Den så kallade bildningen sträfvar att göra alla lika. Der den fått verka drager sig det individuela mera tillbaka och undangömmer sig för forskaren, hvilken då, att fullända teckningen af sin hufvudbild, måste i små delar och från flere håll hopsamla de spridda dragen. Hvarest naturen deremot utan tvång utvecklat sig, uttrycker ofta en enskild person eller slägt det helas karakter. Den närvarande tiden är dessutom barn af en förfluten och tager arf efter sin fader. I Sverge har arfvet af gamla minnen alltid varit heligt: det har oskingradt fortgått genom sekler. Norden betraktar ännu med vördnad sina hyddors stamtaflor; vanor och bruk räkna der höga ättartal. Vi hoppas att i de vandringsminnen från Ett År i Sverge, hvilka här meddelas, forskarens öga skall mötas af många välkomna drag och menniskokännaren, som klagar öfver tidens förderf, kanske vid teckningen af Svenska Allmo-

gens hemseder ännu icke sakna anledning till tröstande betraktelser.

Menniskan älskar minnesvårdar och ser gerna det förgängliga så länge som möjligt bevaradt. Hon söker tyda med lika begär det förgångnas hieroglypher som hoppets drömmar. Källan till det egna, både sorgliga och ljufva nöje, med hvilket hon i allmänhet fäster sig vid allt, som bevittnar en seger öfver tiden, ligger på en gång i hennes känsla af egen förgängelse och tillika i medvetandet af sin makt öfver den. Om Svenska Folkets historia kan man dessutom säga, att den liknar ett träd, som, ur sin mellan klippor gömda telning, fritt och otvunget genom seklerna utvecklat sig. Ingen parasit-växt har ännu utsugit dess urgamla märg: ingen påtrugad ymp gifvit det främmande löf och blommor. Väl har stormen någon gång brutit här och der en gren; men kronan susar ännu frisk i vinden och krigets örn hvilar ännu i dess topp.

Några ord ur den Anmälan, med hvilken planen för detta verk framlades, taga vi oss friheten att här upprepa: "Den som "forskar öfver försvunna tider och vill reda deras dunkla taflor, "kan med stor vinst för sitt studium betrakta de bilder, som "ännu någon gång landtbons gömda hyddor framställa. I aflägs"na provinser, der ej en falsk odling hunnit gifva nya behof åt "lefnadssättet eller ingjutit förakt för gamla af förfädren ärfda "seder och bruk, finner ännu fornälskaren rika ämnen för sin "forskning. Bland deras invånare vandrar han gerna. Han be"traktar dem såsom lefvande monumenter af förgångna tider. I "deras språk hör han ännu någon gång ljuda emot sig toner af "hans fosterlands äldsta modersmål, eljest förvaradt blott i

"sagans dunkla skrifter; i deras boningar, lekar, lefnadssätt eller "klädedrägt möta honom drag, hvilka väcka erinringar om hvad "historien förmäler från längesen förgångna tider. Den vörd-"nad, med hvilken son efter fader bevarar, i den ärfda hyd-"dan, ärfda bruk och vanor, förklarar möjligheten af en så-"dan genom sekler fortgående tradition. Sverge är ännu, kan-"ske mer än något annat land i Europa, rikt på dessa, hvilka "jag ville kalla lefvande fornminnen. Likväl börja de äfven der "att småningom utdö; och det karakteristiska hos allmogen bort-"blandas och fördunklas af den inverkan, som härmningen från "högre folkklasser på densamma utöfvar."

Denna sista, ty värr! sanna anmärkning uppmanar hvar och en, som nitälskar för kännedomen af Nordens fornverld och för allt hvad i en närvarande stund påminner om en förfluten, att snart samla de försvinnande dragen; att med konstens till-hjelp afteckna de få ännu qvarstående formerna, innan tiden, hvars skepnad vexlar lik Protei, hunnit gjuta sig i nya.

Vår vandring bland landtbons enkla hyddor börja vi med Dalarna, Svenska frihetens fosterjord, det land, ur hvars skogar i farans stund Sverges räddning så ofta utgått, och hvars allmoge i seder, lynne och lefnad ännu bevarar mycket af det fria öppna och redliga, som fordom så skönt utmärkte Nordens söner. Vår väg leder oss genom Thorsång, Leksand, Rättvik, Mora och Elfdalens socknar.

DALARNA.

Ornäs.

I södra trakten af Dalarna, Thorsångs socken, $1\frac{1}{4}$ mil vesterut från Fahlun, omkring 22 mil från Stockholm, på en högländ udde vid stranden af sjön Runn, ligger denna, i Svenska frihetens historia, namnkunniga herregård. Bland de många orter, som genom Gustaf I:s märkvärdiga ungdomsöden blifvit för svenska hjertan dyrbara och heliga, intager denna ett utmärkt rum. Den händelse som gifvit den ett sådant värde är följande.

I skymningen en November-afton år 1520, omkring helgamässotiden, satt i hvardagsstugan vid öfra ändan af det långa ekbordet då varande ägaren till Ornäs, den rike och mäktige Arendt Pehrsson (Örnflycht), och samtalade förtroligt med sin hustru, Barbro Stigsdotter, af slägten Svinhufvud. Rummet upplystes endast af en väldig brasa, som sprakade ur den stora och öppna spiseln, omkring hvilken, som då sed var, husets tjenstfolk satt i en halfcirkel och arbetade; pigorne spunno eller sydde; drängarne slöjdade och några gamla tjenare i en vrå bundo på fisk-redskap. Öfver dörren och på sidorna om den hängde bågar, spik-klubbor, pil-koger och spjut, och nederst vid golfvet stodo yxor lutade mot väggen. Arendt var just nu sysselsatt att i förtroende för sin hustru berätta de förskräckliga tidningar från Stockholm, hvilka han kort förut hört af Brun Bengtsson på Sätra *), hennes systerson och Konung Christierns Befall-

*) Då kungsgård, nu Staden Säter. Invid staden och det vackra Bispberget ligger den på naturskönheter så rika *Sätersdalen*.

ORNÅS.

ningsman öfver Bergslagen och Dalarna: huru Konungen vid sin kröning hade, på ErkeBiskop Trolles anklagelse, låtit på Stockholms torg halshugga öfver nittio män, andliga och verldsliga, till största delen af Rikets förnämsta slägter: huru han öfverallt efterspanade Sturens anhöriga och vänner, som undsluppit hans hämnd, och hade äfven upp i Dalarna afsändt bud, synnerligen med befallning att uppsöka och fängsla den unge Gustaf Eriksson, hvilken troddes dit hafva tagit sin tillflykt, sedan han försvunnit från sin fäderne-gård Räfsnäs i Södermanland; ett högt pris vore utlofvadt för den, som kunde bringa honom lefvande eller död i Christierns våld.

Han hade nyss slutat sin berättelse, hvilken hans hustru med knäppta händer och klappande hjerta afhörde, då dörren öppnades och en ung man, omkring 30 år gammal, med raska steg inträdde. Han bar en yxa på axeln och var klädd, som dalkarlar då brukade, hvilka gingo omkring på bygden att söka arbete, med rund hatt, kort jacka och håret tvärt afklippt omkring halsen. Hans stolta blick och ädelheten i hans väsende väckte Arendts uppmärksamhet, hvilken äfven tyckte sig igenkänna främlingens anlets-drag. Denne nedsatte sin yxa vid dörren, steg fram till Arendt och begärde af honom ett enskildt samtal. De åtföljdes i ett sidorum och här yppade den främmande att han vore den af Christiern förföljde Gustaf Wasa; han påminte Arendt deras vistande tillsamman vid Upsala Akademi och de strider de delat under Sten Sture den yngres fana; han fordrade nu med vänskapens och gästfrihetens rätt beskydd, och uppmanade honom att medverka till Fäderneslandets räddning. Gustaf berättade: att sedan hans far och svåger fallit för bödels-yxan

han sjelf nödgats, oaktadt Christierns lejdebref och den säkerhet som Christina Gyllenstjerna vid öfverlemnandet af Stockholm för honom utverkat, dölja sig i den förklädnad han nu bar. Arendt tycktes afhöra honom med deltagande; han utforskade hans afsigter, ingick i hans förslag och lofvade honom allt bistånd, som han möjligen kunde åstadkomma. Han förde Gustaf öfver gården till loftsbyggningen, der han, sedan de gått uppför en hög vindeltrappa, anviste honom vid ändan af en lång gång ett rum (Fatburen), der han bad honom med trygghet hvila sig; han ville, sade han, emellertid inhämta grannarnes tanka.

Arendt hvälfde dock inom sig helt andra planer än Gustafs räddning; det pris som var satt på dennes hufvud, och det anseende han, genom Gustafs fängslande, hos Konungen hoppades vinna, retade på en gång hans girighet och hans ärelystnad. Han for genast till sin granne Måns Nilsson (Svinhufvud), upptäckte hvilket dyrbart rof lyckan gifvit i hans händer och hvad bruk han tänkte deraf göra; men denne redlige man afskydde ett våld mot den, i norden så heligt hållna, gästfriheten, och afrådde honom från sitt företag. Arendt missnöjd lemnade honom och for, utan att stanna, tvert genom sin gård, söder ut till Sätra, der han af Brun Bengtson hoppades finna mera beredvillighet, hvilken icke heller uteblef. Denne gjorde sig straxt färdig att med beväpnade män skynda till Ornäs och gripa Gustaf. Men den säkerhet, i hvilken de trodde sig hafva sin flykting, och glädjen öfver den vinst de skulle skörda af dess lätta tillfångatagande, gjorde, att de tillbragte den sena aftonen och en del af natten mellan fyllda bägare och uppbröto först morgonen derpå. Gustaf hvilade emellertid sorglös; men hans och Sverges Skydds-

Engel vakade. Arendts hustru, ehuru tillhörande en slägt, i allmänhet tillgifven Christiern och Danmark, hade fattat medlidande för den förföljde Svenske Ädlingen. Hon hade sett sin man, då han for genom gården, med brådskande ifver taga vägen till Sätra, och väl bekant med hans karakter anade hon hans afsigt. Hon befalte derföre genast en dräng, på hvilkens trohet hon kunde lita, att under natten sätta häst och släde i ordning och tidigt om morgonen hålla dem vid yttre sidan af det hus, der Gustaf hvilade. Långt innan dagen ljusnade väckte hon denne, berättade i hvilken fara han sväfvade, det medel till räddning hon beredt och rådde honom att fly norrut till Sverdsjö, till Presten Jon, hvilken hon kände som en redlig man. Rörd och tacksam mottog Gustaf hennes förslag. Ännu återstod dock en svårighet, huru han skulle komma ner från öfre våningen, ty åt gårdssidan, der trappan var, vågade hon ej föra honom, af fruktan att någon bland tjenstfolket skulle blifva dem varse. Med tillhjelp af en flera alnar lång handduk, sådan som då brukades och ännu ses någon gång i aflägsna bondgårdar, hissade sig Gustaf lyckligt ner till sin släde. Knappt var han i säkerhet, förrän Arendt Pehrsson och den Kongliga Fogden med 20 beväpnade män stormade in på gården, då de med harm och raseri funno sitt rof borta. Barbro förebar, att Gustaf redan aftonen förut saknats, utan att någon visste hvart han tagit vägen. En tradition berättar att Arendt sedermera aldrig kunnat tåla sin hustru, och aldrig velat lefva med henne.

Den byggning, ur hvilken Gustaf på detta sätt räddades, är till våra dagar med omsorg bibehållen. Dess inre sida åt gården visar Pl. 4. Den är uppförd af rundt, otäljdt timmer, med

öfre våningen (eller det så kallade loftet) på ömse sidor framskjutande utom den nedre; ett byggnadssätt, som i de gamla sjelfhämdens tider tyckes vara beräknadt på försvar, då huset nära får karakteren af en borg. Den höga trappan leder till en gång, hvilken löper längs efter yttre sidan af öfre våningen. På norra ändan är det rum, ännu Fatburn *) kalladt, dit Gustaf fördes; och den säng står der ännu qvar, i hvilken han öfver natten hvilade. Ornäs sednare ägare har här samlat, såsom till ett Museum, flere dyrbara minnesmärken af Gustafs vandringar i Dalarna. I öfre hörnet af rummet står han sjelf, i en målad träbild under en himmel, med handen hvilande på den Svenska Bibeln, sådan den år 1541, på hans försorg, först utkom. Ett fickur af mässing hvilket han burit, en bössa med hjullås på hvilken synas bokstäfverna G. S. G. R., jernhandskar, vapen och dryckeskärl från denna tid visas den resande, hvilken äfven säkert med nöje betraktar det porträt af Gustafs räddarinna, som här förvaras. Omkring dörren till rummet synas några stela illa skurna träbilder, hvilka, beväpnade och klädda i den tidens drägter, föreställa de Dalkarlar, som i Gustafs öden haft något närmare deltagande. De stå här som hans lifvakt, symboler

af

---

*) Af gamla Svenska ordet *Fat*, som betyder kärl, kläder och i allmänhet dyrbarare husgeråd, samt *Bur*, hus, kallades så det rum, der gårdens ägare förvarade sina helgdags-kläder (Garderobe), hvilket tillika var främmand-stuga. Ännu är ej ovanligt, i synnerhet i Sverges norra provinser, att en resande, som besöker någon aflägsen bondgård, föres att hvila i ett rum, som de kalla Herr-stugan, der mannens och hustruns helgdagskläder hänga, husets silfver och dyrbarheter förvaras och grannt målade linneskåp pryda väggarne.

af den trohet Svenska Allmogen i alla tider för sina konungar visat. Med sitt ringa antal tyckas de äfven vilja påminna kommande slägter, hvad få krafter Försynen behöfver att ur slafveri rädda ett folk, hvars sinnen ännu ej blifvit förslafvade. Bland dessa bilder är äfven Morakarlen Engelbrechts, densamme som på skidor sändes att upsöka och till de ångrande Dalkarlarna återföra Gustaf, då denne, misströstande efter det vägrande svar han i Mora erhöll på sin första begäran om hjelp, var på vägen att lemna sitt olyckliga fäderneslands och redan hade hunnit till Lima, en gränssocken mot Norrige. Engelbrecht stridde sedan troget och tappert för fäderneslandets sak. Vi hafva med hans bild prydt titelbladet till detta arbete, der Artisten föreställt honom omgifven af en vild nordisk bergstrakt, sittande på en klippa, i den drägt hans träbild på Ornäs bär och hvilken kanske är sådan som den bars af de sexton Dalkarlar, hvilka Gustaf till sin lifvakt utvalde. Han är klädd i kort hvit vadmalsrock med gröna upslag och röda kanter samt hatt med hög spetsig kulle; han stödjer sig på sin enkla men väldiga dalbåge, och pilkogret hänger vid hans sida.

LEKSAND.

Innan vi, med anledning af de fyra här meddelade teckningar öfver denna Sockens Allmoge, gå att närmare beskrifva dess utmärkande egenheter, vilja vi förutsända några få, för Dalarna i allmänhet gällande karaktersdrag.

Landet omkring Dalelfvens tvenne stora grenar, den Östra och Vestra, hvilka från närbelägna källor i Norrska fjellen, efter

ett långt, böjdt, af skogar och bergstrakter åtskildt lopp, sammanflyta vid Djurås i Gagnäfs socken — är hvad man i egentlig mening kallar Dalarna, hvilka derföre delas i Öster- och Westerdalarna, så väl till folkets lynne, som landets natur, betydligen olika. Österdalarna, i hvilkas sydliga trakt Leksand först möter, äga, omkring elfven och der de omsluta de stora Orsa- och Siljans sjöar, mera öppna och rymliga slätter (såsom vid Mora) samt njuta, ehuru nordligare än Westerdalarna, en mildare luft än de. De sednare deremot, med betydligt högre läge öfver hafvet, trängre dalar och närmare granskap till fjällen, hafva hårdare klimat och äro oftare blottstälda för vårens och höstens förstörande nattfroster. I lynnet skilja sig äfven dessa båda trakters invånare. Westerdalkarlen är mera lätt och gladlynt samt har i sina seder mycket som liknar Norrmännen. Dess lekar äro mera lifliga. Den vackra Hallingdansen, en, som namnet utvisar, Norrsk nationalpolska *), får man der se utföras med en förvånande ledighet och vighet i språng och rörelser. Österdalkarlen deremot förefaller mera tung och allvarsam. Men äfven inom dessa områden, ofta mellan närgränsande socknars allmoge, röjes i seder, bruk, själsförmögenheter till och med kroppsbildning (såsom mellan Rättvik och Mora) en så stor olikhet, att man skulle nödgas antaga till dess förklaring flere i de äldsta tider hit skedda invandringar af olika folkstammar, hvarom likväl våra fornhäfder icke lemna någon uplysning. Dessa skiljaktigheter, som äfven betecknas af socknarnes olika klädedrägt underhållas

*) Af Hallingssocken i Norrige: dansas äfven i Jemtland och Wärmland. Den är en slags hastig vals med svåra, ofta konstiga brytningar och af stor skönhet då den väl utföres.

ännu sorgfälligt, synnerligen derigenom att giftermålen vanligtvis inskränka sig inom socken, ofta byn. Byarne äro här mycket stora och folkrika. Ungkarlarne i en sådan tillåta ej gerna att en främmande der friar, om han ej genom föregånget öppet tillkännagifvande af sin böjelse och passande välfägnad förstått att dertill vinna deras bifall.

De för denna allmoge gemensamma karaktersdrag äro öppenhet, Svenskt allvar, redligt sinne och ett ljust, ofta skarpt förstånd, hvilket icke sällan framlyser i deras qvicka och fintliga svar. Med yttre sträfhet förena de en varm känsla för billighet och rättvisa. Deras kärlek till frihet yttrar sig i en lugn vaksamhet öfver egna rättigheter, utan småaktig afundsjuka öfver andras företräden. Tycket för det kraftfulla, ofta hårdt allvarliga gör, att de snarare fördraga utbrott af manligt våld än ett kallt med afsigt yttradt gäckeri. Då, med få undantag, hvarje jordbrukare i denna trakt äger sjelf det hemman han odlar, gifver detta honom, huru litet det än må vara och knapp den bergning han deraf drar, en känsla af sjelfständighet och oberoende, som återspeglar sig i hans lynne, seder och handlingar: sådan är den anda, som äfven den minsta del af fosterjorden ingjuter i sin ägares bröst. Vid de täta hemmansklyfningarna mellan sönerne i ett hus upkomma ofta så små lotter, att af dem, för nya ägaren, ingen full besutenhet kan vara att hoppas, äfven med ansträngd och ökad odlingsflit — utan han måste tillgripa binäringar; men så stor är dalkarlens kärlek till fosterjorden, att han högre än penningvinst värderar äfven en ringa arfslott i fadershemmanet och sällan med fri vilja säljer en jordteg. Obekant med umgängsspråkets stela, ofta löjliga, for-

dringar, helsar han ännu alla med det förtroliga *Du;* likväl behåller knapt någon Svensk allmoge mera aktning för sina Styresmän, Prester och Domare. Icke sällan röjer denna sig i en sjelfmant frivillig upmärksamhet. När Landshöfdingen vid någon embetsresa eller Häradshöfdingen för att hålla ting komma till en socken, sedan det blifvit mörkt, möta dem ofta skaror af Dalkarlar hvilka på längre eller kortare afstånd från kyrkan eller byn skynda att med bloss uplysa deras väg. Antalet af sådana fackelbärare är stundom rätt betydligt. Van att kämpa med faror och nöd äger Dalkarlen en stor rådighet vid ovanliga händelser och beräknar lugnt kraften af sin verksamhet. Ännu som fordom *) utmärker honom hans stora skicklighet i handaslöjd. Denna sätter honom icke allenast i stånd att åt sig sjelf förfärdiga alla till ett landbruk eller hushåll nödiga saker och verktyg, utan äfven att genom föryttrande af sådana till andra provinser, bereda sig lönande binäringar. Dalplogen är för sin godhet allmänt berömd och eftersökt. I Mora socken förfärdiga bönderne väggur till betydlig försäljning. I tvenne af denna sockens byar Östnor och Öna sysselsätter och föder denna tillverkning, jämte åkerbruket, de flesta hushållen till ett antal af omkring 70. Urtaflorna målas och ritas, med väl formade siffror,

---

*) Då Franska Ambassadeuren D'Avaux, i Drottning Christinas tid, under en resa till Dalarna besökte Tuna socken, som då hade 1400 invånare, blef han förundrad, att der finna, huru samma bonde kunde förrätta sitt smide, kunde timra, snickra, göra skor, kläder o. s. v.; hvarföre han vid återkomsten till Stockholm roade sig att säga, att han i Dalarna funnit en socken som hade 1400 smeder, 1400 skräddare, skomakare, timmermän, murare o. s. v. — Se Sahlstedts Tuna Minne, Sid. 112.

af bondflickor. Elfdalsbon, som i synnerhet utmärker sig för slöjdflit och händighet, förfärdigar väfskedar, hvilka ofta utom Riket afyttras; och de arbetare, som vid porfyrverket tillhugga pjeserna, innan de slipas, äro bönder, som mellanåt sköta sin jord. Laggkärl, korgar, skåp, båtar, spinnrockar göras med stor skicklighet i flere socknar och smärre smiden, såsom liar, halster, pannor m. m. i synnerhet i trakten kring Hedemora. Oaktadt den stora öfverbefolkning, hvaraf i synnerhet de egentliga Dal-socknarna lida, skulle denna skicklighet i mekaniska yrken och det trägna arbete, som på jorden användes, likväl kunna sprida bergning och välmåga, om ej förfärliga missväxter så ofta förstörde för Dalkarlen alla på jordens afkastning fästade förhoppningar. Då måste han i hungersnöden tillgripa trädens bark, att deraf bereda sig en usel näring: lycklig om styrelsen, af en faderlig omtänksamhet, bereder honom tillfälle att, mot ett billigt framtida återgäldande, erhålla understöd af spanmål. Detta måste han dock sparsamt begagna, att ej en nöd af ökad skuld må tillkomma till den, som en oblid himmel vållat. Några märkvärdiga bevis, hvad ringa hjelp denna allmoge behöfver för att vid sådana tillfällen räddas, anför Landshöfding Järta i sin förträffliga *Berättelse om Stora Kopparbergs län*, (Fahlun 1823.) från hvilken äfven flere här meddelade underrättelser äro hämtade. Han berättar, att för en socken med en folkmängd af öfver 900 personer var utdelandet af 65 tunnor råg och korn tillräckligt att afvärja nöden i ett fjerdedels års tid. I sådana hårda år äro äfven utvandringarna att söka arbete talrikare. Dessa ske vanligtvis tidigt om våren, då såningen hemma öfverlemnas

åt den ålderstegne fadren, åt hustrun eller någon granne; mot hösten sker återvandringen.

Dalkarlens lefnadssätt är i allmänhet ytterst tarfligt. Säd till gröt eller bröd är hans förnämsta födoämne; tre eller fyra strömmingar med något potatoes ett middagsmål. Brännvin och dricka finnas vanligtvis ej hemma i huset, utom hos de förmögnare. Till högtider brygges särskildt så kalladt högtidsdricka. I Dalarna, äfven som i Rikets Norra provinser, nyttjas ett slags bröd, kalladt tunnbröd, hvilket utbakas till stora kakor tunna som papper, och hopvikes sedan det gräddats. Till detta bröd begagnas vanligtvis korn eller hafremjöl, någongång, i synnerhet i Rättvik, ärtmjöl. I de fattigare socknarna måste alltid, äfven i goda år, invånarne blanda något bark i sitt bröd.

Den gamla nordiska gästfriheten håller Dalkarlen ännu i helgd och villigt öppnar han för den främmande sitt tarfliga matförråd. Han anser som en ohöflighet, att fråga efter den främmandes namn, innan denne njutit något af hans bord. — Denna sed är bevarad från de tider då åtnjuten gästrätt gaf skygd och säkerhet äfven åt en fiende som begärt den, och då man fruktade, att vid upptäckten af ett hatadt namn råka i frestelse att bryta mot gästfrihetens heliga lagar. I Särna socken i Westerdalarna brukade förr bonden, då han om sommaren med allt sitt folk flyttade från byn ut i skogen till sina fäbodar, att uphänga vid sin stugudörr en tafla, på hvilken han tillkännagaf, under hvilken sten vid gården nyckeln till visthuset låg gömd, på det att den trötte eller hungrige vandraren skulle, äfven under hans frånvaro, finna i hans hus hvila eller förfriskning.

LEKSAND.

I.

"Men" — yttrar sig Hülphers, som i sin Resa i Dalarna anfört detta vackra prof på gästfrihet — *"de hafva nu blifvit försigtigare."*

Klädedrägten, som vexlar i de flesta socknar, är äfven inom hvarje sådan till vissa delar olika vid olika tillfällen och högtider. Klädförrådet i ett Dalkarlshushåll är derföre tämligen dyrbart, ofta dyrbarare än en ståndpersons, samt utgör en betydlig del af det lösa boets värde. Klädstugorna äro icke sällan fullsatta kring väggarna med klädespersedlar, till det mesta dock af egen tillverkning. Qvinnorna i Leksand och Mora utmärka sin förmögenhet bland annat med antalet af veck på kjortlarna; och i sistnämde socken bör en högtidligt klädd kullas linntyg synas nedanför kjorteln en eller flere tum.

De fyra bilder af Leksands allmoge, som i detta verk äro tecknade, uptaga de förnämsta skiftningarna i deras klädebonad, jemte det att de uttrycka på det noggrannaste de karakteristiska dragen i deras ansigtsbildning växt och ställning. Af de till första häftet hörande, visar Pl. 2 tvenne Leksandsboer i vinterdrägt, som äfven är den vanliga, i hvilken de synas, då de vid sista vinterdagarne till rikets södra provinser nedvandra att söka arbete. Karlen är klädd i fårskinnspels, skinnbyxor, hvita ullstrumpor, röd halsduk, hatt med vida bord och låg kulle, omkring hvilken äro lindade hvita *) bomullsband, som sluta sig i en klase af bollar. Han stödjer sig på sin en och en half aln långa famnstake, hvilken ger tillkänna, att han utvandrat att söka arbete med läggning af stenmur eller med dikning, i hvilka båda

*) Vanligtvis äro de hvita med invirkade svarta prickar.

fall han behöft den *). — På ryggen bär han sin matsäck, hvilket ord Dalkarln uttalar *maschen*, och, lindad omkring den, sin svarta rock, hvars röda foderkant vid halsen framskymtar. Qvinnan, som utmärkes af sin svarta veckade yllekjortel, bär utanpå sin skinntröja en annan af svart ylletyg något kortare, att pelsens bräm (kalladt *paffs*) synes nedom, samt vid händerna och halsen — en hufvudomständighet, som alltid iakttages vid denna drägt. Hennes hufvudbonad är här den vanliga vintermössan eller lufvan.

Pl. 3 i första häftet ger en föreställning om den allmänna söndagsdrägten. Dess hufvudfärg är svart. Leksandskarlens rock sluter sig efter lifvet, då deremot Mora- och Rättviksbonden har den vid och hängande. Strumporna äro vid knäna upfästade med blåa band, hvilka vid yttre sidan nedhänga och sluta sig i röda tofsar. Med dylika äro äfven deras skor hopknutna under klaffen, af dem kallad *plösen*.

Pl. 6 visar sluteligen sommardrägten och tillika karlarnas förnämsta högtidsrock. Den, äfvensom vesten, är blå med röda kanter. På axlarna har den ett gult silkesbroderi såsom epauletter och framtill vid nedersta häktan ett dylikt, liknande ett spänne. Till denna drägt hör hvit långhalsduk, hvars ändar under knuten läggas i bredd nedåt, innanför vesten. Qvinnan i linntygsärmar och snörlif och halsduken med messingspänne hopfästad, bär i handen sin psalmbok, omlindad af en blårutig

näsduk

*) En sådan arbetare vid sitt dike, hvilande sig mot spaden, föreställer Pl. 5. — Det uttryck af kraft och arbetsförmåga, som artisten gifvet denna lyckligt tecknade figur, undgår visst ingens upmärksamhet.

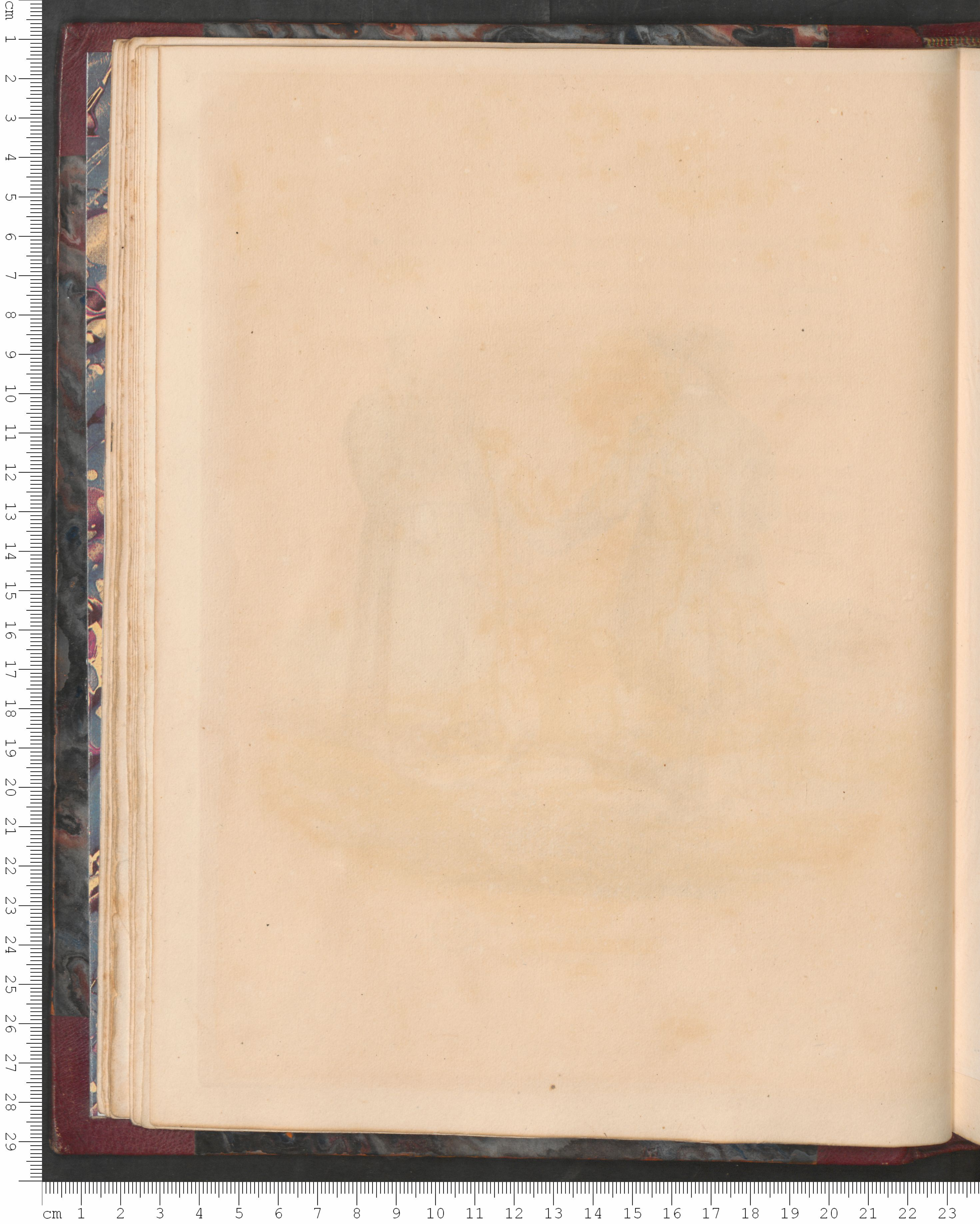

Sandberg del.t Forsell dir.t

LEKSAND.

II.

LEKSAND.

III.

LEKSAND.

IV.

näsduk, som derföre heter *boklappen*. Under förklädet framskymtar den grannt utsydda kjortelsäcken. Hennes hufvudkläde, kantadt med en spets, tyckes betäcka hufvudet och derigenom utmärka, att hon är gift. *Kullorna*, eller de ogifta, bära äfven hvitt hufvudkläde, men öppet i nacken, så att det låter se den omsorgsfullt lagda och med lysande band omvirade hårflätan; det kallas då *timb*. En kullas hårklädsel för kyrkogången upptager mycken tid. Bruket af olika hufvudbonad för gifta och ogifta är med få undantag allmänt i Dalarna; det förekommer äfven i andra trakter af Sverge, såsom i Vingåker *). Förklädet, som i Leksand får namn af *Magd*, har der en viss betydelse i anseende till färgen, hvilken bestämmes af olika årstider eller högtidsdagar. I sorg nytjas gult **), men för öfrigt grönt eller blått, stundom randigt; det är vanligtvis of chalong eller af hemmaväfdt tyg. Äfven lifstycket är of chalong eller hos de förmögnare af siden. Qvinnorna, likasom karlarna, bära icke sällan knif vid sidan. Pl. 6 visar äfven en i Leksand bruklig kyrkchaise, med pall eller mindre säte framtill för barnen. Denna teckning ger dessutom i bondens förnämt vänliga utseende och den beskyddande min, med hvilken han lägger sin hand på gummans axel (hon tyckes nyss hafva nigit) en åskådlig föreställning af en Nämndemans värdighet och anseende.

---

*) Walter Scott anför, i noterna till sitt poëm *Lady of the Lake* (3:dje Sången), en dylik sed äfven i Skottland. Flickorna der, då de gifta sig, utbyta sina bandprydda hårflätor *(snood)* mot ett hufvudkläde *(toys)*. I allmänhet igenkänner man hos Dalallmogen många af de Skottska seder, som denne ryktbare författare målat.

**) Chinesarnes sorgdrägt är gul.

3

Vi vilja, i anledning af detta, här anföra den sed, med hvilken ett ordinarie Häradsting i Leksand plägar uplösas. Häradshöfdingen skall då bestå öl åt Nämnden. Hvarje Ledamot har framför sig en träskål med grepe, fylld dermed. Denna, sålunda till dryckes-rätt förvandlade domstol, presideras af Häradshöfdingen och sitter, som förut, kring Tingsbordet. Högtidligheten begynner dermed, att hvarje Nämndeman i sin ordning tar up, den ena efter den andra, en vers ur psalmboken. Dessa verser, ur serskilta psalmer, sjungas af menigheten allt som de uptagas. Derefter håller äldsta Nämndemannen ett tal, som han skrifteligen författat, vanligtvis af religiöst innehåll. Det tjenar till inledning för Konungens skål, som drickes under musik af en eller flere spelmän, hvilka fått sin plats i ett hörn af Tingssalen. Sedermera proponerar samma Nämndeman serskildta skålar för personer af Kongliga huset, Landshöfdingen, Häradshöfdingen, Socknens Presterskap m. fl., samt sluteligen för sina medbröder i nämnden.

I afseende på denna Allmoges fester, är Julen här, som i Sverges öfriga provinser, årets förnämsta högtid och firas med åtskilliga lekar och lustbarheter, af hvilka många ännu påminna om dess hedniska ursprung — glädjen öfver den nyfödda Solens (Balders) födelse, hvarföre den också firades vid årets längsta natt — modernatten, men blef först af Norrske Konungen Håkan Adalstens Fostre, med några dagars framflyttande, förvandlad till Christi födelsefest, som i Församlingens första sekler inföll d. 6 Jan., heliga tre Konungars dag. Då dess nöjen för öfrigt äro nära de samma i flera provinser, vilja vi till ett annat tillfälle upskjuta teckningen af dem och här i stället anföra några af de

sedvanor, som vid ett bröllop förekomma. De äro i vissa delar olika nästan i hvarje socken af Dalarne.

Aftonen för brölloppet, kallad *bröskålsqvällen*, som är lördag, börja gästerna redan tidigt att samlas och ur åkdonen utpackas de bidrag till gästabudsförtäringen, som de medfört, såsom smör, ost, skinka m. m.*). I bröllopsgården och de närmaste husen i byn inqvarteras de främmande. Bruden begifver sig nu, om byn är aflägsen från kyrkan, till kaplansgården att der i tid följande dagen iklädas sin skrud. Derifrån, öfver kyrkvallen sker också det egentliga brudtåget, sedan brudgummen ridande med bröllopsskaran hunnit ankomma. Någon gång klädes bruden hemma, då hon åkande beger sig till kyrkan. Vid kaplansgården ordnar sig tåget. Först går kyrkvaktaren eller spögubben med en liten käpp eller piska i handen, näst honom spelmännen och derefter brudgummen klädd i den högtidligaste drägten, beledsagad af någon ansedd man inom hans slägt (kallad Brudsven eller Reduman) eller också af soldaten i Roten, samt åtföljd af en skara brudridare. Efter dem uppträda brudpigorna, 8 eller 10, i en serskilt drägt, nära lik den, i hvilken bruden sjelf visar sig i kyrkan nästföljande söndag, då hon heter *Ungbrud*. De bära gröna kjortlar, svarta tröjor, om halsen flera rader glasperlor och på fingrarna många förgylda silfverringar med hängande berloquer. Hufvudet är bart, utan *timb*, och från den i ring kring hjessan lagda flätan nedhänga brokiga sidenband ofta med guld- eller silfverkanter. Endast i hufvudets klädsel

*) På samma sätt som de Gamle medförde mat, då de samlades till sina Offergillen.

är brudpigornas drägt olika ungbrudens, hvilken, såsom gift hustru, bär hufvudet alldeles betäckt af den så kallade *hatten*, som för tillfället vanligtvis är prydd med spets och baktill hopfästad med gröna sidenband. Klaffarna på en ungbruds skor äro utsydda och de blå banden, med hvilka de hopfästas, fullsatta med tennperlor. Efter brudpigorna kommer bruden, följd af brudsätan eller brudframman, merendels någon gift qvinna af hennes nära anhöriga. Bruden bär öppen förgylld silfverkrona (kyrkans tillhörighet som för dagen utlånas) utsirad med silfverblad och glimrande prydnader. Från denna nedhänga kring halsen bland det utslagna lockade håret mångfärgade sidenband. Stundom nyttjas ej eget hår, utan kronan fästes på en peruk af lin, hvilken, nedfallande på axlarna, skall föreställa gullgula lockar. Flera hvarf färgade glasperlor och annan prydnad betäcka halsen. Broderade handskar och en grannt utsydd bröstlapp, fästad på den gammalmodiga svarta sidenklädningen, äro äfven nödvändiga delar af hennes skrud. Spelmännen stanna vid kyrkdörren och vigseln förrättas före gudstjensten. Vid brudskarans, på Dalspråket Brudkärreds*), återkomst till bröllopsgården, möta på trappan brudgummens eller brudens mor

---

*) Ordet Brudkärred är antingen sammansatt af ordet kärra, då det betyder *brudfärd* eller ett lenare uttal af Brudskara, då *a* i Daldialecten oftast ljuder, som det Engelska *a*. I allmänhet är anmärkningsvärdt, att i det gamla Dalspråket (hvilket dock numera bibehåller sig genuint blott i *Mora*, *Orsa* och *Elfdalens* socknar, men har lemningar i de öfriga) undvikes skarpare sammanstötning af consonanter, likasom i uttalet af Engelskan, t. ex. *kolf* uttalas *kof*, qvarn *quänn*, karl *kall* o. s. v. Af detta språk, den sista qvarlefvande ättlingen af *Norræna-tungan*, skola vi framdeles lemna några prof.

samt kokerskan (Redejan). Den förra leder brudlaget till bröllopsrummen, den sednare för bruden till köket att smaka på maten, vid hvilken sed något skrock sannolikt är fästadt. Vid bröllopsbordet intager bruden sin plats mellan presten och brudgummen: soldaten vid Roten har alltid ett af högsätena; en märklig hyllning åt krigsståndet. — Efter måltiden, som sker i flere rum, då hvart matlag sitter omkring sin smörklimp, och sedan talen för de nygifta af presten äro hållna, går bruden, åtföljd af brudsvennen och spelmannen, omkring bland gästerna, som ännu sitta qvar i sina rum och räcker hvar en af dem en silfverskål, kallad *Skänkkosa*, fylld med någon bättre dryck, vanligtvis öl. Sedan gästen tömt den, lägger han sin gåfva på det fat som Redumannen bär, eller också förbinder sig till något understöd för de nygiftas bosättning; och gåfvans storlek och beskaffenhet förkunnas laget högtidligt af Redumannen. Under denna vandring, som kallas *skänka*, hvilket i deras språk tycks vilja säga *få skänker*, upstämmer spelmannen en egen melodie, *skänklåten*. Någon gång ännu, ehuru ej allmänt, plägar bruden, då hon räcker skänkkosan, nytja dessa ord: "sitt i Guds frid! det är min och min Dannemans skål." Efter skänkgången*) börjar dansen, som presten med bruden öppnar. Den är långsam: hvarje par rör sig omkring sin fläck med ett tungt steg mellan tvenne lättare, en gravitetisk dactyl. Mot aftonen dansas bruden bort. Ett bröllop räcker alltid flera dagar och ända till 300 personer kunna dervid vara samlade. Spelmannen är vanligtvis den, som förlustar laget med allehanda gyckel och förklädningar. An-

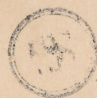
*) Äfven för andra än bruden kan under ett bröllop skänkning anställas, såsom för brudsätan, spelmannen o. fl.

dra bröllopsdagen ger bruden skänker af band, vantar, tråd o. a. åt hvarje slägt, i mån af dess gåfvor första dagen; då hemsläpa äfven ungkarlarna en hög gran, som ställes midt på gården, för hvilket besvär brudgummen serskilt måste bestå dem brännvin. På någon af de sednare bröllopsdagarna dansas brudgummen bort. Då festen skall slutas, inträder kökssvennen i bröllopsrummet och med bedröflig min framvisar för laget en tom kittel eller så (som de kalla björnen), eller också en tunntapp, att dermed symboliskt framställa dryckesförrådets ymkliga tillstånd, hvarefter gästerna åtskiljas.

FAHLU-GRUFVA.

Vår vandring till Siljans öfre stränder afbryta vi här, för att med några ord förklara den teckning, som Pl. 8 innehåller. Den föreställer en sida af Fahlu grufvas stora dagöppning eller den så kallade *Stöten*. Det är ifrån den, som man vid nedgången till grufvan först helt och hållit förlorar dagens ljus och skönjer det sedan blott från öppningen af något schakt, som en svag aflägsen stjerna i den svarta natten. Denna sänkning är omkring 40 famnar djup och 100 famnar lång. Den upkom af ett förfärligt ras år 1687, då, i följd af oklok sprängning, de trenne serskilta nedgångar, som grufvan förut hade, sammanstörtade och för en lång tid der afbröt allt arbete. Man berättar, att dåvarande Bergmästarn Lybecker, när han, af vissa för bergsmän märkbara tecken, befarade ett nära förestående grufras, utgaf befallning att arbetet skulle uphöra och alla arbetare lemna grufvan. De lydde; men då några dagar gingo om, utan att något hördes af, började de knota att vara beröfvade sin arbetsförtjenst,

FAHLU GRUFVA.

och när det oaktadt Lybecker fortfor i sin vägran, utbrast deras missnöje i ett fullkomligt uppror. De beslöto, att utan hans tillåtelse återtaga sina göromål, samlade sig med sina verktyg och stodo färdiga att nedstiga — då grufvan nästan framför deras fötter sammanstörtade, och de med yttersta lifsfara räddades.

Någon utförd beskrifning öfver denna urgamla grufva med sina fordom så rika nu snart tömda kopparådror*) tillåter oss icke utrymmet. Vi hänvise till den förr nämnde *Hylphers Dagbok* för äldre tider och till en af *C. Linderberg* utgifven *Beskrifning öfver Falun och Stora Kopparbergs Grufvan. Stockholm 1804;* samt inskränka oss här till några få anteckningar.

Grufvan är nära 200 famnar djup. Man nedstiger till grannskapet af dess botten på långsluttande tämmeligen beqväma träyrappor; de sista trettio famnarna måste man gå på stegar. Arbetarne nedfara äfven i tunna, hvilken de vid vissa ställen måste skjuta ifrån väggen, att den ej skall fastna och hvälfva. Ofta stå deras qvinnor på kanten af tunnan med armen slagen om tåget och sticka på sin strumpa under det de nedsväfva i det förfärliga djupet. Tvenne stora salar äro öppnade i medlersta trakten af berget — den gamla och nya Rådsalen. Till den förra nedsteg Gustaf III och skref med krita på väggen: *Gustaf den 20 Sept. 1788*, hvilka ord sedan inhöggos i klippan. Man har anmärkt, att det träverke, som i sjelfva grufvan är användt till byggnader, är mer än det hvaraf hela Fahlu stad är byggd.

---

*) I Gustaf II Adolfs tid var årliga afkastningen i medeltal 20,000, i Carl XI:s 16 till 10,000, numera endast 4350 skeppund koppar.

Det intryck, som vandringen i denna underjordiska verld lemnar, kunna inga ord måla. Den djupa tystnaden, som råder på dess mörka vägar, afbrytes då och då, än af gnisslandet från något uppfordringsverk, än af arbetarnes sång, hvilkas bloss man endast ser sväfva omkring i Orterne, som lyktgubbar i natten; än af de underjordiska vattnens dofva sorl, der de nedfalla i djupen. Stundom rullar ljudet af ett bergskott långsamt fram efter gångarne; eller, då det lossas så aflägset att man ej kan höra dess ljud, genomfar dock en nästan känbar darrning klipphvalfven, som sluta sig om vandrarens hufvud. Stundom hör man helt nära sig en hemsk knäppning, liksom lossnade ett klippstycke ur sin eviga fogning. Man känner att man nalkas jordens hjerta och påminner sig Skaldens ord:

Der hör jag min moders pulsar gå.
Dess hjerta slår,
I dag som i går
Som för tusende år;
Medan slägten försvinna, som droppar i hafven.

Innan vi lemna denna grufva, kunna vi ej neka oss att anföra ett fynd af eget märkvärdigt slag, som år 1719 der gjordes. Vid uptagandet af en ny, så kallad Stollgång, emellan tvenne gruffält, i en trakt som i mannaminne ej varit besökt, funno några arbetare, på ett djup af omkring 80 famnar, kroppen af en död yngling. Den var af victriolsvatten och jordsalter alldeles genomträngd och förvandlad till ett stenhårdt ämne, men med alla ungdomsformer fullkomligt bibehållna. Han upbars i

dagen.

dagen. Alla samlades att betrakta denna sällsamma mumie, som ingen igenkände, ingen visste hvem han i lifvet varit. Länge förblef man i okunnighet härom, tills, bland de nyfikna som kommo att se honom, äfven en sjuttiårig gumma framstaplade. Vid den första blick, hon fästade på stenbilden, brast hon i gråt. Hon igenkände i honom sin fästman, som 50 år förut hade försvunnit, utan att någon vetat hvart han tagit vägen. Sannolikt hade han ensam nedgått i grufvan och der drunknat: hvarefter ett klippras tillstängt den ort der han omkommit. De försvunna 50 åren hade öfver hennes utseende gjutit ålderdomens alla uttryck, men hennes yngling, ur sin graf uppstånden, mötte henne med ungdomens drag ännu fullkomligt bibehållna. Bilden förvarades någon tid vid grufvan, men då han sluteligen började att vittra och falla sönder, blef han med stor högtidlighet begrafven i Kopparbergets gamla kyrka.

RÄTTVIK.

Då man lemnar Leksands kyrka, hvars läge på en udde i Siljan är ett af de vackraste i Dalarne och följer nordöstra sidan af sjön, vidtager efter en kort timmas färd Rättviks socken. Den omsluter en stor af leende stränder omgifven, vik, af hvars form den äfven erhållit sitt namn. Landet är här mycket tätt bebygdt. Omkring viken, mellan vackra lunder och höjder, ligga dess flesta byar. De äro merendels mycket stora och folkrika; Vikarby till exempel räknar öfver 90 grannar. Jordens kalkartade blanning gynnar åkerbruket mer här än på någon annan trakt af Dalarna:

en omständighet som gör det sannolikt, att denna nejd tidigt blifvit odlad och bebodd. Folket skiljer sig, både till lynne, utseende och klädedrägt, i många märkliga drag, från sina grannar. Synnerligen visar sig denna olikhet vid jemförelsen med Moras allmoge. Rättviks-bonden, med mera mörklagd hy, bredare och rakare ansigtsform, röjer tydligen sitt ursprung af en annan stam. Växten är mager, knotig och ovanligt lång, den längsta, som någon allmoge i Dalarna har. Klädedrägten, som i fordna tider haft många utmärkande egenheter, hvilka småningom blifvit aflagda, behåller dock ännu, synnerligen i sin form, mycket som skiljer den från den drägt grannarna bruka, och som bevittnar en högre ålder. Så är det, både af karlar och qvinnor allmänt iagttagna, bruket af vida, något öfver skon hängande strumpor, eget för denna socken och sannolikt mycket äldre än det vanliga. Att det i fordna tider varit gemensamt för flera trakter af Dalarna, bevisar Morakarlen Engelbrechts bild från Gustaf I:s tid, hvilken vi på titelbladet till detta arbete aftecknat. Sådana benkläder bära äfven de figurer, föreställande Göthiska fångar och krigare, hvilka på basrelieferne af Colonna Trajana i Rom förekomma. Kullornas hufvudbonad är, utom Timben, hvilken allmänt nytjas i denna som i de flesta andra trakter af Dalarna, en svart mössa, af siden vid högtidliga tillfällen, eljest af kläde med röda kanter; till formen lik de finska och lappska mössorna. Karlarna nytja vanligen svart rock, men på helgdagar äfven blå. Då aflägges också det breda med fyra eller fem söljor fästade lifbältet. Qvinnorna nytja röda strumpor, stundom hvita vid foten, karlarna deremot alltid blå. Till de förras sorgdrägt hör svart förkläde.

Sandberg delt.

Forsell dirt.

RÅTTVIK.

II.

RÄTTVIK.

I.

Om Rättviks bonden, oaktadt sin långa resliga växt, i sitt yttre icke äger några för serdeles skönhet märkbara drag, äro i denna socken kullorna deremot vanligen serdeles vackra, och utmärka sig genom detta företräde framför qvinnorna i andra trakten af ÖsterDalarna *). Vi hafva i Pl. 7, andra häftet, afttecknat en af dess skönheter, prydd i sin granna söndagsskrud och stadd på sin vandring till kyrkan. Hennes gröna kjortel ger tillkänna, att hon som brudpiga för dagen är kallad att deltaga i en bröllopsskara. Under armen bär hon ett kläde, i hvilket hon inlindat sin Psalmbok. Det röda chalongslifstycket är framtill vid axeln knutit med band, som utgå från ett af samma tyg gjordt serskildt axelstycke, hvilket äfven någon gång är kortare än på vår teckning synes. Lifstycket brukas för öfrigt till formen lika af både gifta och ogifta, men af de sednare äfven svart eller blått, synnerligen på hvardagar.

Denna flickas drägt, äfvensom Rättviks allmogens i allmänhet, påminner oss om ett gammalt Isländskt qväde kalladt *Rigsmaal* **), i hvars beskrifning på Skandinaviens invånare under hedentimma vi igenkänna många ännu qvarlefvande seder och bruk bland vår tids allmoge. Vi hoppas göra våra Läsare ett nöje, då vi för jemförelsens skull anföra några stropher ur denna märkvärdiga sång, som till våra dagar, ty värr! blott i ett

---

*) Men den vackraste af all Dal-allmoge är den i Malungs och Floda socknar i VesterDalarna. Kullorna i synnerhet utmärka sig för ovanligt hvit och skär hy samt lifliga och uttrycksfulla ögon.

**) Upptaget af Rask i dess Edition af Sæmunders Edda och öfversatt af Afzelius. Det är äfven serskildt utgifvet af Sjöborg i Lund. Jemför Geijer, Svea Rikes Häfder, första Del. sid. 487. Vi följa här Sjöborgs text.

framgent, blifvit bibehållen. Den är en Allegorisk målning af ståndens uppkomst i Norden och visar oss de trenne olika folk, som i fornsagans tid bebygde våra dalar. Dessa voro nemligen: *Trälarnes* ätt, det förtryckta underkufvade folket; *Böndernas*, det fria jordägande, och *Jarlarnes* eller *Kungastammens*, det herrskande. Guden *Heimdal* under namn af *Rig* föreställes på en vandring besöka dessa trenne folkklasser. Först kommer han till trälarnas bostad. De beskrifvas såsom fula, med mörk färg, skrynklig hud, lutad rygg och långa hälar. De framlefva de "tunga dagar" med mödosamt och föraktligt arbete, såsom att släpa bördor, göda åkern, sköta svin, gräfva torf o. s. v. — en teckning som tyckes antyda Skandinaviens urinvånare af Lappsk eller Jotisk stam, antingen kufvade af de invandrande Götherna eller frivilligt säljande sig till dem såsom lifegne. — Derefter besöker Rig en annan boning, den frie Odalbondens. Härom heter det:

Rig gick framåt sedan,
Kom till ett hus;
Dörrn stod på glänt,
Eld brann å golfvet;
Hjon sutto derinne,
Hade att syssla.

Mannen slöjdade
Träd till väfbom:
Hans skägg var putsadt
Och lugg för ännet;
Trång var hans skjorta,
Spänne vid halsen).*

Der satt hans qvinna
Och svängde rocken;
Lagade till kläder;
*Band om hufvudet**),*

*) *Smockr á halsi*, enligt Sjöborgs Edit., brukadt ännu af Bönderna i en trakt af Wärmland.

**) *Sveigr* i orig. är vidjeqvist, fläta. Vi ha redan nämnt om bruket bland Dalkullorna att inlinda band i hårflätan och så uppfästa den kring hufvudet. Se Pl. 10. Samma sed är i Wärmland.

Smycke för bröstet,
Duk om halsen,
Dvergar på skuldrorna).*

Om den son, som hon derefter med Rig födde, säges att han

Sveptes i linne,
Vattenöstes
Och kallades Karl,
Röd och blomstrande,
Ögonen glimmande.

Han började växa
Och väl trifvas,
Lärde oxar tämja
Göra plogar,
Hus timra,
Söm smida,
Göra kardor,
Och köra plog.

Till honom fördes som Brud den *"nyckelbehängda" Snör* (den snälla). Hon sattes under pell **). De delte ringar och byggde bo. Af dem äro alla karlaätter komne. På sin tredje vandring ändteligen besöker Rig en *Jarls* boning. Ur beskrifningen om denna och dess invånare vilja vi för jemförelsen med de föregående anföra några drag. Rig, heter det, kommer till en sal. Dörrn var på södra sidan, nästan tillyckt, prydd med en ring. Golfvet var strödt (med halm, granris eller också sand, såsom i Skåne brukas). Der suto hjon, sågo hvarandra i ögat, deras handarbete var lek. Husbonden böjde båga, snodde sträng, glättade

---

*) *Dvergar á öxlum.* Detta uttryck kan antingen beteckna en bandprydnad, sådan som Rättvikskullan bär på Pl. 7, eller också ett broderi.

**) Egenteligen den slöja, kallad brudlinet, hvarmed Bruden betäcktes, såsom sed var hos Romarna och ännu brukas i Orienten, och hvilken slöja, under namn af pell, ett ord som betyder *fint linne,* ännu förekommer vid Bröllop i Skåne. Sannolikt är det också brudslöjan, som betecknas med den af band och blommor prydda pell eller duk, som i de flesta Svenska landsorter under vigseln hålles *öfver* bruden af Brudriddarne.

pilar: hustrun drog ut linne, stärkte ärmar och uppsatte hufvudbonad. Hon hade smycke på bröstet, sid kjortel, blånadt linne, bröst ljusare, hals hvitare än mjellaste snö. Hon lade den märkta, hvita duken på bordet, framtog tunna, hvita hvetekakor, silfverbeslagna fat, fulla med fläsk, frukter ock stekta foglar. Vin var i kannor och beslagna bägare. Den son hon födde, sveptes i silke (ej i linne som Bondesonen), vattenöstes *) och kallades Jarl. Håret var ljust, kinderna fagra, ögonen hvassa som på unga ormar. Han växte opp, svängde sköld, snodde bågsträng, skäftade pilar, red på hästar, drog svärd och öfvade sig i simmande. Honom lärde Rig *runor* och erkände för sin son: han drog öfver fjällen till mörka nejder, väckte örlig, vann riken och utdelade gods och gårdar. Hans brud blef den smärta, hvita, glada *Erna* (ordet betyder *den raska*), en Herses dotter. Af deras barn, hvilkas namn i qvädet alla utmärka något förhållande af börd, är *Konr* (konung) den yngste.

Så äro, i detta ur djupa hedendomen sungna qväde, de trenne äldsta folkklassernas olika lefnadssätt målade **). Vid beskrifningen på den unga Bondens sysselsättning och slöjd, tro vi oss ännu se en tafla från våra dagar, och tycka oss förflyttade till någon bondgård i Norrland eller Dalarna.

---

*) Ett slags dop fans äfven i hedendomen. Då barnet vattenöstes, skulle någon dertill vald person gifva det *namn*, hvilket kallades *namnfesti*; han var stundom äfven förbunden till faddergåfva. Se Halfdan Svartes Saga Cap. 7. Harald Hårfagers Saga Cap. 21 och 40 samt på flera ställen.

**) Märklig är den sista till Norden komna stammens blonda utseende och dess i sången antydda invandring från ljusare, varmare länder.

MORA.

Vi nalkas nu till sjelfva hjertat af Dalarna, och den trakt som en gång i fordna dagar äfven var hjertat af Sverige — var den ort från hvilken, vid frihetshjeltens röst, lif och mod åter tändes och utströmmade öfver det land, som för den grymme Christierns slag låg tynande och blodigt. Vi hafva i Pl. 12 lemnat en teckning af Mora kyrka och dess omgifning — en nejd evigt minnesvärd i Sveriges häfder. Hit ankom Gustaf några dagar för Julhelgen år 1520, ständigt förföljd af Christierns utsända efterspanare. I Mora prestgård emottogs han med välvilja af Kyrkoherden Jacob Pehrson. Men denne vågade ej hos sig behålla honom. Han fördes till den närbelägna byn Utmeland, der han hos Bonden Tomt Mats Larsson gömdes i dess källare, och mat från Prestgården sändes honom. Men äfven här söktes han af sina förföljare. En dag, då Bondens hustru var sysselsatt med Julbrygden i den stuga der nedgången till källaren var, hörde hon Christierns folk komma. Hon skyndade då att vältra ett bryggkar öfver källarluckan — och lyckades således att göra äfven denna efterspaning fruktlös *). Så låg Gustaf gömd, tills han en dag under julhögtiden framträdde, och efter slutad Gudstjenst tilltalade den på kyrkovallen församlade allmogen. Manligt ljöd hans stämma, och Nordanvinden förde hans kraftfulla ord öfver fältet **). Han beskref för dem Rikets tillstånd: på-

*) Källaren der Gustaf doldes, underhålles ännu och gården kallas efter sin fordna ägare ännu Tomtgården.

**) Dalkarlarna uppmuntrades att bistå Gustaf äfven deraf, att det alltid blåste Nordan då han tilltalade dem en vind, som ansågs lycklig vid stora och vigtiga företag.

minte dem hvad deras fäder gjort under Engelbrecht och Sturarna, uppmante dem att förena sig med honom, till fäderneslandets räddning och slöt med dessa ord: "mina förfäders mod, mitt svärd och mitt blod — ty mer har icke Tyrannen lemnat mig — är fäderneslandets, och fäderneslandets sak är min."

Han erhöll väl ej genast af allmogen det svar, han hade hoppats, dock förvärfvade han sig ännu många nya hemligen tillgifna vänner. Denna sinnesstämning visade sig snart; ty då kort derefter en Dansk fogde, utsänd att gripa Gustaf, kom till Mora, blef han af Rasmus Jute, en der bosatt man, öfverfallen och ihjälslagen, — och då, under samma tid, Morakarlarna en dag från kyrkvallen sågo en tropp Ryttare af 100 man, komma tågande på isen uppåt Siljan och nalkas stranden, sprungo de tillsamman och började med all kraft att klämta i kyrkklockorna, såsom det brukades, då någon stor fara hotade. Vädret låg uppåt socknarna, och från alla sidor nedströmmade skaror af beväpnade bönder från bergen. Prestgården, dit Danska hären tagit sin tillflyckt, stormades; dörrarna uppslogos med stockar och Danskarna kunde blott rädda sina lif genom en högtidlig ed, att ej tillfoga Gustaf något ondt.

Vi hafva redan nämnt, huru denne, då han ej kunde förmå allmogen till något enhälligt beslut, begaf sig bort på vägen åt Norige — huru han återkallades, och af de utsände skidlöparne upphans i Lima socken nära gränsen. Det var till Mora Prestgård han då återvände. Det var der han fann allmogen samlad sig till mötes. På fältet derinvid mottog han som Rikets Höfvidsman deras ed om trohet och lydnad, och der utdelade han de första pilar, bågar och spikklubbor åt de trehundrade

tappre

tappre, som anförda af honom nu skulle uttåga till fäderneslandets räddning. Mot Christiern, beherrskaren af trenne riken, mot en Konung, befryndad med Europas mäktigaste furstehus, mot ett välde, understödt af talrika och öfvade härar, af flottor, fästen och borgar — utvandrade från Mora slätter denna ringa, oöfvade, illa beväpnade bondehop — för att åt verldshistorien gifva ännu ett stort och lysande vittnesbörd, hvad ett folk förmår, som, lifvadt af kärlek till frihet och sjelfständighet, reser sig att hämnas förtryck och våld och att återgifva åt en förtrampad menskligheten dess kränkta rättigheter *).

Med bestämd visshet känner man ej det ställe på Mora kyrkvall, der Gustaf tilltalade Allmogen. Sannolikast har det skett från en, nu till hälften nedsjunken jordhög, kallad Klockgropen; men ingen minnesvård betecknar ännu denna märkvärdiga plats. Nära derinvid och närmare stranden är det ställe, der Gustaf III 1788 höll sitt tal till Dalkarlarna. Det utmärkes af en torflagd uphöjning, omgifven af ett staket och planterade träd. Vid Mora kyrka mottog äfven Konung CARL XIV JOHAN en deputation af ÖsterDalarnas allmoge. Så många minnen förena sig

*) Då man sade Danske Biskoppen Jöns Beldenacke, som med en här af 6000 man, vid Brunbäcks färja, mötte de nedtågande Dalkarlarna, att desse, när nöden fordrade, kunde lefva af barkbröd och vatten, utropade han med häpnad: "ett folk som äter barken af träd och dricker vatten kan ej fanden tvinga, mindre någon man. Gode Vänner! låtom oss hasteliga draga hädan!" — Den fruktan han yttrade var grundad; oöfvervinnerligt är det folk, som kan *umbära*. Den som lärt att kämpa mos *naturens* våld, fruktar ej heller *menniskors*.

att gifva denna nejd ett värde, stort och dyrbart för hvarje Svenskt hjerta.

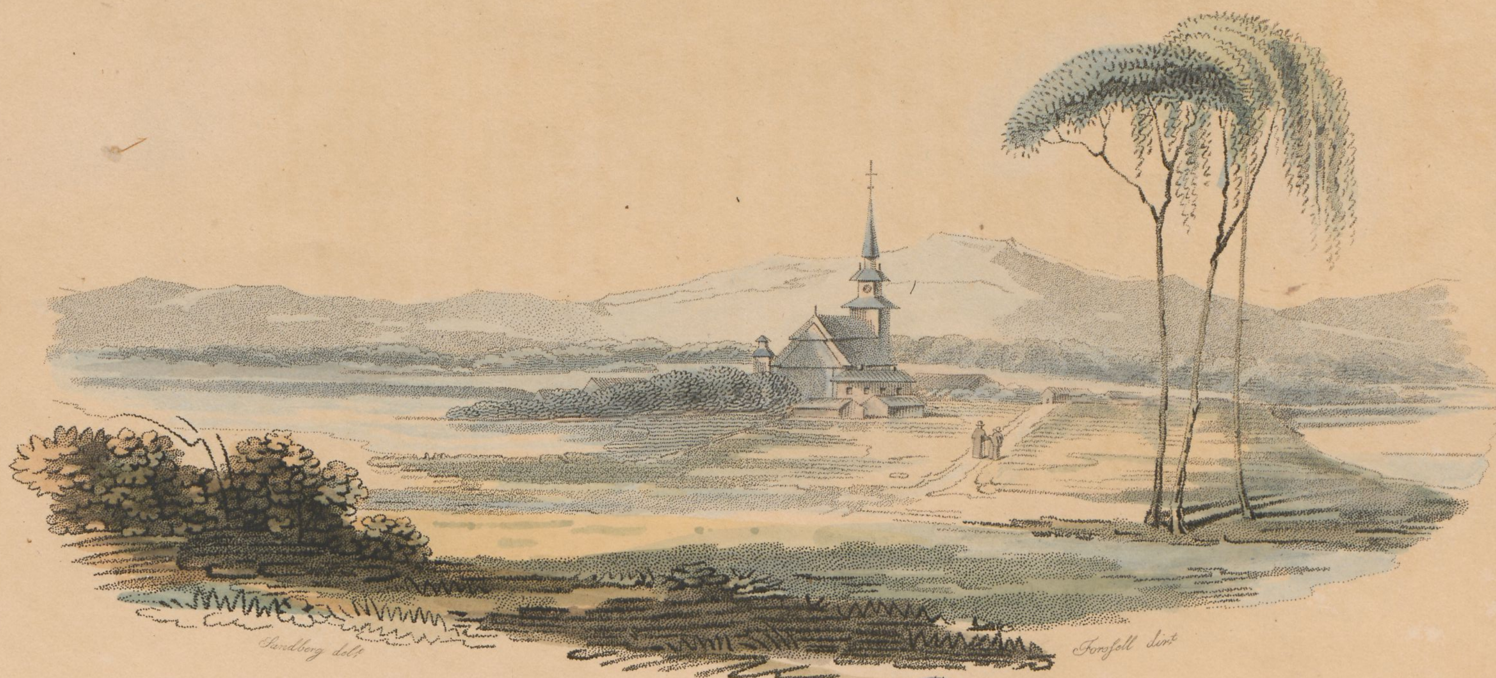
Men ej blott i sina minnen äfven i sin natur är denna trakt märkvärdig. Den hör till en af de skönaste inom Sverge. Det öppna odlade fältet kring kyrkan och dess omgifvande Prestgårdar och många byggnader omslutes i norr af den väldige Dalelfven, i söder af Siljan *). Denna vackra sjö, med sina ljusa stränder och klara, lätta bölja, öppnar här de mest leende utsigter öfver byar, åkerfält och lunder. På afstånd synes Sollerön, hvars kyrka nära vid stranden tyckes liksom höja sig ur vågorna. De aflägsna blåa bergen begränsa sluteligen, likt en hög molnkrans, denna tafla, hvars total-uttryck är ett mildt, stilla majestät **).

På den teckning af kyrkans läge, som Pl. 12 lemnar, är det Dalelfven, som till höger framskymtar vid de högstammiga björkarna; tätt framom kyrkan synes prestgården; vattnet till venster är Siljan, och på den der utskjutande lummiga udden är kyrkvallen med dess klockgrop belägen.

Några bilder af den allmoge som nu bebor dessa bygder hafva vi lemnat i Pl. 10 och 11. I det under sin vandring samtalande par, som den sednare framställer, hafva vi sökt återgifva uttrycket af det raska, kraftfulla och sjelfständiga väsende som utmärker detta folk. Morakarln är i allmänhet starkt byggd, har hög, hvälfd panna, fri och öppen blick. I sin drägt skiljer han sig genom sin hvita hängande rock, och utslagna, ej rundt

*) En naturmärkvärdighet vid Siljan är dess icke sällan sedda *hägring* (fata morgana). Redan Hülphers omnämner förunderliga syner, som man på dess yta varseblifvit.

**) "Man tror sig försatt till Geneversjöns stränder" säger Schubert i sin Resa genom Sverige, 3:dje Del. sid. 48.

Sandberg del.t *Forsell sc.t*

MORA.

Sandberg del.t Forsfell dir.t

MORA.

II.

Sandberg del.t Forsell dir.t

MORA.

I.

afklippta hår. Strumporna, som nytjas hvita, hafva merendels en lapp af annan färg stickad vid hälen. Qvinnornas tröja är äfven hvit och sluter ej åt lifvet, som i Leksand; de nytja röda strumpor, men som kring foten äro hvita. De ogifta (kullorna) utmärkas, utom af sin *timb* (se ofvanföre), äfven af sin stärkta och fina ringkrage, hvilken likväl blott för kyrkogången och vid högtidliga tillfällen begagnas. Jemf. Pl. 10.

I seder och lefnadssätt bibehåller detta folk ännu mycken renhet och enkelhet; och den karakteristik vi redan lemnat öfver Dalallmogens berömvärda egenskaper i allmänhet, torde här och i de omgifvande Elfdalns och Orsa socknar finna de minsta undantag. Väl hafva utvandringarna, hvilka, för landets öfverbefolkning och det bristande utrymmet till odling, ske mycket talrika (från Mora utvandra årligen öfver 2000), någon gång på de återkommande visat ett menligt inflytande, dock är det en tröst att finna den fordna dygden och redligheten från de flesta af deras boningar ej ännu försvunnen. Ehuru umgänget mellan könen är i hög grad otvunget, har dock sällan sedligheten lidit deraf. De så kallade hedersnätterna äro äfven här gängse; likväl är det nästan alldeles oerhördt att finna inom något Dalkarlshus en okysk lefnad, och oägta barn födas ytterst sällan. I Mora, Leksand och några andra socknar är brukligt att kullorna under vintern, vissa aftnar i veckan (vanligen Tisdagar och Fredagar), samla kring sig drängarna i byn utan att föräldrarna äro tillstädes. Dessa — *soireer* anställas merendels i fähuset (på Dalska *fjåset*), der man på en stubbe, beslagen med jernplåt, har stickbloss brinnande till lysning. Kullorna virka då band, muddar m. m. åt sina tillbedjare, som deremot förlusta dem med muntert glam. Sammankomsten räcker vanligen

långt in på natten. Mora socken, som år 1821 räknade 7072 personer, bär tydliga spår att vara den äldst bebodda trakt af de egentliga Dalarna; invandringarna tyckas hafva skett österifrån. Nybyggare från Mora hafva sedan befolkat de omkringliggande Vänjans och Elfdalns socknar. Deremot äro innevånarne i Särna, äfvensom i WesterDalarnas öfre socknar, sannolikt af samma stam som Norrmännen. I de ofantliga skogar, som på norra och östra sidan omgifva Moras odlade trakter, hafva bönderna sina fäbodar. Till dessa (nära motsvarande Schweitzarnes *Sennenhütten*) utvandra de med sin boskap på nomadiskt vis vid början af sommaren, hvilken utvandring de kalla att *bufyera*. Merendels äro kring sådana ensliga skogs-ställen små åkertegar och ängsfläckar uptagna, hvilka med mycket besvär och tidspillan skötas och underhållas. Boskapens vård är anförtrodd åt unga flickor, som, under det de vandra omkring i den öde bergsbygden, ofta upstämma på sina vallhorn eller långlurar *), de enkla, hjertliga melodier, som ännu i aflägsna bygder finnas bevarade från Nordens urgamla folksharpa. Vi meddela på följande blad tvenne sådana i Mora antecknade; de höra till de i denna landsort allmännast sungna, och enligt det omdöme som en stor kännare af fornsången, Kapellmästaren Häffner i Upsala, lemnat, leder den förra af dem sitt ursprung ända från 12:te seklet.

*) De förra göras af kohorn med tre eller fyra små hål på sidan att modulera tonerna och spelas som en vanlig spetsflöjt. De sednare bestå af tätt hopfogade tunna granspjelor omlindade med näfver. De äro långa och raka, hafva vidgad mynning som ett valdthorn och begagnas när ljudet bör höras på långt afstånd — vanligen att bortjaga björnar eller vargar. Att skrämma dem måste äfven kullorna då och då, om nätterna, aflossa ett bösskott, hvilket likväl ofta ej gör någon verkan. På deras vallhorn blir man stundom varse inristade bokstäfver; dessa äro ej initialerna till ägarinnans namn, utan till någon ungdomsväns eller leksysters, hvilkens minne de på detta sätt återkalla och uplifva.

1.

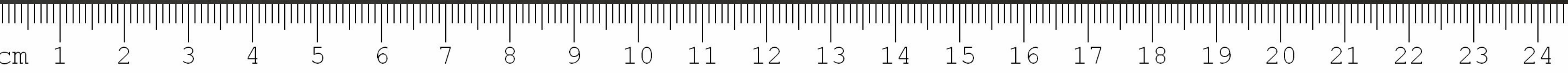
Hör till sidan 36.

Tempo giusto

2.

Tempo moderato.

cm 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29

cm 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24

Runor äro här ännu kända och nytjade. De bomärken, som bönderna rista på sina åkerredskap och husgeråd, äro merendels runbokstäfver, och Runstafven nytjas såsom en stående allmanach.

Vi ha redan nämnt om det egna språk, som allmogen i denna nejd talar. Då det tydligen bevarar så många märkvärdiga lemningar af den för Skandinaviens folkstammar fordom gemensamma Norräna-tungan, förtjente det i hög grad att närmare, än hvad hittills skett, af någon fornforskare granskas och undersökas *). Vi meddele våra läsare till prof på denna dialekt några rader af en sång, författad i sednare tider och innehållande en skämtsam upmaning till Dalqvinnorna att träda i vapen.

"Kullor og källingar jot! latid huara nali og rukkin,
Läggid brott skimpuna trax min timpen og haskläd och magde
Tagid sä å id jen blàruck og brok og röri a härdär
Hatten og huotta och bögen min mat og svärdi vid seidu;
Fyis sä ad i kniktradi framb min modugum bröstum;
Jåpis ad, standid à fot og böglid og dängid og skjotid,
Nappid min beskied i fiendum wor, så fåid kumb atte.
Jär ir jen man, sa glämer um släikt, ur atter i värdä
Quinfokäd håfvà gäid framb och släids min modugum kallum,
Kjört döm sa unda sig, slåtrad og dängt og fygt döm ä ryggåm.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

*"Äd war ick alwar, ig öped id framb; id fåid wår hema **)."*

---

*) De enda skrifter, som egenteligen behandla detta ämne, äro af *Näsman*, i dess Historiola linguæ Dalekarlicæ, Ups. 1733 och *Arborelius:* Lexicon och Conspect. Gram. Linguæ Dalekarl. Bådas arbeten äro Akademiska Disputationer. Många ord i Dalskan äro ännu ren, obruten Isländska: såsom *Gnaup*, bergkslint (*Gnuper* på Isländska detsamma); *Guéla* söfva barn, (*Gälur* heta vaggvisor i Eddan). *Fräk*, snäll (*Fräkinn* på Isl. tapper) och en mängd andra. Förstuga heter på Dalska *Barfrid.* Jemf. Ihres Glossar. *Brindä* betyder Elg; *Quisl*, gren af en elf.

**) Se Arborelii nämnde Conspectus Grammatices Linguæ Dalek.

Öfversättning.

Flickor och hustrur! hören hit! Låten vara nålen och rocken,
*Läggen bort skinförklädet straxt med timben och halsduken och hufvudklädet *);*
Tagen så på er en blårock och byxor och bössan på axlarna,
Hatt och vantar, skinnsäcken med mat, och svärdet vid sidan.
Följens så åt, som en rad knektar, fram med modiga hjertan.
Hjelpens åt, stån fast, sen stint ut, och huggen och skjuten,
Nappen med besked fienden an, så fån J vända åter.
Här ha'n J en man, som glammar om slikt, hur fordom i verlden
Qvinfolket gått fram och slagits med modiga karlar,
Kört dem undan sig, slagit och huggit och förföljt dem på ryggen.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Det var ej allvar, jag bekänner det för er; J fån vara hemma.

ELFDALN.

Denna, af höga berg både omgifna och genomskurna socken, är belägen i norr från Mora. Afståndet mellan de båda socknarnas kyrkor är nära 4 mil. Folket, som i utseende och bildning mycket liknar Moras allmoge, har dock i vissa sedvanor och äfven i sin drägt några egenheter som gifva anledning till den förmodan, att det i äldre tider blifvit blandadt med Finska kolonister, af hvilka ännu några få slägter finnas qvar i de öfre trakterna af Moras vidsträckta skogsbygder **). Så nytjade Elf-

*) Med ordet *magd*, som nu betyder förkläde, betecknades i fordna dagar äfven hufvudklädet. I denna bemärkelse förekommer det ännu hos Hülphers. I allmänhet tyckes det betyda ett löst kläde, som hänges eller sättes utan på ett annat.

**) De kallas derföre äfven Finmarkerne. Märkeligt är att ett kapell i Mora kyrka ännu heter Finnchoret.

Sandberg del.t   Forsfell dir.t

ELFDAL.

dalsbon fordom allmänt de Finska så kallade kullmössorna, en hufvudbonad som i allmänhet utmärker jägarn och skogsbon, då hatten med skärm mot solen tyckes tillhöra åkerbrukaren; de vanliga skoplaggen äro ännu kängor, som hafva låga, tunna sulor, och hoprynkas kring benet (Se Pl. 13). För öfrigt är i drägten ingenting märkeligt. Jagt, fiske, boskapsskötsel, slöjdarbeten, uptagande och förädling af myrjern äro socknens äldsta näringsgrenar. Den sista har numera uphört. Åkerbruket, i början en bisak har väl i sednare tider mycket utvidgats; men en svårbrukad odlingsmark, förstörande frostnätter och jordegornas för långt drifna sönderstyckning lägga stora hinder deremot. Folket är fattigt: utan barkbröd kan det ej framlefva något år. Den resande som besöker dessa ställen och ser vid vägen långa rader af unga tallar stå afbarkade, hör på sin fråga, hvarföre de blifvit det, visserligen ej utan rysning sin skjutsbondes svar: "till bröd åt oss och våra barn."

Ett räddningsmedel från hungersnöd har dock detta folk i det här anlagda Porfyrverket. Då det af Europa beundras i de arbeten som derifrån utgå, välsignas det af den fattige Elfdalsbon, som, vid en förhärjad gröda, ser bergens stenar på detta sätt likasom förvandlas för honom till bröd. Det är genom dess Höge Egares, Hans Majestät Konungen, enskildta stora uppoffringar, som detta verk ännu kunnat fortfara, och Sverge skryta af att producera arbeten, sådana som intet annat land i Europa äger att framvisa.

Porfyren började att bearbetas först år 1788, och verket drefs då af ett bolag ställdt på aktier. Den förste, som fästade upmärksamhet på porfyrn och lemnade derom underrättelse, var Prosten E. Näsman, kyrkoherde i Elfdaln mellan 1715 och 1744

Tilas i sin *Stenrikes historia* och Cronstedt i sin *Mineralogi* äro de första författare som nämna denna stenart *). Sjelfva verket är anlagdt $\frac{3}{8}$ mil norr om Elfdalns kyrka, $\frac{1}{4}$ mil öster om landsvägen, och nästan i midten af porfyrbrotten som ligga på spridda afstånd $1\frac{1}{2}$ eller 2 mil deromkring. Det förnämsta och som ger de tätaste och största blocken är Blidbergs grufva. Sjelfva arbetsättet och alla dertill nödiga inrättningar äro af Svensk upfinning. Slipverkets mekanism är i synnerhet snillrik och beundransvärd. Den är upfunnen af ÖfverDirecteur Hagström, inrättningens äldste, förtjenstfulle styresman. Icke sällan göra bönderna sjelfve lyckliga upfinningar, som bereda dem genvägar och lättnad i deras möda.

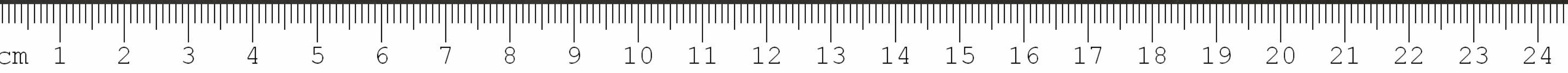
Många förträffliga arbeten hafva från detta verk utgått, men det utmärktaste och skönaste af alla är utan tvifvel den kollossala Vas, som Hans Majestät Konungen här låtit förfärdiga, och af hvilken läsaren i Pl. 14 finner en noggrann och trogen afteckning. Den pryder nu planen framför det vackra Rosendahl, och utgör med skäl föremålet för allas beundran. Främlingar som besöka våra nejder erkänna att de icke i något land af Europa funnit ett arbete af sådant slag, från äldre eller nyare tider, som i djerf storhet, sköna, lätta, harmoniska former och sjelfva ämnets glans med detta kan jemföras. Det fördunklar äfven Italiens båda största vaser — den antika, Påfven tillhöriga, på Vatikanen och den i Villa Albani. Rosendahls vas är utförd, i förstorad skala, efter teckningen af en i Herkulanum funnen och numera vid Portici förvarad antik marmorvas, hvars alla proportioner och flesta prydnader

*) Allmogen har kallat den på sitt naiva bildspråk, koppstenen, (stenen med kopporna) för dess fläckar.

PORFYR VAS.

nader blifvit med noggranhet följda. Denna jätteskål, som nu hvilar på en fotställning af oslipad granit $1\frac{1}{2}$ aln hög, håller i höjd 9 fot, med en diameter vid öfre kanten af 12 fot, och rymmer ej mindre än 1077 Svenska kannor — ett dryckesmått, värdigt Guden Thor vid hans bekanta täflan hos Utgarda-Loke.

Klippstycket, hvaraf Vasen är huggen, består af en ovanligt hård, ljusröd porfyr med hvita, svarta och gröna prickar, samt utgör en stenart, af hvilken förut endast smärre stycken blifvit funna; det vägde, när det framfördes till verket att bearbetas, 800 skeppund, och väger, i sitt närvarande tillstånd, 55.

Om detta arbete med skäl kan sägas vara en seger inom konstens verld och en ära för det land, i hvars sköte det bildats, så var också den färd, hvarmed det från sin aflägsna vrå framträdde i dagen, ett verkeligt triumftåg. Anfördt af Porfyrverkets nuvarande föreståndare, öppnades tåget genom Dalsocknarna af spelmän, sedermera af trumslagare och åtföljdes med vederbörlig högtidlighet af Kron-fogde och Länsman. Hvar det framgick, tillströmmade folket som till en fest, och öfverallt täflade allmogen under sång och glädje, att genom frivilligt biträde lätta och fortskynda detsamma. Då sjelfva bålen af Vasen ej kunde fortskaffas med hästar, utan måste dragas af manskap, voro omkring 120, någon gång ända till 200 man dertill behöfliga. Efter en färd af 43 mil, ömsom till land och vatten, under otaliga besvärligheter och faror, öfvervunna endast genom Anförarens rådighet och drift, anlände Vasen, sedan den något öfver 5 veckor varit på vägen, i medlet af November månad 1825 till Stockholm.

6

En detaillerad beskrifning om denna färd finnes införd i Tidskriften *Magazin för konst, nyheter och moder, Tredje Årgången, N:o 6,* ur hvilken de här ofvan meddelade underrättelser till en del äro hämtade och till hvilken vi hänvisa läsaren.

HELSINGLAND.

Jerfsö.

Från den stela och vilda Alpnejd, der den fattige Elfdalsbon framlefver sitt mödosamma och torftiga lif, flytta vi oss nu till en annan bergstrakt, der gladare syner både i afseende på folk och natur möta oss. Jerfsö socken, af hvars invånare Pl. 15 och 16 lemna teckningar, är belägen i Norra Helsingland, 7 mil vester från Hudiksvall. Den utsträcker sig på en vidd af omkring 6 qvadrat mil på ömse sidor om Ljusnan, hvilken elf här på några ställen vidgar sig nästan till en smal sjö och framflyter med lugnad bölja genom den skönaste dal, som ett öga någorstädes kan skåda. Kyrkan och Prestgården ligga på en ö, som uppreser sig med höga, branta, men klippfria stränder öfver elfven och öppnar en rik utsigt öfver det med boningar tätt besådda land, som likt en amfitheater småningom höjer sig från den slingrande flodens bädd. Vid en jemförelse mellan denna elf och de tvenne andra stora floder, som genomflyta Norra Sverge, Dalelfven och Ångermanån, torde man instämma med Arndt *) i hans omdöme, att Dalelfven uttrycker storhet och majestät, Ångermanån kraft och dysterhet, Ljusnan behag och glädje. Det

*) Reise durch Schweden, Th. IV. s. 33.

är i synnerhet kring Jerfsö och med få afbrott i hela nejden derifrån till Bollnäs på en sträcka af nära 6 mil, som denna Ljusnans karakter på det mest intagande sätt framträder. — En nästan oafbruten kedja af leende utsigter förtjusar ögat. Strödda på höjder längs floden, framlysa de välbygda bondbyarna mellan lummiga björklunder eller bördiga odlingar, hvilka ofta sträcka sig ända till foten af de höga berg, som än nära, än aflägset försvinnande i skyarna, begränsa denna flod-dal, visserligen en af de vackraste i något land på jorden.

Att rättfärdiga detta omdöme vilja vi anföra, hvad tvenne utlänningar härom yttrat. Schubert i sin resa *) liknar en färd längs Ljusnan vid en efter Rhens eller Wesers skönaste stränder, och Arndt anser nejden kring Jerfsö för den skönaste, man någorstädes på jorden torde finna **).

Allmogen, som bebor dessa bygder, är ej mindre intressant än den natur, hvaraf den omgifves.

Man har kallat Helsingen, Nordens Holländare. Denna benämning är endast i vissa fall träffande. Väl utmärker han sig af samma stilla, ihärdiga flit och industri-anda, samt i synnerhet af samma kärlek till snygghet, renlighet och prydnad som Holländarn; men genom sin karakter af bergsbo, äger han dock i sitt lynne de stora, väsendtliga olikheter, som alltid serskilja en sådan från invånaren af ett slättland. Grunddraget i Helsingens

---

*) Tredje Bandet sid 26. Svenska öfversättningen.

**) *Ueberhaupt ist Jerfsö und seine Gegend eine der lieblichsten, die man auf irgend einem Theile der Erde finnen vird.* Th. IV, 32. Äfven Schmidt *Reise durch einige Schwedische Provinzen, Hamb.* 1801, instämmer i samma omdöme.

karakter är saktmod, i detta ords betydelse af lugn behjertenhet. Sådant har det visat sig både i krigets och fredens yrken. Men med detta är han dock liflig och rask, som en bergflod i hans hemland. De fel, för hvilka man beskyllt honom, äro skrytsamhet, högfärd och styfsinthet — fel, hvilka ett missförstådt värde af välmåga och af en oberoende lefnad stundom inom denna folkklass föder. Likväl torde ingen provins i Sverge äga en allmoge med sådan bildning, som denna. Högst få finnas bland dem, som ej kunna skrifva och räkna; och icke sällan träffas i deras boningar små bibliotheker af religiösa och historiska skrifter. Deras umgänge röjer ofta en verkeligen ovanlig belefvenhet, likasom deras boningar och kläder en utmärkt snygghet. Mot främmande äro de vänliga; gästfrihet möter vandraren, hvarhelst han träder inom en boning. Gumman lemnar då fryntligt sin spinnrock, flickan hoppar glad ur sin väfstol, att, med den oegennyttiga välvilja som röjer det goda hjertat, välkomna gästen. Man har med skäl anmärkt, att i de socknar, der bönderna ej drifva handel, karaktern bäst bibehållit sin ursprungliga renhet och godhet. Sådant är förhållandet med Alfta och Arbrå, hvars invånare äro fromma, milda och godhjertade. Bönderna deremot i Bollnäs och Delsbo äro mera egennyttiga, högdragna och styfsinta; de sistnämnde tyckas också vara de minst bildade bland dem alla.

Kärnan af Helsinglands allmoge är dock den i Jerfsö. Hos honom fortlefver ännu en anda af den gamle Svenska odalbondens ärliga, frimodiga väsende och raska beslutsamhet, förenad med den christliga fromhet, som mildrar och förädlar viljans kraft. Bland socknens invånare råder en allmän välmåga. Nya

odlingar och hemmansklyfningar bilda årligen nya hushåll och boställen, ofta nya byar. Att visa huru hastigt folkökningen i denna socken fortgått, må nämnas, att den 1749 ägde blott 1940, på 1780-talet redan 2700, år 1815 — 3610 och räknar nu nära 4000 invånare. Välmåga föder lux. Hos Jerfsöbonden, liksom hos Helsingen i allmänhet, röjer den sig synnerligen i byggnader och i kläder. De uppföra vid sina gårdar merendels stora tvåvåningshus med många rum, af hvilka naturligtvis de flesta stå obegagnade, ofta oinredda, då tillgångarna genom oklok beräkning medtagits till sjelfva byggnaden. Stundom står under vintermånaderna hela det stora huset öde, och endast en mindre sidobyggning bebos. — Det förra blir på detta sätt ett slags sommarpalats. Ett bruk fordrar, att hvarje medlem af hushållet, äfven drängar och pigor, skall hafva hvar sitt rum till förvaring af sina kläder, hvilka också, ofta till ett ej ringa antal, ses i prydlig ordning hänga kring väggarna. Allt i deras boningar utmärker renlighet och snygghet. Husgeråd, käril och kläder putsas med största omsorg. Då matmodren, på den väl skurade bordskifvan af furu, framsätter sina hvita träskålar eller mjölktråg och lägger deromkring de fint slöjdade träskedarna af en, förlorar anrättningen åtminstone ingenting af bordets utseende. Silfver, tenn och porcellin börja dock äfven från deras hvardagsbord uttränga de fordna träsakerna. Utom åkerbruk och boskapsskötsel är linodling socknens förnämsta näringsgren. I alla hus surra spinnrockar och slamra väfstolar. Tältduk förfärdigas både till stor mängd och särdeles godhet.

Klädedrägten, som i flera socknar af Helsingland är olika, har inom Jerfsö från urminnestider bibehållit sin gamla form.

Den utmärker sig både hos karlar och qvinnor af deras kring armarna mycket urringade lifstycken med långa skörten; och hos de sednare af deras mössor, som bestå af svart sammet, moire eller rosigt kattun med hög kam öfver hjessan och utskjutande bågar vid tinningarna — Se Pl. 16. Kring kanten af mössan fästes en blå, väl stärkt rimsa, som ännu mer bidrager att gömma håret, en omständighet, hvilken i gamla tider ansågs nödvändig till en anständig hufvudbonad för gifta qvinnor. Detta bevittna portraiter från medeltiden, hvilka också visa huru den ännu på vissa ställen bland allmogen och af tjenstflickor brukliga mössan med sitt stycke då tillhörde de förnämas klädsel. På samma sätt återfinnas många af 14:de och 15:de Seklets sedvanor och bruk vid vår allmoges bröllop eller fester.

Den Norrländska röda filtmössan visar sig redan i Helsingland, och utgör en del af Böndernas högtidsklädsel, till hvilken i Jersö äfven hör svart rock med röda kanter kring uppslagen; denna är till formen kort, samt nätt åtsittande med rynkade skörten, som Pl. 15 visar. Qvinnorna nytja äfven en dylik, som, nära lik en *tunique,* sluter tätt om lifvet och räcker endast litet öfver knät. Sommartiden ser man dem allmänt vandra till kyrkan i lifstycken och vida fina lintygs-ärmar. De unga flickorna begagna den redan beskrifna mössan blott vid högtider, deremellan nytja de bart hår lindadt och flätadt med röda ylleband, knutna i nacken med en ros.

Pl. 16, som med trogen sanning visar ett hvardagsrum och dess meubler, ger äfven en föreställning om hvardagsdrägten. På det naiva i bonddrängens ställning, i det han stannar att höra hvad hustrun har att säga, som med handen på

IERFSÖ.

I.

Sandberg delt. Forssell sculp.

IERFSÖ.

II.

rockhjulet hämmat dess surrning, behöfva vi ej fästa någons uppmärksamhet. Det torde blott vara vid hof, som man lär sig att stå väl.

Vi hafva redan nämnt att linodling hör till Jerfsö sockens förnämsta näringsgrenar. Den delar detta förhållande med hela Helsingland, der linets odling och förädling till finare väfnader utgör, jemte åkerbruket, högsta föremålet för folkets verksamhet och sysselsätter både män och qvinnor *). Från Jerfsö aflemnas dock det finaste garnet till Flors, ej långt derifrån belägna, linnefabrik, der det användes till dräll- och damast-duktyger, hvilka i godhet och mönstrens fägring ej eftergifva de utländska. Fordom gjorde hofvet derifrån stora beställningar.

Jerfsö allmoge är i allmänhet högväxt och reslig med ljust hår och blåa ögon, och af en rask, stundom stolt hållning. Om vintern nyttjar bonden på sina färder luden mössa och bredt pressadt läderbälte om lifvet. Man påminner sig dervid Arnliot Gellina, hvilken, enligt Sturlesons berättelse, träffades i Helsingland af Norske Konungen Olof den Heliges sändebud, Thorodd, och förde denne öfver fjellen på det sätt, att Thorodd ställde sig bakpå hans skidor och höll sig fast i hans bälte **).

---

*) Det hände till exempel ofta under 1788 års Finska krig, att Helsinge-soldaten, der han var inquarterad, satte sig, med pliten på knä, vid en spinnrock och spann sin rulle, tills trumpeten ljöd. Han slogs derföre icke mindre tappert och rättfärdigade i striden fullkomligt den gamla krigsära, som i alla tider utmärkt detta Regemente.

**) Olof d. Heliges Saga, Cap. 151. Jemf. Cap. 227. Om denne Arnliot heter det, att han nyttjade skarlakans kläder med gyllene häktor, hade fagert hår och var skön till utseende, samt öfver vanligheten högväxt. Då han sedermera vid Stiklarstad visade sig för Olof den Helige, bar

Hvad Helsinglands fornminnen angå, äro dess runor i synnerhet märkliga, vid hvilka, i olikhet med andra landskaps runskrifter, sjelfva stafven eller runans medlersta streck saknas. De äro således en slags spikskrift. Landet har sednare än Svithiod blifvit befolkadt; och Helsinglagen är bland Sverges landskapslagar påtagligen af ett yngre ursprung. Befolkningen har skett af Svear från kusterna och in i landet af Norska stammar, då Skandiens urinvånare, Lappar eller Finnar, undanträngts till bergstrakterna, der ännu deras ättlingar längs Kölen qvarsitta. Sådant har förhållandet varit med allt Svenskt land norr om Dalelfvens utlopp, der blott en trakt bär spår af en högre ålder, nämligen Medelpad, hvilket landskap i hedentimma haft öfver fjällen med Trondheim en liflig gemenskap, då den numera igengrundade viken vid Selånger varit hamn och hviloplats för de farande.

Hos Helsinglands allmoge, synnerligen i de öfre socknarna såsom Färila, Ljusdal och Jerfsö, qvarlefver ännu mången urgammal folktro och mythisk föreställning. Det har gått med dessa, som med Nordens urinvånare, de hafva undanträngts till skogarna och bergen. Kristendomen har jagat dem undan, enligt den folksaga som påstår, att trollen fly, så långt som en kyrkklocka höres. Der och hvar drifva dock ännu jordandarna sin lek. Necken spelar ännu i vassen, Skogsfrun förvillar vandrarens väg i skogen, Elfvorna dansa på ängen och Tomten stökar osynlig i bondgården. Vi skola försöka att i sitt sammanhang framställa

---

han präktig hjelm och ringbrynja med röd sköld, ett stort guldbelagdt spjut i handen och vid sidan ett präktigt svärd. Märkligt är det svar han gaf Konungen på tillfrågan, hvad tro han bekände: "Jag tror blott på mig sjelf och min egen styrka."

ställa, så vidt utrymmet tillåter, grunddragen af dessa mythiska lemningar, sådana som de i Norrländska provinserna och i vissa andra aflägsna trakter af Sverge ännu bevaras i allmogens minne, om ej i dess tro.

Af Asalärans himmelska Gudomligheter gömma väl ännu folkets traditioner några namn, men de fästa dock ej vid dem någon rätt lefvande föreställning. Thor, nordens äldste Gud *), åker väl ännu i åskan — thordönet — öfver himlen. Af Westergöthlands allmoge kallas han Go-far (God far eller Goas far) och i Wermland heter sydvest eller den trakt på himmelen, hvarifrån åskan oftast om sommaren höres, *Thorshålan.* Freijas spinnrock glimmar i constellation Orion på den nattliga himmelen och Odins jagt kallas i Skåne vissa för allmogen obekanta ljud i luften, som stundom höras i November och December månader, väckta sannolikt af flyttfoglar. Äfven Balders namn är bevaradt i en blomma (Anthemis cotula), som skånska allmogen kallar *Balderbrå* — Balders ögonbryn. Dessa och många andra benämningar bevisa väl på ett märkligt sätt Asa-lärans fordna allmänlighet i

*) Märkligt är det anseende, i hvilket denne Gud stod öfver hela Norden. I Upsala tempel intog han medlersta rummet, som vill säga högsätet under kämpaåldern; och vid kristendomens införande sökte hedningarna förmå Missionärerna att erkänna honom för Gud jemte Christus. I poëtiska Eddan vördas han af sjelfva Loke (se Lokagläpsa). Inom Norden finnes ingen Thorsgraf, hvilket tyckes bevisa att vid hans namn ej något historiskt minne är fästadt. Deremot dyrkades han länge i tempel och i Sverge hafva flere sådana funnits. Ännu år 1130 förstördes ett Svenskt Thorstempel af Danska Prinsen Magnus (enligt Saxo Gram.). Thorsångs kyrka, en af de äldsta i Dalarna, bär, med hans namn, äfven hans bild inhuggen i kyrkomuren. Den anses af allmogen för väderspåman. Ännu är Thorsdagen af stor betydelse vid besvärjningar.

Norden, dock är det ej inom denna krets, som numera den egentliga folktron har sin verld. — För Kristendomens ljus hafva himmelens alla mythbilder bleknat och försvunnit: det är inom och vid jorden — genom så kallade lägre naturgudomligheter — som en andeverld, till största delen okänd för Edda-läran och sannolikt äldre än den, fortlefver i folkets vidskepliga föreställningar. Vi skola här i korthet framställa dess hufvudbilder. De ordnas för detta ändamål bäst efter de serskildta rum de intaga i trenne flockar: såsom bergandar, jordandar eller vattenandar.

Bergen äro, enligt nordiska folkmythen, de skönaste slott. Bergkonungen med sin drottning thronar der i tyst högtidlighet. Någon gång hör den enslige vandraren skratt derur; och mången natt, synnerligen Julnatten, slår konungen opp hvalfdörrarna till sina salar, upplysta af oräkneliga ljus och hvilande på höga guldpelare, mellan hvilka ternor sväfva i glädtig dans och bjuda mjöd ur rika, färgskiftande horn *). Träder vandraren in, tillsluter sig berget och han försvinner. Sådana bergtagningar besjungas i flere af våra folkvisor och i mången mundtlig tradition fortlefva de ännu.

I *jorden* bo Elfvor. De äro antingen goda eller onda och motsvara således nära Isländska Eddans *Ljus-* och *Svart-Alfer*. De skönaste af Elfvorna bo i kullar och kallas högfolket eller ljuflingar **). Elfkonungen några tum hög och Elfmodern hafva der

---

*) Med 300 färgor, enligt Sagan om Herr Trolle till Ed.

**) I Danmark kallas de *Ellefolket*: i Tyskland *Alp*, *Elb*: i Skottland *Elf*. En Skotsk folkvisa, *the joung Tamlane*, har om dem en skön beskrifning. De sägas der kunna förändra sina väsenden: bo i jord, i luft, i nötskalet som i dryckesalen, slumra i rosenknoppen, vältra i vågen, susa i vinden och framila på solstrålen. Se Walter Scotts Minstrelsy of the Scottish Border.

sitt hof och sin skald, Harpomannen, hvars sång man om sommarqvällen kan höra, om man "lägger örat till Elfva-hög" — såsom det heter i en gammal folkvisa. Om Sommarnätterna anställa de på ängen sina dansar, efter hvilka spår finnas i de ringar som det nedböjda gräset här och der bildar. Att störa dessa dansar eller råka ut för *Elfstim*, är farligt. Följden deraf blir en sjukdom, af allmogen kallad *Elfblåst*. Elfvorne bjuda ofta menniskor till sig: unga flickor blifva Elfbrudar. Vid barnsnöd påkalla de äfven menniskohjelp, då de med dyrbara ädelstenar och guld belöna den hjelpande jordegumman. — *Dvergar* äro ett annat jordfolk. De bo i jordfasta stenar och äro kunniga i slöjder och trolldom. Deras döttrar locka med harpospel vandraren till sig om qvällen. — *Tomtarna* (nära motsvarande Romarnes Larer) bo under boningshus, merendels under stallet. De äro gårdens skyddsandar och föreställas äfven såsom små: äro egensinniga och få ej retas. Vid en byggnad beror företagets framgång på den omständigheten, huruvida de gynna det eller icke. I förra fallet hör man om natten, huru de hamra och timra på den nya stugan, och dagens arbete går lätt; i det sednare göra de stockarna vinda och sneda, väcka tusende hinder och arbetet blir *motgjordt*, som det heter. De draga rikedom till huset (tomtelycka) och belöna husliga dygder. En folksång bevarar tvenne Tomtars namn: *Ide* (idoghet) och *Fride* (sinnesfrid). — *Vetterne* föreställas boende i träd. De äro ett ceremonielt folk. I stora skaror anställa de genom skogen, mellan de så kallade vårdträden (för menniskor betydelsefulla träd som ej få röras), sina processioner och bära då blå ljus i händerna. Kan ett sådant ljus finnas, är det nyttigt till mycket. Då träd nedhuggas, blifva de husvilla: man hör dem klaga

i sprakande ved. Inom denna klass af traditioner hör äfven *Skogsfrun*, som ensam utan make irrar i lunden och med sin skönhet förför mången yngling, samt *Skogsrå*, genom hvars gäckeri vandraren går vilse och jägaren förlorar sitt villebråd.

Äfven *vattnet* har enligt folktron sina Gudomligheter. *Necken* är den sjungande flodens (musikens) Gud. Ynglingar lära af honom att spela, då de likväl med någon gåfva måste betala hans undervisning. Bland djur som åt honom offras, begagnas i synnerhet svarta kattor. Hänförd af hans harpas toner har mången yngling eller flicka störtat i hans famn och försvunnit; men han *hör* äfven gerna musik och stiger då lyssnande opp ur sin bölja. En folksaga berättar att, då Necken en gång spelat till sig en skön flicka, hennes sörjande älskare satt sig vid stranden och spelat med så lycklig ingifvelse, att den bortröfvade blef honom till belöning återlemnad. *Strömkarlen* är en annan flodgud. Han spelar blott vid strömfall och en art hög kraftfull sång kallas efter honom *Strömkarlaslag*. I hafvet, hvars botten bär präktiga palats och sköna ängar der hvita får beta och träd växa — men alla med grenar böjda nedåt — bo Hafsmannen och Hafsfrun. Den förre rycker ännu någon gång från stranden en terna i sin famn och den sednare ses af mången sjöman, der hon sitter på holmarna och bleker sitt linne eller gungande på vågen kammar ut sitt långa, sköna hår.

Hela denna andeverld med sina skiftande poëtiska gestalter betecknar menniskans samband med naturen och naturens välde öfver henne. En myth uttrycker dock menniskans företräde framför alla dessa väsenden. De vänta ännu förlossning, säger allmogen; de äro ej *återlöste* och deröfver yttra de ofta klagan och

sorg. När någon en gång påminte den spelande Necken, att han med all sin konstförmåga dock icke kunde blifva Guds barn, ej få se himmelens härlighet i ett lif efter detta, dykade han klagande och qvidande ner i den stumma vågen. I allmänhet röjer sig det inflytande som katolicismen haft på den urgamla folktron i den mörkare färg som den gifvit dess naturväsenden. De blefvo *Troll*, onda, fiendtliga mot menniskan och borde med besvärjelser förjagas. Man kan derigenom urskilja en sednare tids vidskeppelse, som sökte uttränga de gamla föreställningarna. Thor nedstöttes. Odins häst skenade för en kyrkklockas ljud. En kafle med några munkbokstäfver kom honom sjelf att fly. — Hjelteverlden uttrangdes af Helgonen. Johannes fick Balders fest och hans blommor. Så bleknade och försvunno småningom de hedniska bilderna.

I afseende på förtrollningar, förvandlingar och vålnader är ännu mången vidskeppelse qvar hos vår allmoge. Utrymmet tilllåter oss ej att här närmare vidröra detta ämne, till hvilket vi torde framdeles återkomma: vi inskränka oss att anföra en enda föreställning, märkvärdig för dess höga ålder. I den poëtiska Eddan på flera ställen omtalas *Fylgior* såsom vålnader eller skyddsandar. Ännu är samma namn med samma betydelse qvar. I trakten kring Hedemora i Dalarna kallar Allmogen en aflidens hamn eller vålnad, Fylgia *).

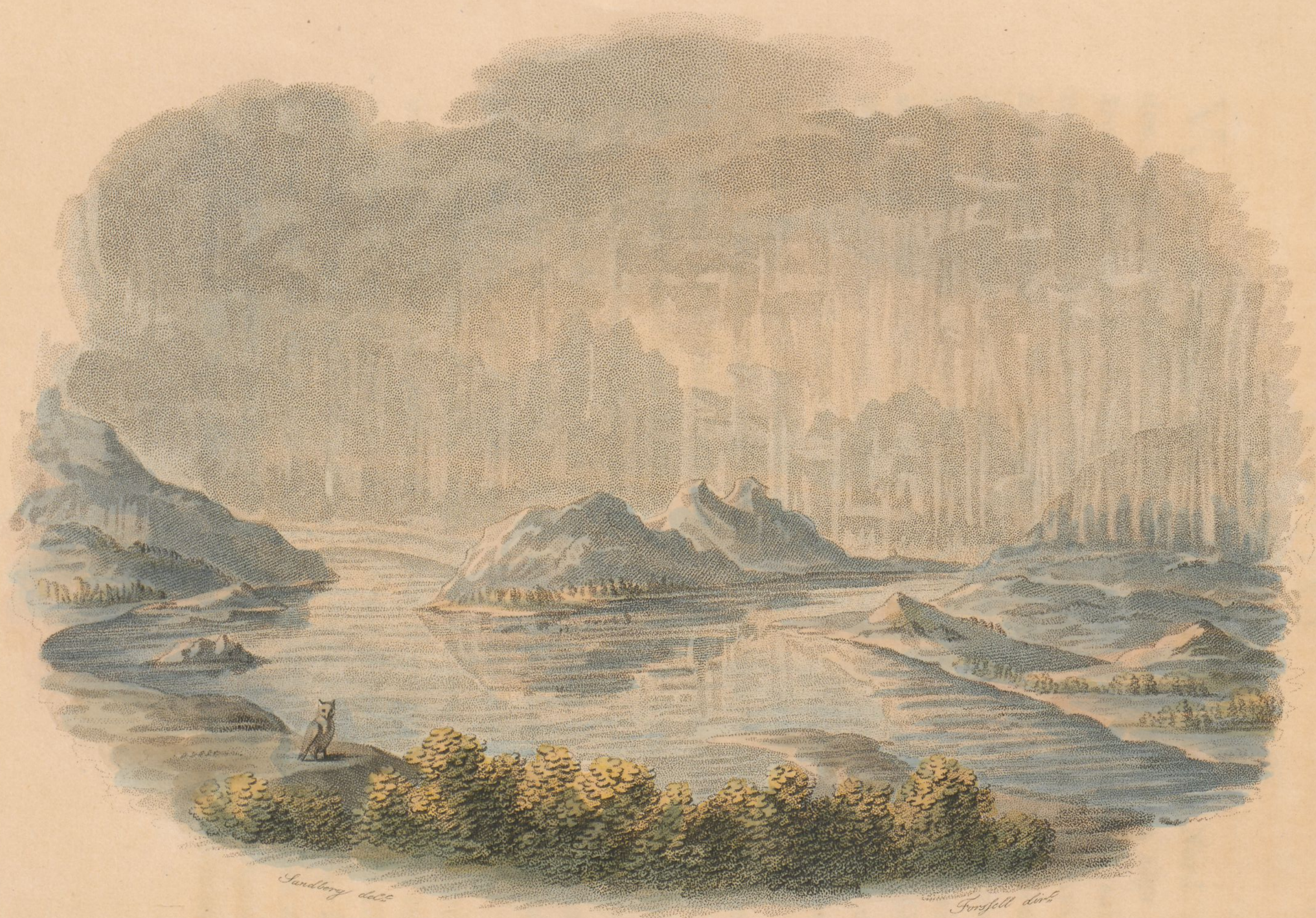
*) En Tysk fornforskare har försäkrat oss, att detta ord under alldeles lika föreställning äfven nytjas af folket i norra trakterna af Tyrolen.

LAPPLAND.

Kajtum.

Vi flytta nu Läsaren på en gång till Sverges högsta Nord, till den eviga snöns hem och till de nejder, der man kan säga att året ej har mer än en dag och en natt, der sommarens sol ej nedergår och den nattliga vinterhimmeln upplyses af ljus, hvilka Södern ej känner. Vi vilja göra ett korrt besök inom den trakt, der den folkstam kringvandrar, af hvilken vi i Pl. 18 och 19 lemnat teckningar. Den är en del af Luleå lappmark, som, med en vidd af 332 qv. mil, består af tvenne församlingar Jockmock och Gellivare, den förra med Lappdistrikterna eller byarna *Sirkas* och *Turpun*, den sednare med Norra och Södra *Kajtum*. Dessa namn beteckna egenteligen serskildta folkstammar, fordom mera än nu skilda i vext, utseende och lynne. Alla dessa äro till det mesta Fjell-lappar, hvilka ännu fortfara i fädrens gamla nomadiska lefnadssätt och tåga med sina hjordar oupphörligt fram och åter, dels inom sina Sockenområden, dels åt fjellen och åt Norge. Till Sjocks bylag räknas de lappslägter som från dessa skiljt sig och bebo skogslandet. De besöka sällan fjellen, idka ett blandadt lefnadssätt, hafva färre och sämre renar och äro i allmänhet fattigare.

Fjell-lapparnas antal aftager årligen, hvartill många orsaker medverka. Dels undanträngas de från skogsbygden och de lägre trakterna af nybyggare, hvilka för sina odlingar njuta skattfrihet på vissa år och andra förmåner; dels vållar ett i sednare tider förändradt och till en del mildradt klimat, att på många ställen snöfältens yta af solen smältes och antager en is-skorpa, hvarigenom Renen hindras att uppsöka och finna sin enda föda, renmossan.

FIELLEN.

Många upphöra derföre med sin nomadiska lefnad eller åtminstone inskränka den. Men ett förändradt lefnadssätt bidrager i allmänhet ej att bereda dem välstånd. Ovana vid tyngre och ihärdigare arbete blifva de fattiga och sluta som tiggare. Välmåga träffas derföre nästan endast bland fjellapparna; desse anse ock med ett slags förakt fiskarlappen och strandlappen. Vi få tillfälle att i förklaringen öfver plancherna anföra några utmärkande egenheter hos denna folkstam och de trakter den bebor.

FJELLEN.

Pl. 20.

Teckningen visar en fjelldal med mulen regnig himmel, hvars låga skyar, klufna i smala, täta pelare nedstiga ända till marken och med sin tjocka stående dimma förmörka föremålen. Detta fenomen inträffar merendels alltid under en lugn regnig dag, och då derigenom fjellvandrarens utsigt så stänges, att han knappt ser hundrade steg omkring sig, försvåras icke blott hans vandring utan göres ofta ganska farlig *). Med ordet *fjell* förstår man vanligen de berg, som stiga till en höjd der träd ej mer kunna växa. Teckningen har också på förgrunden endast några låga björkbuskar, det enda trädslag, som, här hopkrumpet till dverggestalt, förmår att tränga sig fram. Ur den beskrifning öfver våra lappska fjelltrakter, som en stor svensk författare **) lemnat, vilja vi anföra några drag.

---

*) Jemför, Voyage pittoresque au Cap Nord par A. F. Skjöldebrand. Nouvelle Ed. pag. 154.

**) Geyer. Svea Rikes häfder sid. 35.

"Då man öfverstigit gränsen för tallen och granen, (vid pass 2800 fot nedom gränsen för den eviga snön) utgör björken" — säger han — "ensamt den låga skogen. Med en kort, vresig stam samt stela knotiga grenar tyckes den sätta sig till motvärn mot den häftiga fjellblåsten. Dess ljusgröna lifliga färg fägnar väl ännu ögat, men är tillika ett bevis på vextlighetens vanmakt. Snart blir denna skog så låg, att man uppstigen på en tufva kan öfverse den hel och hållen." Den glesnar allt mer och mer och lemnar rum för solvärmen att framlocka fjellväxter: fälten betäckas af renmossa. Snart upphör björken och fisk finnes ej mer i något vatten. Backarna betäckas af mer bruna än gröna växter. Högre än 800 fot nedom snögränsen, der renmossa börjar saknas, sätter ej Lappen sina tält: "Nu vidtar den eviga snön, betäckande först marken i fläckar, mellan hvilka ur den bruna svampagtiga jorden glesa fjellörter ännu uppsticka; och ända till 200 fot ofvan snögränsen kunna några lafvar bibehålla sitt arma lif. Men nu upphör också all vextlighet. Snösparfven är den enda lefvande varelse, som kommer så högt — näst den vettgiriga menniskan." Fjellspetsarna, hvilka likna, enligt en resandes uttryck, ofantliga vågor af ett upproriskt haf, som hastigt stelnat, glänsa vid klar himmel med ett bländande sken, och synas, genom denna så kallade *isblink*, ofta närmare än de verkeligen äro och tyckes likasom vika undan för vandraren som vill nalkas dem. Då en nedgående sol på dem kastar sina gyllene strålar, glänsa de som eldstoder öfver de djupa, skumma Dalarna. Vid södra gränsen af Luleå Lappmark mot Norge reser sig Sulitelma, det högsta berg inom Sverge, 5,541 Pariser fot öfver hafvet. Namnet betyder Högtidsberg. — Fordom

an-

anställde Lapparna der offer att blidka fjellets guddom. Det är namnkunnigt för sin förfärligt djupa och vida ismassa eller *glacier*. "Till en half mils längd och flera hundrade fots höjd ser man den utsträcka sig såsom en öfverhängande och fjellets sidor betäckande isvägg, här och der med ofantliga hvalf och remnor så djupa, att Lappar stundom med hela deras renskara i dem för alltid försvunnit." Det skådespel, som det ofantliga, ständigt nedåt skridande isfältet ger, är i hög grad förvånande *). — Sådan är den Lappska jorden; ej mindre rik på stora och sublima scener är Lapplands himmel. Till dessa höra dess midnattssol, dess ljusa, varma, endast genom en djupare tystnad från dagen skillda, sommarnätter; de praktfulla norrskenen, som flammande än i tusen färgor, än i hvitt eller i guld lyfta sin gnistrande strålbåge öfver snöfälten, likt en helgongloria kring ett blekt Madonne-anlete. Månan är i Lappland dagens drottning liksom nattens. — En af de vackraste tidstunder under dess vinter äro de ögonblick, då efter en månljus natt den uppträdande dagen förvandlar hela himmelen till en morgonrodnad, ur hvilken som ur ett purpurflor månan och de bleknande stjernorna framglimma, tills de åter af natten omgifvas.

KAJTUM-LAPPAR.

Pl. 18 och 19.

Bland de i Luleå Lappmark nomadiserande stammar utmärka sig Kajtum-Lapparna från Sirkas och Turpun endast genom en något högre vext, men deras utseende har för öfrigt de för dem alla

---

*) Se Geyer, l. c.

gemensamma dragen, som äro: svart hår, små merendels bruna på längden utdragna och stundom snedt sittande ögon, smala läppar, utstående ben vid kinderna, tunt skägg och mager kropp med små händer och fötter. Det otillräckliga skydd mot klimatets hårdhet, som Lappen i sin koja förmår bereda sig, vållar utan tvifvel dess svaga, hoptryckta vext. En omgifvande natur ger åt menniskan den stempel, som hon sjelf bär. Endast genom odling kan den brytas. Man har anmärkt, att Finska nybyggare, som i sina boningshus (*Pörten*) genom en hög grad af värma motverka köldens inflytande, förblifva, äfven såsom bosatte inom polartrakter, ännu ett högvext folk. — Lappens lif vexlar mellan yttersta verksamhet och högsta grad af lätja, mellan öfverspänning och slapphet. Af sådan karakter äro äfven hans njutningar. Genom ett omåttligt bruk af brännvin, hvilket han älskar med ursinnig passion, fortskyndas både hans moraliska och fysiska förstörelse.

Klädedrägten är med få förändringar lika bland de redan nämnde Fjell-lappar. Om sommaren nyttjas blå, stundom grå vallmarsrock både af karlar och qvinnor med krage och uppslag gröna eller röda (se Pl. 19). Vid kyligare väder hafva de derunder en skinnrock, som de kalla *svaltja*, med hårsidan tätt afklippt och vänd inåt kroppen. Benkläder (*poussa*), som äfven qvinnor begagna, äro antingen af samma tyg som rocken eller af beredda renshudar. De tillknytas om benet med de väfda brokiga ylleband (*voudtaka*), som äfven fästa kängorna. Dessa äro gjorda som Finnarnes pjexor, och vattentäta. Linne brukas icke. Rockens öppning vid halsen betäckes af en utsydd och med tennprydnader försedd bröstlapp (*ontsos slippa*) af rödt eller blått

KAITUM.
II.

KAITUM.

I.

kläde. Den har vanligen på undre sidan en liten pung eller ficka, i hvilken pengar eller tobak förvaras. Lappens förnämsta prydnad är bältet (*avoi*) med dess tillhörigheter. Det utsiras med ornamenter i silfver eller tenn, efter förmögenhet och är naturligtvis grannare för qvinnor, än för karlar. — I bältet, vid hvilket flera messingsringar äro fästade, bära de sednare, utom andra saker, knif och tobakspipa, hvardera i sitt foderal, samt en af brokiga lappar sydd pung, i hvilken fnöske, flinta och eldstål förvaras. Tobakspipan är oumbärlig både för karl och qvinna. I qvinnornas bälte hänga sax, nålhus, nystan af tråd gjord af rentarmar och andra småsaker ofta till ett stort antal. Hufvudbonaden (*kapir*) hafva båda könen nästan lika: qvinnans är endast något högre och bredare, ej sällan prydd med silfvergaloner.

Sin vinterdrägt tar Lappen helt och hållet af renen — ända till mössa och skor. Den förra kan likväl äfven vara af kläde; de sednare förfärdigas, för karlar af renens hufvudhud och kallas *kallok*, för qvinnor af bälingar och heta då *nottak*. Man lägger i dem fint hö, hvarigenom de blifva mycket varma. På färder och i sträng köld nytjas tvenne skinnrockar; den undre, med håren vända inåt, heter *sissmudda:* den yttre — den egentliga *muddan* — göres af renkalfvar och bebrämas stundom af långhårigt getskinn. En Lappjägare i sådan drägt visar Pl. 18. Vi vilja närmare betrakta denna teckning. På skidor och med spjut i handen tågar han ut kanske efter någon vildren, som lockat från honom hans tama renar eller på jagt efter vargen, den värsta fiende han har för sina hjordar. Dessa skidor eller *andror*, som de äfven kallas — på hvilka Lappen med sådan hastighet kan framila öfver snöfälten, att han hinner vargens lopp — göras af träskifvor och äro af olika längd,

vanligen omkring 3 alnar och med något öfver en hands bredd. Framtill äro de uppböjda för att ej skära ner i snön och under medlersta delen, der foten hvilar, instucken i ett af vidjor gjordt band, är äfven skidan något uppböjd för att, då derigenom tryckningen af personens tyngd fördelas, hon lättare må framlöpa. Den träkloss som är fästad på nedre ändan af spjutet tjenar att, då detta begagnas såsom staf till stöd eller styrsel, hindra dess nedsjunkande i snön. Näst dessa skidor, (af Lapparne kallade *sabbik*) hvilka i fordna tider hos utländske författare gåfvo Lappska och Finska folkstammen namn af Skridfinni, är den Lappska slädan eller snöbåten (Ackia se Pl. 17) märkelig. Den göres af tunna bräder, som så väl sammanfogas att den blir fullkomligt vattentät. Bredden är omkring en half aln och längden 9 till 10 qvarter. I stället för medar har den midt under en låg men bred köl och baktill ett uppstående bräde till ryggstöd för den åkande. Denne insnöres omkring lifvet med tåg af senor i den renhud som ofvantill betäcker slädan. Renen drager med blott en lina, fästad i den breda af hvitt renskinn gjorda halslokan. I en grimma omkring hufvudet är den enkla tömmen fästad. Medelst dess kastande på ena eller andra sidan styres renens lopp *). Detta körsätt synes för en främmandes öga högst osäkert och obestämdt, hvarför man äfven i fordna tider trodde, att Lappen, då han ernade sig till en resa, hviskade renen i örat, hvad väg han borde taga; hvilken anvisning han sedan troget efterkom. Maupertuis liknar

*) Enklare äro de ackior som nytjas vid flyttningar eller vid transport af varor. Då tåget utgöres af flera renar (ett sådant tåg kallas *Raido*), köres endast främsta renen, de öfrige följa, fästade med en lina hvar och en vid ett föregående lass. En åk-ackia heter egenteligen *Pulka* eller *Kumiska*.

ACKIA.

en färd i Ackia vid en fågels flygt. Den sker också, då väglaget gynnar, med en hastighet och lätthet, som gör den högst angenäm. Fem till sex mil kan en god ren springa utan att behöfva stanna.

Med anledning af Pl. 19 föra vi äfven Läsaren till en Fjelllapps boningshus. Der han finner bete för sina renar och en plats, som ger någorlunda skygd mot fjellblåsten, slår han upp sin koja (sin *kote* som han kallar den). Den består af vallmar, spändt öfver lutande störar med öppning i taket att utsläppa röken. Ett stycke af samma tyg, med spjelor uppfästadt, tjenar till dörr. Kojan är vanligen omkring 6 fot hög och vidden invändigt 16 eller 18 fot. Midt uti är eldstaden, skild endast med en krans af låga stenar från den öfriga marken. Då mat skall kokas, upphänges öfver elden en kettil, fästad vid en från toppen hängande kedja. Rundt om sidorna ligga på marken renshudar, på hvilka Lappen sitter med benen i kors under sig: de äro äfven hans säng. — Bänk eller stol finnes icke. Husbondens och matmoderns plats är midt emot ingången, barnens och tjenstfolkets på sidorna och vid dörrn. Då tåget uppbryter till annan fjelltrakt, tages kojan med och dragrenar lastas med dess tillhörighet. Fiskarlappar, som efter vattendragen hafva vissa bestämda platser som de besöka och der de uppehålla sig, nytja qvarstående kojor. De äro derföre ej af vallmar utan täckta med näfver eller ris. Sådana kojor äro välkomna syner för resande på fjellen.

Ett hufvuddrag i Lappens karakter är misstänksamhet: de förtrycktas vanliga kännemärke. Deraf kommer hans sätt att mottaga främmande och hans sorgfälliga bemödande att dölja sin förmögenhet. Sitt silfver nedgräfver han. Genom det intrång som Nybyg-

gare göra på hans gamla områden nere vid skoglandet uppkomma ej sällan blodiga tvister. När Fjell-lappen tillbragt sommaren på fjellen och mot vintern nedtågar åt de skogbeväxta trakterna finner han ej sällan en nybyggares timrade boning, der han hoppades få uppslå sina tält. — Af Lappens fordna vantro äro högst få spår qvar. All dyrkan af *stenar* (*Säite*) är nu mera försvunnen. Renhornen, som fordom voro Stengudens förnämsta offer, säljer han nu hellre åt nybyggare, för att deraf bereda lim — eller bortbyter mot bränvin, källan till hans högsta lefnadsförnöjelse. — Dans idkar han ej. Hans sång har en viss svårmodig, jämrande entonighet, ofta nästan utan spår af melodi. Att gifva Läsaren prof på Lapskt språk och verskonst meddela vi sluteligen här en sång, hvilken, om den ej i skönhet motsvarar äldre kända Lapska sånger, dock synes oss i märkelig grad karakteristisk. Den är antecknad inom Kemi Lappmark, hvars dialect skiljer sig i många delar från Luleå Lappmarks. Sången beledsagas vid utförandet af ett mimiskt spel, och af åtbörder som för åskådaren försinliga dess innehåll.

Kumpi joigas.	*Varg-Sången.*
Voi, voi, voi,	*"Voi, voi, voi,*
La, la, la,	*"La, la, la,*
Lu, lu, lu,	*"Lu, lu, lu,*
Fam, fam, fam,	*"Fam, fam, fam,*
Huo, huo, huo.	*"Huo, huo, huo.*
Talle son nut,	*(Då gör han så här,*
Talle ko kallan.	*När han fått sin lystnad).*
Huo, huo, huo,	*"Huo, huo, huo,*
Vuooaa, vuooaa, vuooaa.	*"Vuooaa, vuooaa, vuooaa.*
Talle son naut	*(Då gör han så här:*
Talle ko potsu porra.	*När han äter en ren).*

Lappsk melodi.

Sid: 62.

Sång.

Piano

Forte.

Tyst är nat-ten: kom ur tält--tet, kom min flic-ka till din vän. Från snö---be--kläd-da fäl---tet, Ack! känn min röst i----gen.

2.
Blott en stund får Ackjan hvila
Och min Ren bland mossa gå.
Från dig jag måste ila
Då dagens timmar slå.

3.
Den som tordes titet glänta
På din hyddas vallmars dörr.
Kom ut: låt mig ej vänta!–
Är jag dig kär, som förr?

4.
Kan du ännu sömnen njuta
På din bädd af Renens hud?
Du kommer: jag får sluta
Dig i min famn, min brud!

Höglorfven.

Sid: 72.

Polska.

Te ko kerka
Te latte's koatta:
Uuooaa, uuooaa, uuooaa,
Te ko kerka lattemest
Te niolgist vuoudi;
Ja vuomi me'ld.
Ja Rieban fast tait
Kumpi luoddait.
Kuorat ja porra,
Ja saddi me'ld manna.
Ja teko kerka poramest.
Te njolgist fast erili,
Ja te lattesgoatta:
Uvää, uvää, uvää,
Te lá suu nuottá
Ko lá kallan poramest
Te lá suu küttolusa
Ko vuoutes tievam lä.
Passe vielja vaivest.

Så fort han hinner,
Så börjar han sjunga:
"Vuooaa, vuooaa, vuooaa.
Då han slutat sjunga,
Hastar han till skogen;
Gömmer sig i skogen.
Och då kommer räfven
Uti vargens fotspår.
Gräfver upp och äter,
Och far efter spåren.
Och när han har ätit
Lunkar han sin kos,
Och börjar att sjunga:
"Uvää, uvää, uvää!"
Sådan är hans stämma
När han slutat spisa;
Tackar så för maten,
Sen han mättat magen
Genom Storbrors (Helgebrors) åtgerd.

SÖDERMANLAND.

WINGÅKER.

Med ett gigantiskt steg af öfver hundrade mil stå vi åter i medlersta trakterna af Sverige. Wingåkers socken, hvars allmoge blir föremålet för tvenne häftens teckningar, är belägen i vestligaste delarna af Södermanland på gränsen mot Nerike och ej långt från stränderna af Hjelmarn. Den utgör ett hörn af det vidsträckta slättland, som bildar södra hälften af denna provins och som genomskäres af de små talrika vattendrag, hvilka vid Nyköping samlade utfalla i Östersjön. Innan vi närmare betrakte de

föremål i afseende på menskligbet och natur som denna nejd erbjuder, skynda vi att göra läsaren bekant med de bilder af dess allmoge, vi här meddelat, och hvilka upptaga de allmännaste förändringarna i den urgamla genom Kongl. Förordning stadgade klädebonaden. Ett ungt par möter oss i Pl. 21. Det är slottertid. Till den drägt de då bära, hör för qvinnan ovillkorligen gul kjortel. För öfrigt visar teckningen den vanliga hvardagsdrägten sommartiden. Det märkliga i den är flickans hufvudbonad. Den består af tvenne med rödt kläde öfverdragna linvalkar, under hvilka håret är undangömdt, betäckt dessutom kring pannan af tvenne rader band. Vid alla förändringar af qvinlig hufvudbonad, till och med för en brud, är hårets döljande en oaflåtlig omständighet. Pl. 22 visar oss samma par i ett ömare förhållande som fästman och fästmö. Karlen bär den i Wingåker vanliga hvita vallmarsrocken: flickan är i helgdagsdrägt. De delar af densamma, hvilka utmärka henne såsom fästmö och alltid bäras af trolofvade, äro följande: tvenne eller flera från hufvudbonaden i nacken hängande band; några silkeshalsdukar vid sidan instuckna i bältet, (skänker af hennes fästman) och framför allt den på smala remmar eller snören till fötterna nedhängande af allmogen kallade *pungtrossen*. Den består af några små broderade och med tofsar prydda läderpungar, i hvilka förvaras en liten silfversked med kort skaft, knif och gaffel, nålbok och annat. Vi igenkänna i taflor från medeltiden, serdeles Tyska, bland förnäma fruars klädsel äfven detta sistnämda bruk. — I Pl. 23 följa vi slutligen våra älskande, som brud och brudgum på deras vandring till kyrkan. Hon är utstyrd i

den

Sandberg del.

Forssell dir.

WINGÅKER.

I.

Sandberg del.t Forssell dir.t

WINGÅKER.

II.

WINGÅKER.

III.

den för sådan högtid brukliga gammaldags skrud; ju mera prålande och brokig af påhängda band och lappar, desto bättre. — Af hufvudbonaden erhåller en sådan brud benämningen *kronbrud*. Utom betydelsen af erkänd oskuld och dygdig vandel, som rättigheten att i brudstolen bära krona tillkännager, bär hon äfven i blommorna på bröstet en lika enkel som sann symbol af denna sin lefnads blomsterhögtid, dess rätta midsommarfest. Brudgummen vid hennes sida är klädd i den vanliga söndagsdrägten och har, endast för tillfället, dragit på sig de stora från Carl XII:s tid igenkänliga renskins-handskarna med sina höga kragar *). — Jemte kappan, som hänger öfver armen, bär han i ena handen en näsduk; det är sannolikt första gången som han besvärar sig med en sådan. Denna skänk af hans fästmö kommer att efter högtidligheten skrinläggas och förvaras till minne af dagen. En besynnerligare brudgumsprydnad är den som han för i högra handen, nemligen en *piska*. Någon skulle kanske tänka, att mannen med densamma ville beteckna sitt blifvande husbonde-välde och det medel han äger att göra det gällande. Dock vilja vi gifva derpå en annan förklaring: att den nemligen tillkännager hans framtida käraste sysselsättning — färder

*) Sådana handskar, men så stora att trenne händer väl få rum i hvardera af dem, nytjas äfven af qvinnor, då de äro klädda i den drägt som föregående teckning (Pl. 22) visar eller i den så kallade *Yfaxla-drägten*. De bäras då hoprullade på venstra armen och i dem inlindas psalmbok, silkeshalsduk, luktvattensflaska och ett stycke socker, som de kalla *sockersnuten*, hvilket under gudstjensten till grannqvinnorna i bänken kringbjudes, då hvar och en afgnager sin bit. Dessa handskar äro oskiljagtiga ifrån Yfaxla-drägten, hvilken för öfrigt endast begagnas vid den allmänna gudstjensten sommartiden.

och resor. Ett bland hufvuddragen i denna Allmoges lynne är tycket för sådana och om den, som namnet ger anledning att förmoda *), närmare än någon annan härstammar från de gamle Vikingarne, så är detta tycke ett arf af dem. Gerna lemnar bonden, så snart han kan, bestyret om åkerbruket åt hustrun eller tjenstfolket för att med sin humla, sitt hvetmjöl eller vallmar tåga ut åt Stockholm, Bergslags-orterna eller till Gefle. Oagtadt han af försäljningen ofta har ringa eller ingen vinst, måste han dock åstad, ty så hafva far och farfar gjort före honom. Äfven hvad han möjligen af denna handel kan vinna motväger dock ej den förlust, som han genom försummandet af sitt åkerbruk under dessa färder tillskyndar sig. Mycket moraliskt ondt blir äfven af dem en följd. I allmänhet allstra de lätja och håglöshet för sådana arbeten som fordra ihärdighet och ansträngning. Det är derför ej ovanligt, att friske, arbetsföre män, redan innan de hunnit det 50:de året, öfverlemna hemmanet åt barnen, hvarvid de blott förbehålla sig ett visst arrende eller så kallad *husmansdel*, hvilken de sedan i fullkomlig sysslolöshet förtära.

I Pl. 25 möta vi åter vårt par några år sednare af deras lefnad som man och hustru eller — för att nytja en benämning hvarmed de, under en viss känsla af sitt oberoende, hedra hvarandra och äfven benämnas af sitt tjenstfolk — som *Sjelfven* och *Sjelfvan*. I drägten anmärka vi endast husmoderns (Sjelfvans) hufvudbonad. Som gift bär hon nu en mössa, som helt betäcker hufvudet. — Utanpå de öppna valkarna fästes en röd, med

*) Ordet *Vikingakir* förekommer på en oblat-ask af silfver, som förvaras i Wingåkers Kyrka. Inscriptionen är med munkstil och har årtalet 1422.

Sandberg del.t Forssell dir.t

WINGÅKER.
IV.

Sandberg del^t. Forsell dir^t.

WINGÅKER.

V.

Sandberg del.t Forssell dir.t

WINGÅKER.
VI.

brandgult silke utsydd, charlakansmössa, upptill vidare och med platt kulle och derutanpå ytterligare en hvit duk. Ännu under första året af sitt ägtenskap får hustrun (som då heter ungmor) vid högtidliga tillfällen, såsom vid fadderskap i kyrkan o. s. v., bära, med Yfaxla-drägten, äfven den dertill hörande *pungtrossen* *); men efter första barnsängen aflägges den för alltid.

Vandrande vid sidan af sin redan något uppväxta son träffa vi åter vår Wingåkers-hustru på Pl. 26. Hon har betydligt åldrats, sedan vi sist sågo henne. Det är nu vinter; kölden är vass, det syns på gossens rynkade, röda näsa. Gumman tyckes också väl behöfva sin varma fårskinnspels, som utmärker sig af sin egna form och snitt samt sitt röda klädes-bälte. Hon kommer från Säfstaholms Herregård; hvars vackra façad på afstånd upptäckes. Har hon i något husligt bekymmer vändt sig dit med bön om hjelp och bistånd, går hon visserligen tröstad tillbaka. Den vördnadsvärde Mecenat, som, med ett sinne öppet för all ädel njutning, på detta vackra Herresäte samlat kring sig konstens rika och dyrbara skatter, har bevarat sig ej mindre dyrbara i sina underhafvandes välsignelser **).

Men vi följa henne ännu ett steg på hennes obemärkta vandring; vi vända ännu om ett blad — det sista i hennes lefnadsbok. Vi se henne i Pl. 27 stående, der alla vägar stadna den rikes som den fattiges — vid grafven. Hon är Enka. I sorgdrägt, med lidandet uttryckt i det bleka anletet, fäster hon sitt sänkta

---

*) Fordomdags, då fästmannen förärade sin fästmö pungtrossen, måste han i hennes närvaro afbita udden på den fällknif, som åtföljde gåfvan. Nu knackas endast udden af med en hammare.

**) Säfstaholm eges af Hans Excellence Hr Grefve G. Trolle Bonde.

öga på det lilla genombrutna trädkors, hvilket, med sin bladprydda spira och flagga af jernbleck, betecknar den graf, der hennes man hvilar. Hon tyckes önska, att det nästa, som reses på Kyrkogården, må beteckna hennes egen.

Urgammal och utan tradition när den först blifvit vedertagen är den drägt, hvars olikhet vid olika åldrar och lefnadsförhållanden de meddelade teckningarna genomgått. Sedan den åtminstone öfver ett sekel utan förändring begagnats *), blef den år 1755 genom Kongl. Förordning stadgad och till form och färg noga bestämd samt böter utsatta för den som uraktlät dess nytjande **). Kärleken till förfäders seder och bruk har dock mer än fruktan för dessa böter bidragit till dess bibehållande. Trogen denna känsla och ej utan en viss stolthet öfver sin urgamla drägt, bibehåller Allmogen den, äfven ehuru han inser, att den hvarken är för helsans bevarande den bästa eller för dess landtmanna-göromål den tjenligaste. Att det förra egenteligen är fallet med qvinnornas drägt, det sednare med karlarnes, torde vi med ett par ord böra visa. Man har anmärkt, att i Wingåker qvinnorna tidigt synas gamla: dertill torde hufvudbonaden mycket bidraga. Den är för skönheten ofördelagtig, dels emedan den alldeles undangömmer håret, hvilket endast begagnas att fästa

*) En vän, som haft godheten att om denna trakt och dess Allmoge meddela oss upplysningar, yttrar sig, att han i ett förmöget bondhus sett ett silfverbälte med årtalet 1612. Det hade med sin dertill hörande klädning gått i arf inom slägten och var till formen lika med de bälten qvinnorna ännu bära. Sådana äro ofta prydda med stora silfverornamenter.

**) För manspersoner 6 Daler kopparmynt årligen samt 3 Daler samma mynt för qvinna. Förordningen gäller alla, som i socken äro bosatte, der födde eller inflyttade, eller efter tjenst i andra församlingar återkomne.

valkarna och dels derigenom, att, då håret för detta ändamål kring pannan och tinningarna våldsamt drages uppåt, ansigtshuden förslappas och förlorar sin friska färg, skrynklor börja att visa sig och skönheten försvinner. Vid hemsysslor och andra arbeten fästa qvinnorna sin lifrock på ryggen, hvarigenom magen blottställes för förkylningar. Öfver bröstet tillknäppes rocken, likasom lifstycket, med häcktor, nedtrycker derigenom på ett onaturligt sätt barmen och vållar med sin tyngd och sitt tvång den framlutande ställning, som man blir varse hos qvinnor, ofta ej 40 år gamla, samt föranleder just derföre de talrika bröstsjukdomar och hectiska åkommor, som i denna trakt bortrycka så många af dem, redan innan de hunnit sin medelålder. I karlarnes klädebonad åter torde den hvita färgen väl vara den minst passande för sådana som sysselsätta sig med kolning, åkerbruk och dylika göromål. Till formen är den påtagligen en *resdrägt* och antyder dermed till en del sin uppkomst hos en kringvandrande folkstam.

Läget af den trakt, som denna Allmoge odlar och bebor, hafva vi redan bestämt. Med Wingåker menar man egenteligen de tvenne församlingarne Westra-Wingåker och Österåker, den förra med en folkmängd af 6400 menniskor. Allmogen i båda begagnar samma klädedrägt och har i det närmaste samma utseende, lynne och sedvanor. Om denna Wikingbygds första befolkning lemna oss fornhäfderna ingen upplysning. Af namnen på några byar, såsom Hennala, Wiala, Wannala, Läppe *), Täppe, Mene, Finninge och andra har man velat sluta till en

*) Leppä betyder al på finska.

invandring af finska colonister; men mot denna förmodan strider, utom andra skäl, folkets utseende, hvilket icke har något, som liknar den Finska stammens vanliga utmärkande drag *). Skatte-allmogen ingår sällan giftermål i andra församlingar; bland densamma har derföre det fordna utseendet bäst bibehållit sig och är i många fall mycket skiljaktigt från invånarnes i omgifvande socknar. Ansigtet är ovalt åt hakan smalare, med rak näsa, bakåt böjd panna, ofta i samma linea med näsan (grekisk profil); huden är fin och hvit, håret mörkt, för det mesta svart, ögonen blå och hos qvinnorna lika ofta bruna. Visserligen kan man inom Wingåker finna ansigten af annan form och annat uttryck, än det här uppgifna; men har man tillfälle att efterfråga sådana personers slägtledning, skall man redan i andra eller tredje led finna en inflyttning från andra trakter. Allmogens kroppslängd är öfver medelmåttan; männerna i allmänhet mindre starkt byggda än de närboende grannarna i Nerike och i Östergöthland; skönheter äro ej sällsynta.

Till lynnet är allmogen glad, vänlig och gästfri. — Svåra brott äro nästan oerhörda: och det är anmärkningsvärdt, att,

*) Att denna trakt blifvit tidigt bebodd, ger läget anledning att förmoda, då man nemligen i fordna tider från Wingåker får antaga en öppen segelled utföre mot Nyköping. Följande fynd ger ett nytt stöd åt denna förmodan. För omkring 60 år sedan, då en torr sommar lärer infallit, fanns, på en sank äng hörande till Wannala (ett frälse hemman under Säfstaholm) och nära Wingåkers ån, lemningar af ett större fartyg. Den ena relingen, som nedsjunkit i gytjan, var tämmeligen oskadad och visade tydligen, att fartyget varit med 8 par åror försedt samt haft en betydlig längd, större än att det kunnat röras i nuvarande vattendrag. Då ingen var tillstädes, som förstod att taga närmare kännedom om detta fynd, har man om fartygets öfriga structur ej kunnat erhålla någon upplysning.

när något sådant begåtts, som ytterst sällan inträffat, har vid ransakningen den brottslige alltid befunnits härstamma från någon inflyttad slägt och således ej varit hörande till den gamla stammen. I sitt umgängessätt är Wingåkersbonden otvungen och alldeles icke blyg, hvartill hans färder och vanan att se främmande personer visserligen mycket bidragit. Qvinnorna i synnerhet äro språksamma och munviga, ofta till en verkelig virtuositet; för öfrigt äro de flitige och arbetsamme och uppfylla samvetsgrannt sina husliga pligter. — Barnens första undervisning är åt husmodern ensam öfverlemnad. Mannen befattar sig icke dermed. En sockenskola vid kyrkan samt några kringvandrande skolmästare lemna tillfällen för vidare förkofran i Christendomskunskap, räkning och skrifning. I dessa ämnen undervises vid Skolan utan alla afgifter. De fleste af allmogen skrifva en läslig stil samt räkna quattuor species.

Några utmärkande seder och bruk förekomma ej nu mera inom denna trakt. De gamla, på traditioner, vidskeppelse eller fördomar grundade sedvanorna börja, här som annorstädes, att småningom försvinna. Det är endast vid vissa betydelsefullare fester och högtider, som ännu några få sådana iakttagas. Vid bröllopen lägger ännu Bruden någon gång en silfverpenning i skon, då hon går till Kyrkan, att ej pengar må tryta i boet, och ännu kan man under vigseln få se, huru hon smyger oförmärkt sin fot framom brudgummens för att få välde i huset eller ställer sig, med en ömmare omtanka för framtiden, så nära intill honom som möjligt, att ingen ond ande må kunna träda emellan deras hjertan och störa deras lycka. Vid bröllopsbordet mottages hvarje rätt som inbäres med en egen melodi af

spelmännen: skinkan uppträder under sin högtidliga marsch och tårtan under sin. Vid måltiden aflägger bruden på en serskild talrik några bitar af hvarje rätt, och en tiggare, om också för tillfället bjuden, måste vara tillhands att af henne mottaga denna gåfva. Första polskan, hvarmed hon sedan, anförd af presten, öppnar balen, har i Wingåker ett eget namn jemte egen, sannolikt mycket gammal, melodi. Den heter *Höglorfven;* anledningen till detta namn kunna vi ej uppgifva. I fordna tider har den äfven haft ord, men hvilka nästan alldeles gått förlorade. Innehållet synes varit ett något fritt skämt öfver bruden *).

GRIPSHOLM.

Pl. 24 och 28.

I tvenne teckningar hafva vi sökt återgifva detta i så många hänseenden märkvärdiga slott. Det är ej blott det största och bäst bibehållna monument, som vi äga qvar från Gustaf I:s dagar, det är tillika, medelst sina rika samlingar, för det närvarande ett slags Svenskt-historiskt museum, der ömsom en bild, ömsom ett minne möter vandraren, nästan vid hvarje steg, som han tar inom dess åldriga murar. Pl. 24 visar Slottets sydöstra och sydvestra sidor och i det medlersta smala tornet (det för ögat närmaste) är det dystra rum beläget, hvars inre Pl. 28 föreställer. Det är Erik XIV:s fängelse, der vi tänkt oss denne olycklige Konung, då han, efter ett besök af sin sköna och älskvärda gemål, åter innestänges och lemnas ensam åt sitt sorgliga öde. Vi vilja med några drag närmare utveckla den händelse

*) Musiken till denna och några andra folksånger få vi framdeles meddela.

Forsell delt & Sculpt

GRIPSHOLM.

Sandberg del.t *Forsfell dir.t*

GRIPSHOLM.

II.

delse, som bestämt valet för teckningen och de omständigheter som bidraga att förklara den.

Erik XIV dömdes i Stockholms Storkyrka 1669 sin krona förlustig, och att i beständigt, men *"furstligt,"* fängelse förvaras. I ett skarpt och kraftfullt tal sökte han försvara sig mot de många beskyllningar honom gjordes. En hade dock varit tillräcklig, emedan den varit grundad, att han stundom icke njöt sina sinnens bruk. Hans svar till Johan: "blott en gång var jag från vettet, — då jag släppte dig ur fängelset" — är derföre mer qvickt, än det är sannt; om det tages utan hänsigt till deras förhållanden sig emellan.

Den olycklige insattes först på Stockholms slott, i ett mörkt och hvälfdt rum, kalladt *Eskils gemak,* det samma, der hans faders skatter fordom blifvit gömda. Det var nu tömdt; han satt, en arm fånge, i sin en gång fulla skattkammare. Från sitt första fängelserum rycktes han snart af Johans misstankar, då försök till hans befrielse hade af hans hemliga vänner företagits. Från Åbo, dit han då fördes, måste han äfven bort; emedan den Ryske Ivan af gammalt hat till Johan lät förmärka lust att med våld befria honom. Han fördes då tillbaka till Castelholm på Åland: men han ansågs icke heller der i nog säkerhet för Ivans företag, utan blef ytterligare tillbakaförd till Sverige. Så släpades han, på trenne år, mellan fyra fängelser, det ena hårdare än det andra.

Det var en höstdag, år 1571, som han under sträng bevakning anlände till Gripsholm. Inom dess murar tilldeltes honom icke det snygga och för den tiden väl inredda och ombo-

nade rum i hvilket Johan, 6 år förut, hade af honom som fånge blifvit insatt. Brodern hade glömt den milda behandling han sjelf åtnjöt. Då de båda konungarnas fängelser äro bibehållna nära i det skick de då hade, kan efterverlden af dem bedömma det olika sätt, hvarpå de begagnade sin makt. Bådas hjerta ligger liksom afbildadt, i det fängelse, de åt hvarandra beredde. Vid första blicken inom Eriks dystra kammare, som man icke utan rysning kan betrakta, glömmer man hans många fel: hans lidande har försonat hans minne. Rummet, som endast har en höjd af $4\frac{1}{2}$ aln, med en bredd af 7 och en längd af 9 alnar, är rundt och inmuradt i sjelfva tornet, med en gång der omkring, bestämd för vaktknektarna. Det har således dubbla murar, är en verklig bur — af sten; och påminner om Johans uttryck, då han uppmanade Eriks hårda väktare till ökad stränghet: "den fågeln bör noga aktas, att han ej kommer ur buren." Murarna i detta fängelse hafva endast en grof rappning, golfvet består af illa täljda, ohyflade plankor, och de små, med tjocka galler försedda, fönstergluggarna insläppa endast en half dager. Framför ett af dem, tätt intill muren, märker man ännu en liten sänkning i golfvet; liksom vore det der mera nött. Det är märket efter de tunga steg, som den fångne konungen trampat, då han, under den ensliga vandringen i sin trånga boning, helst stadnade vid det fönster, der han, (ehuru blott genom ett i yttre muren motsvarande), kunde se en skymt af himmelens ljus och en liten del af det sköna och glada landskap, som der utbreder sig för ögat. Rummet är försedt med dubbla dörrar, som öppnas mot hvarandra. Den yttre är helt och hållet af jern, den inre af träd, beslagen med tjocka, korsvis lagda, jernskållor. Genom

båda dörrarna går ett trekantigt hål, begagnadt att derigenom räcka den knappa, ofta dåliga, föda, som hans grymme broder unnade honom.

I hög grad vanhederlig för Johan är den behandling, som den olycklige i sina fängelser måste undergå. Han var ofta i saknad af det nödvändiga. Betjening fattades: ingen läkare sändes honom. Alla medel att fördrifva den långa tiden beröfvades honom. Erik älskade musik och läsning; man tog från honom hans guitarr och hans böcker, till och med Bibeln. Man har bref af honom, som han, i brist på bläck och penna, skrifvit med en träpinne och kol, rifvet i vatten. På många månader fick han ej höra någon predikan. Flera gånger skref han till Johan och beklagade sin nöd. "Jag kan aldrig tro" — säger han i ett bref — "att så mycken hårdhet är af en broder befalld. Ingen dag aflöper utan nytt elände. Om än aldrig så brottslig, så synes dock en kunglig kropp nog straffad. Jag beder derföre min broder, på det bevekligaste, låta mig få veta, hvad af mig äskas. Jag lofvar allt, som ej strider mot Guds ord, min heder och mina barns bästa. Verlden är stor nog: hatet mellan blodsförvanter kan af länders aflägsenhet stillas, om det ej redan af tidens långvarighet svalnat." Stundom lyckades det honom att erhålla en mildare medfart: men det var blott på kort tid. Det berodde på de väktare, som omgåfvo honom. Ingen trogen tjenare hade han hos sig. Han omgafs blott af fiender, som ansågo hvarje hård behandling mot honom tillåten, kanske gillad. Så öfverfölls han en gång af den vildsinte Olof Stenbock. För att låta honom frysa, ref denne kläderna af honom; och då Erik med våld ville återtaga dem, fattade Stenbock i raseri en bössa, rikta-

de den mot Erik, och sköt af. Kulan gick genom armen och han störtade till golfvet, badande i blod. Så fick han ligga flera timmar utan hjelp. Ett lindrigt fängelse, på kort tid, var hela det straff, som Johan ålade Stenbock för denna omenskliga gerning.

En enda tröst, en enda oblandad glädje njöt han under de nio långa fängelseåren, då det unnades honom att någon gång mottaga besök af sin älskade och älskvärda gemål och af sina barn. Vid deras möte ljusnade hans fängelse och han glömde sina bojor och sitt lidande. Catharina, dotter af en stånddrabant från Medelpad, hade, vid 13 års ålder, först blifvit sedd af konungen, då hon, med en korg på armen, satt i slottstrappan och sållde nötter. Hennes skönhet förtjuste honom; han tog henne till hofvet, der hon uppfostrades hos hans syster, prinsessan Elisabeth. Snart hade hon vunnit den bildning och förfining, som tillkom en furstlig maka, utan att hon förlorat de enkla, okonstlade behag, det öppna, oskyldiga väsende, som naturen gifvit henne. "Denna Gratie från kojan," som en författare uttrycker sig, följde henne på thronen och i hela hennes, åt stilla dygder egnade, lefnad. Hon ensamt förstod att mildra Eriks dystra sinnesstämning, och, med den makt hon hade öfver hans hjerta, förmådde hon afvända månget olyckligt företag. Ty värr! kunde hon icke afvända dem alla. Hennes förunderliga välde öfver honom gaf anledning till en misstanka, som bär stämpel af dessa tiders vidskepliga och råa tänkesätt. Man trodde, att hon med en kärleksdryck förtrollat sin gemål. Göran Person, Eriks bekanta rådgifvare och onde Genius, som fruktade Catharinas stora inflytande hos konungen, ehuru hon aldrig blandade sig i regeringens ärender, sökte med denna, liksom andra falska beskyllningar, att störta henne; men det miss-

lyckades. Hon behöll sin gemåls kärlek oförändrad, och, vid hans fall, måste sjelfva hans bittraste fiender bevittna hennes hjertas renhet; och man vågade icke mot henne anställa någon förföljelse.

Endast korta tider fick hon med sina barn vistas nära sin olyckliga gemål. Sonen Gustaf rycktes snart ifrån henne, och, då Johans mord-anslag emot honom upptäcktes, fördes han utom riket att undgå vidare förföljelser. Tvenne söner hade dödt i späda åldern. Endast dottern fick hon behålla. För hennes uppfostran använde hon sedan hela sin lefnad, hvilken hon i hög ålder, slutade på Ljuxala gård i Finland, 1612, allmänt vördad för sin välgörenhet och sina dygder.

Hennes sista besök hos Erik skedde på Westerås slott, dit han 1573 flyttades från Gripsholm. Hon bodde med sin dotter i ett rum under Eriks fängelse. En dag bortfördes de, utan att han visste deraf. Han fortfor länge derefter, att dageligen flera gånger genom fönstret ropa till henne, och, då hon ej svarade, klagade han bittert, än på sin broders hårdhet, än öfver sin makas trolöshet — så som han, med sitt misstänksamma lynne, måste anse hennes tystnad. Ingen upplyste honom om förhållandet. Hvilket grymt gäckeri, att på detta sätt förgifta för honom äfven sjelfva skillsmessan från hans enda jordiska glädje.

Att beskrifva allt det märkvärdiga, som Gripsholms slott äger, nekar oss utrymmet. Men då deröfver redan utkommit flere, både tillförlitliga och noggranna, beskrifningar, hänvise vi läsaren till dem, och inskränke oss till några få anteckningar.

Slottet är grundlagdt, i konung Albrechts tid, af den, för sin makt och sina rikedomar namnkunnige, Bo Jonsson Grip, hvars

namn det bär. Det hörde till hans många, öfver hela riket ströd-da, gods: hvarföre man sade om honom, att han kunde resa hela landet kring och ändå alltid vara hemma. Sedan det af Riks-föreståndaren Sten Sture den äldre blifvit skänkt till Mariefreds kloster, återfordrades det från Carthusianer-munkarna, såsom arf, af Gustaf Wasa, och blef 1526 hans egendom. Af honom gjordes det till den starka och befästade borg, hvars 6 till 7 alnar tjocka gråstensmurar, djupa hvalf och många skottgluggar ännu väcka vår förvåning och bevittna de oroliga tider, i hvilka han lefde. Det var då kringflutet, så som Kronobergs slott vid Helge sjö i Småland och Vadstena slott vid Wettern, båda af honom anlagda, ännu äro. Det förra är länge sedan en ruin, det sednare snart på vägen att blifva det. Gripsholm har sedan erhållit många tillbyggnader och utvidgningar, de sista af Gustaf den III, som der lät uppföra en helt ny flygelbyggnad och gaf det många andra förbättringar. Genom den omvårdnad, som vår nuvarande konung egnat åt detta, i våra häfder så märkvärdiga, ställe, har det icke blott räddats undan förstörelsen och återställts i sin gamla, vördnadsbjudande storhet, utan ock, genom talrika och dyrbara samlingar af portraiter från äldre och nyare tider, utom konstsaker och antiqviteter, vunnit ökad märkvärdighet och blifvit ett verkeligt Svenskt Pantheon. Hela portraitsamlingen af Kongliga och Fursteliga personer samt af märkvärdiga Svenska män stiger till öfver 1200 och ökas årligen.

Från Wasas dagar till våra, är det knappt något tidskifte af Sveriges historia, från hvilket ej Gripsholm bevarar ett märkeligt minne. Besöka vi Erik XIV:s och Johan den III:s fängelserum; stiga vi ut på altanen, der Maria Eleonora, Gustaf den II

KIND.

Adolfs sköna och sörjande Enkedrottning, flydde från det land, der hon vantrifdes, der allt ökade hennes sorg; eller träda vi in i Gustaf den III:s gyllene theatersal — hvilka vexlande och rika hugkomster väckas ej vid en sådan vandring! — Se vi oss omkring i de åldriga salar, der de väldiga bilderna af Gustaf den I:s samtid nedblicka på oss, eller der Westphaliska fredscongressens medlemmar sitta samlade, med Axel Oxenstjerna bland sig, och vi jemföra dessa med de granna och lysande bilder af Gustaf den III:s samtida regenter, som i en annan sal möta vårt öga — hvilka olika tider framträda, lika som i lefvande gestalter, för vår tanke! Så är nästan hvarje rum i detta slott ett panorama af ett försvunnet tidehvarf. Ingen, med sinne för hvad fosterlandet har stort och lysande i sina häfder, skall utan rörelse kunna vandra inom dess murar, eller lemna dem utan en tacksam känsla för de män *), genom hvilkas varma och ädla nit Gripsholms inre blifvit bildadt och ordnadt till hvad det nu är.

WESTERGÖTHLAND.

KIND. (Pl. 29).

Från Gripsholms höga och vördnadsbjudande fornverld, öfvergå vi till en bild ur vår tid — en gårdfarihandlare. Han kommer från skeppsbron, der han, kanske med någon skräck, gått förbi tullkammaren. "Ska' det vara?" tyckes han fråga, med sin sneda blick och utsträckta hand, i hvilken den blåa bandknippan hvilar.

---

*) Hans Excellens, RiksMarskalken m. m. Grefve Flemming, och ÖfverKammarherren m. m. Baron Stjerneld.

Af de sju härader i Westergöthland och södra trakten af Elfsborgs län, som erhållit rättighet att, till försäljning af inhämska tyger, väfnader, trävaror och jernsaker, kringvandra i landet, är det i synnerhet Kind, Redväg och Ås, hvilkas invånare allmännast begagna en sådan handelsfrihet. Antalet af dessa vandrande handelsmän stiger, enligt tillförlitliga uppgifter, nu till långt öfver 1000 *). Ofruktbarheten i de Westgötha trakter, vi nämnt, äfven som i de öfrige Häraderna, Bollebygden, Veden, Gesened och Mark, gaf redan i fordna tider anledning för dess bebyggare att genom kringförande af, dels hemgjorda dels i andra orter uppköpta, varor vinna medel till uppehälle. Icke blott i Gustaf II Adolfs tid kommo klagomål af borgerskapet i städerna öfver dessa handelsfärder; äfven förut finna vi kringvandrande Westgöthar omtalta. De befalltes då, att antingen sätta sig ned i någon stad eller upphöra med sin handel **). Uppsyningsmän eller så kallade Landsprofosser förordnades, som skulle hindra all olaglig handel på landet. Då dessa medel icke hjelpte och deras landthandel fortfor, tillät Gustaf Adolf dem att bygga sig en stad och att, genom burskap der, förvärfva sig den rättighet de förut saknade. Så uppkom Borås, 1622. Den urgamla staden Ulricehamn eller, som han då hette, Bogesund blef sedermera en dylik samlingsort för kringfarande handlande. Men, genom dessa stadsprivilegier, uppkom endast en annan art af gårdsfarihandel, idkad af de handlande bönder, som dels flyttade till staden och

blef-

---

*) I LandshöfdingEmbetets Femårsberättelse, 1822, står 600.

**) I ett bref, af 23 Mars 1620, säger Konungen, att de drogo omkring med *skällor, skålar, sporrar, saxar, lerft och andra små varor.*

blefvo borgare, dels endast togo derifrån sina rättigheter. Deraf uppstod småningom, hvad man nu kallar, Resehandlare — contingenthandlare, — hvilka, egenteligen endast på marknader, i städer och öppna salubodar, hafva rättighet att föryttra sina varor. Den gamla, oinskränkta gårdfarihandeln fortfor att utan åtal, på gamla sättet, idkas af allmogen, hvilken ännu, som fordom, af länsstyrelsen erhåller sina resepass, utan att behöfva vara borgare i någon stad — en betydlig sportel för landshöfdingen i länet. Pass lemnas dessutom äfven af magistraterne, till och med af kronfogden vid vissa tillfällen. I Borås finnas borgare, som ej sjelfve idka någon handel, men hafva lemnat sin rättighet åt andra, stundom åt flera, hvilka, under sken att vara deras betjenter, ströfva landet omkring med sina varor. Mången har sin hela bergning af en sådan handel — med privilegier. Egenteligen få de endast afyttra produkter af inländsk industri, som förfärdigas af allmogen; men de köpa och sälja äfven många andra, mest insmygda, varor, och exempel lär icke saknas på bönder, som hafva affairer directe på utländsk ort, Tyskland, Danmark eller England.

Hvad jordens ofruktbarhet angår i gårdsfarihandelns hemland, är den visserligen mer öfverklagad än verklig, och har, genom odlingar i sednare tider, mycket mildrats. Jordbruket drifves mest af qvinnor; under det männerna, största delen af året, äro borta på sina färder. Det norra, sädesrikare, Westergöthland har för sin spanmål på Borås en gifven och bestämd afsättningsort.

Om gårdfarihandelns skadlighet och det förderf den vållar, genom spridandet af lyxartiklar bland de lägre folkklasserna, utom andra menliga följder, finnes icke, hos någon rätttänkande, mer än

ett omdöme. Frågan om dess upphäfvande har också, på de sednaste Riksdagarna, varit ett slags stående artikel. Den har beständigt återkommit, utan att kunna afgöras. Framtiden skall visa, huruvida det en gång lyckas, att öfvervinna de svårigheter, som möta dess upplösning, samt huru striden mellan enskiltas intressen och det allmännas fordringar en gång kommer att afgöras.

SMÅLAND.

VÄREND. Pl. 30 och 31.

Den minnesrika trakt af Småland, som i fordna tider kallades *Värend*, utgöres af Konga, Kinnevalds, Albo, Uppvidinge och Norrvidinge Härader, i sydvestra delen af Kronobergs län. Namnet är af *vära*, *värja*, skydda; emedan invånarne i denna gränsort voro, vid fiendtliga anfall i fordna dagar, ett värn för Sveaväldets nordligare bebyggare. Att synnerligen genom denna trakt invandringar och anfall i de äldsta tider skett, bevittnas af våra gamla sagor, och af de minnesmärken efter fältslag och strider, som sjelfva trakten bevarar. Några fornforskare sätta flera af sagornas Bråvallaslag *) i denna nejd. Ett torde åtminstone

*) Bråvalla är en allmän benämning på ställen, der stora, mördande slag stått. Ordet kommer af *Bra*, hastig, och *Val*, död kropp, lik. Det betyder således ingen ting annat än valplats. Hvar det Bråvalla legat, der Angantyr stridde mot Hunnerna är svårt att med visshet bestämma. Det åter, der Sigurd Ring och Harald Hildetand kämpade om öfverväldet i Norden, torde med största sannolikhet hafva legat vid Bråviken på det så kallade Vikbolandet.

Sandberg del.t Forssell dir.t

WÅREND.

I.

hit kunna räknas, och den Bråvallahed, som i Värend, inom Lekaryds socken på Dansjöbys ägor, ännu behåller sitt namn, vara fältet för den namnkunniga striden mellan Smålands qvinnorna, anförda af Blända, och en Dansk Konung med sin här*). Hvad gamla häfder förtälja derom vilja vi i korthet meddela.

I fordom timma, långt för Christi födelse, skall en tapper och stridbar Höfding, vid namn *Alle*, hafva styrt öfver en del af Småland. En gång hade han, med hela Småländska hären, mangrant dragit öster ut i härnad; endast qvinnor, barn och utlefvade gamle hade stannat hemma. Då landet så var lemnadt utan försvar, kom en trolös granne, Danska eller Skånska höfdingen *Taxe*, med en stor och väldig krigshär, härjar och ödelägger närmaste gränslandet och, efter några dagars obehindrad framfart, lägrar sig på nämnde Bråvalla hed eller på höjderna deromkring. Vid detta lömska och grymma anfall flydde alla, som kunde det, åt skogarna och bergen. Ångest och förskräckelse hade bemäktigat sig allas sinnen: men då framstår en ung qvinna vid namn Blända — en värdig sköldmö från dessa tider. Hon fattar det hjeltemodiga beslutet att hämnas på våldsverkarne och om möjligt förgöra den Danska hären. Genom skyndsamt utsända budkaflar sammankallar hon, till ett säkert ställe i granskapet, alla nejdens unga qvinnor och befaller dem att medtaga, jemte stridsvapen, så mycket dryckes- och matvaror, som de i hast kunde hopbringa. Då qvinnohären så var samlad, utväljer hon

*) Alla äldre historieskrifvare, Johannes Magnus, Messenius och Verelius äro också ense härom. Afteckningar af stället visa Dahlbergs Svecia antiqua et hodierna samt Sjöborgs Archäologiska Samlingar.

några af de raskaste bland dem — sannolikt äfven de vackraste — och begifver sig till Danska Höfdingen. Sedan hon föreställt honom det föga hedrande i företaget att anfalla värnlösa qvinnor, ber hon honom och hans tappre krigare hellre vara välkomna som gäster; hon ville nu på bästa sätt undfägna dem, med vilkor, att de fredligen skulle taga landet i besittning och landets qvinnor till sina hustrur, helst som dessa hade föga hopp att någonsin återse sina förra män eller fästmän, hvilka hade uttågat på en aflägsen och äfventyrlig härfärd. Utan att misstänka något försåt mottager Taxe de vackra flickornas anbud. Blända låter nu uppduka sina samlade förråd, och ett ståtligt gästabud börjar. Taxes läger förvandlas till ett dryckeslag. Svärden kastas å sido; dryckeshornen intaga deras ställe. De tömmas flitigt. Mjödet verkar och rusige insomna sluteligen krigarne. Då framstörta, i skygd af nattens mörker, ur skogen de samlade qvinnorna. Anförda af Blända börja de ett förfärligt blodbad. Den fiendtliga Anföraren och största delen af hans krigare nedgjordes. De föllo ofta för sina egna svärd, dem qvinnorna ryckt till sig. Endast några få återkommo till sitt fädernesland att berätta nederlaget. Sin seger firar Blända, efter tidens sed, med blotfester och offer, skiftar derefter rofvet med sina tappra följeslagerskor, hvilka sedan återgå hvar och en till sitt hem och sina husliga yrken.

Så omtalas af våra häfdetecknare, i hufvudsaken enstämmigt, fast med några få olikheter till tid och namn *), Småländ-

---

*) Dalin och nyare historici efter honom vilja framflytta händelsen långt fram i Christna tiden och säga, att Blända af rofvet låtit bygga Bländinge

ska hjeltinnan Bländas bedrift och anledningen till ortens benämning, *Värend.*

Mången skulle anse denna berättelse för dikt, eller för ett till Norden öfverflyttadt äfventyr ur Grekernas Amazonverld. Minnesmärken finnas dock, som styrka händelsens historiska grund, inom den ort, vi redan nämnt. Utom en mängd namn på gårdar och ställen, såsom: *Gräbbebackarna,* der qvinnorna skulle hafva samlat sig (Gräbba heter ännu i orten en flicka eller piga); *Skägglösa* by, i Skatelöfs socken, så kallad af samma skägglösa här; *Dansjön,* der de slagne Danskarnes kroppar kastades; och dessutom flera stensättningar och andra minnesvårdar; så finnes *ett bevis* för händelsens sanning, som af alla är det vigtigaste. Allmogens döttrar i Värends fem härader hafva från urminnes tider åtnjutit och åtnjuta ännu *lika arfsrätt* med sina bröder; hvilket icke, efter Sveriges landslag, tillkommer någon annan landsort af riket. Detta dem tillagda företräde är väl en följd af deras någon gång visade mannamod. Brudar hafva, från urminnes tider, i denna nejd ägt tillåtelse att nytja trummor och andra krigiska hedersbetygelser, vid färden till kyrkan. När sådant i 1686 års kyrkolag allmänneligen förbjöds, beviljade dock Carl XI ett undantag för Värend, i ett bref af år 1691 till då varande Landshöfdingen Grefve Dahlberg. Ända intill våra tider, har till qvinnornas högtidsdrägt hört en gördel af rödt kläde eller

---

eller Blädinge kyrka, nära slagfältet. I Palmskjöldska samlingarna berättas, att, då anföraren Taxe blifvit ihjälslagen af ett bergras — hvaraf *Taxeklint* ännu bär namnet — skulle Danskarna valt Tumblinger till sin anförare, och att det var han, som af Blända ihjälslogs. Han skall ligga begrafven i Tumblinge hög, nära Blädinge kyrka.

sidentyg, utsirad med broderier och fransar, hvilken de kalla *Fältttecknet*, och som hvarje bondflicka tror sig bära såsom en hedersprydnad, ett minne af stammodern Blända, om hvilkens bedrifter hon ganska väl vet att berätta. Dessa, för qvinnorna inom en viss ort, ännu fortfarande företräden och utmärkelser kunna svårligen, (om man ej vill jäfva all historisk trovärdighet), vara tillkomne utan bestämd anledning. Märkvärdig är ock den sägen i orten, att qvinnorna i det nästgränsande Östre härad, eller, såsom det fordom hette, Njudrings härad, på Bländas kallelse väl skolat infinna sig, men förskräckte af faran vändt åter hem, och att de till straff derföre fått sig ålagd en särskild skatt. En sådan erlades verkeligen i denna trakt ända till medlet af förra seklet, under namn af *Springskatten* *).

Vi hafva i tvenne plancher återgifvit Värends fordna qvinnodrägt. Den är af allmogen ännu icke till alla delar aflagd: men framtages likväl endast vid vissa stora högtider, och går i arf inom slägterna, att dotterdottern en gång, på sin bröllopsdag, bär den samma drägt, som hennes mormor nyttjade på sin. Den utmärker sig i synnerhet af det präktiga bältet eller Fälttecknet. Det som vi haft tillfälle att på stället afrita, bestod, utom af den breda och långa purpurgördeln, som dubbel nedhängde på sidan, äfven af ett massivt silfverbälte i flera länkar, förenade med förgyllda mellanstycken. Det fastknäpptes om lifvet utanpå gördeln, och från spännet nedhängde på en silfverkädja en liten kula. (Se Planch. 31). Rika bröstprydnader af silfver med stora

---

*) Se Lagmannen *H. Strömfelts* berättelse till Kon. Carl XI om Värends häradsrätt; *Stjernhöks Jus Sveorum vetustum* och andra skrifter.

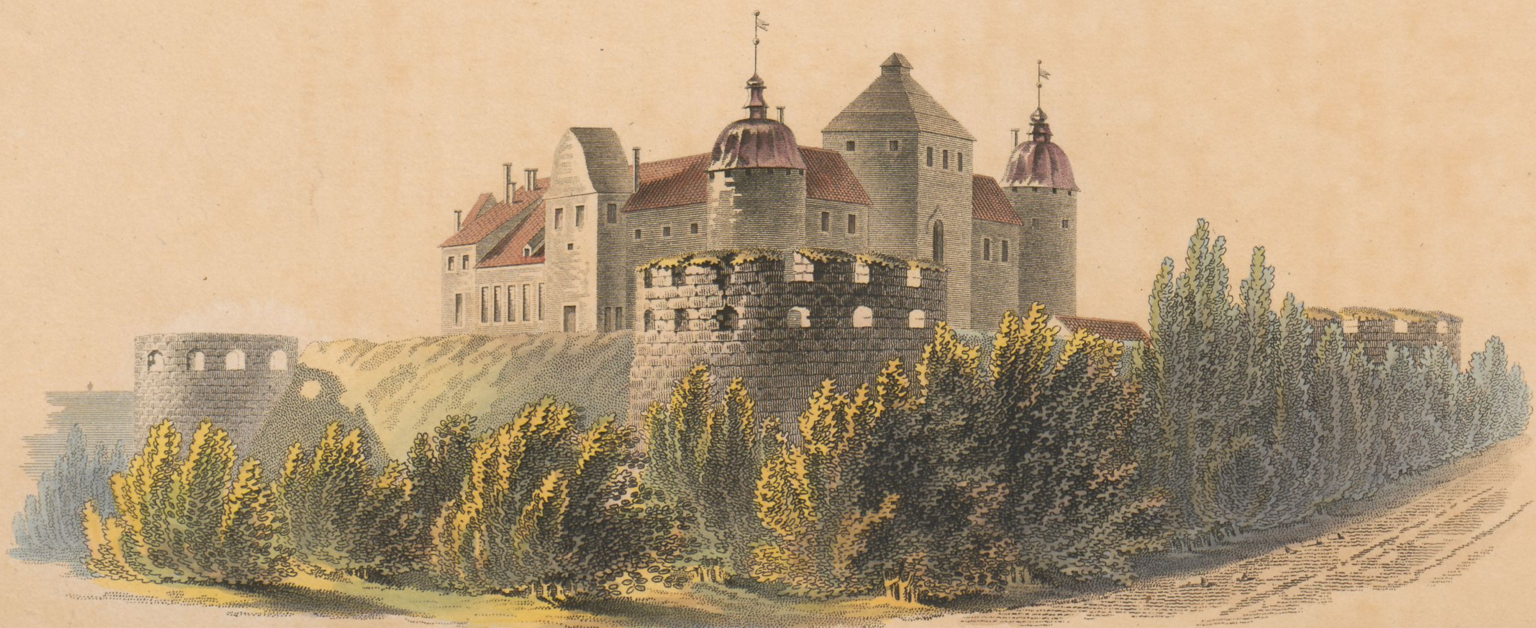

C. Forssell delt & sculpt

WÅREND.

II.

Forssell del.t & Sculp.t

CALMAR SLOTT.

förgyllda kors (se Planch. 30) höra äfven till denna drägt, som för öfrigt utmärker sig af det granna blå förklädet, nedtill utsydt med rika broderingar i sammet, silke, till och med silfver. Ridkappan är af svart kläde med rödt foder, och hufvudbonaden ett hvitt kläde.

KALMAR SLOTT.

Pl. 32.

Såsom en af de märkvärdigaste orter i Småland hafva vi, enligt planen för vårt arbete, till afteckning valt Kalmar Slott. Då i fordna tider Kalmar låg på gränsen af riket, kallades det med skäl *nyckeln till Sverige*. Det befästades med all möjlig omsorg, och dess bibehållande var ett skydd för landet, liksom dess förlorande öppnade vägen för fiendens härjningar och ströftåg. Höga vallar, djupa grafvar och dubbla vindbryggor vittna ännu om dess fordna starka befästande. Nästan i alla krig med Danmark har också Kalmar blifvit anfallet och belägradt. Det har i fordna dagar undergått många skiften. Men af strider vid dess murar har ingen varit blodigare, än den som föreföll under Carl IX:s sista regeringsår, då Danmarks Konung, Christian IV, genom ett hastigt anfall sökte att beröfva riket detta värn, i hopp att genom dess intagande kunna förnya Unionen och lägga landet åter under Danmarks ok. Carl IX, understödd af sin hjeltemodige son, skyndade till dess försvar, och efter en svår strid nödgades han väl att draga sig tillbaka, men Danmarks Konung hade

också dervid förlorat kärnan af sin krigshär och hade varit tvungen att vända om med oförrättadt ärende, om ej Somes förräderi ändteligen öppnat för honom fästets portar. Det var då, som Carl IX, i utbrottet af sin harm, utmanade på gammalt ridderligt vis Danska Konungen till envig; men erhöll ett otidigt och plumpt svar. I freden, som Gustaf Adolph sedan slöt med Danmark, återköptes Kalmar för en ganska dryg lösen. Genom Blekingens förening med Sverige af Carl X, upphörde Kalmar att såsom fästning hafva den vigt och betydenhet, det fordom ägt, och fästningsverken förföllo. Inom dess murar slöts i fordna tider, 1397, af Drottning Margaretha den olyckliga Union, som ännu af stället behåller sitt namn. Salen, i hvilken föreningen skedde, har nu mera intet qvar, som bevittnar att den fordom varit riks-sal. Den har i sednare tider begagnats till spanmålsmagazin. Det vackraste, som Kalmar Slott ännu kan visa af sina fordna prydnader, är en brunn på den inre borggården. Rummen i Slottet begagnas endast till samlingsrum vid vissa tillfällen och till fängelser. Dess läge, äfvensom sjelfva stadens, är ett af de vackraste i vårt land, och hela strand-nejden derifrån mot Blekinge af stor skönhet. På Stensö udde, nära derintill, landsteg Gustaf I om våren 1520, och begaf sig till Slottet, som då innehades af Anna Bjelke. Redan der försökte han att samla en styrka mot Danskarna, men då han från en balcon tilltalade garnizonen, var han nära att blifva dödad af de Danskt sinnade knektarne, om icke Anna Bjelke hade i hast ryckt honom undan deras förföljelser och gömt honom i Slottet, till dess han fick tillfälle att begifva sig på flykten längre upp i landet.

Kal-

Kalmar öfverlemnades få dagar derefter till den stolte och egenmäktige Norrby, som i sin Konungs namn tog det i besittning. Det kostade Gustaf sedan många och svåra strider, innan han åter kunde förena denna vigtiga ort med Sverige.

Af Konung Johan III erhöll slottet det yttre skick, som det ännu hufvudsakligen bibehåller. Denne konstälskande Konung sparade hvarken omsorg eller kostnad till dess förskönande. Han lät höja våningarna och göra alla rummen lika jemna. Fönstren skulle — som det heter i ett hans förordnande, af år 1574 — "blifva fyrhörnige, så att de hafva ett architectischt maneer *)." Den vackra brunns-öfverbyggnaden, om hvilken vi redan nämnt, lät han uppföra **) och några ännu qvarvarande portaler och ornamenter bevittna hans smak och hans konstsinne. Under kriget 1611 led slottet stor skada af Danskarna. På den korta tid, som de, efter Somes förrädiska öfverlemnande ***), innehade det, ned-

---

*) Se den förtjenstfulla beskrifningen öfver Kalmar och dess Stift af N. J. Löfgren. Calmar 1830.

**) En teckning deraf kan ses i M. G. Ankarswärds lithografi af Kalmar Slott.

***) Då författaren till dessa rader för några år sedan besökte Kalmar Slott, visade Vaktmästarn en, på sidan af en trappa, infästad stenskifva, som föreställde ett gapande ansigte, sannolikt ämnad, ehuru ej begagnad, till slottsbrunnen, för att låta, som ofta är vanligt vid sådan byggnad, brunnsstången gå genom den vidöppna munnen. "Detta skall vara" — sade han — "den förrädaren Some, på hvilken de till straff skuro tungan ur halsen." — Några små Kariatider utan armar öfver en port skulle beteckna, enligt hans förklaring, Somes barn, på hvilka man för fadrens brott lät afhugga armarna. Historien vet icke af sådana rysligheter och

bröto de och förstörde eller förde till Danmark så mycket de kunde af dess prydnader. Gustaf Adolf sökte att åtminstone bibehålla hvad det ännu hade qvar. Äfven det följande tidehvarfvets styrelse visade en verksam omvårdnad om den gamla borgen och ansåg den såsom "en gränzefästning af stor importenz för Sveriges Crono." Sednare Regeringar hafva icke delat dessa åsigter, hvilket äfven de nu mera till ruiner förvandlade utanverken tillräckligt bevisa. Af den gamla byggnaden sökte man dock draga vederbörlig nytta för andra ändamål. Gustaf d. III förvandlade den till ett bränneri. Unions-salen blef en verklig bränneridepot. Den hade likväl då redan förlorat all sin fordna glans. Drottning Margarethas thron såldes på 1730-talet för några styfver. För att genomgå alla grader af förnedring har den gamla vördnadsbjudande borgen äfven en tid, för icke länge sedan, tjenat till fot — för en väderqvarn.

BRÖMSEBRO.

Pl. 36.

Genom det i Nordens fornhäfder namnkunniga Danaholms-möte, som år 954 hölls mellan Danmarks, Norriges och Sveriges Konungar, bestämdes de trenne Rikenas gränsor, hvarvid Blekinge förenades med Danska väldet. En rågång uppgicks och faststälddes genom sex stenmärken. De finnas uppräknade i Bi-

förfärliga straff inpå barnen. Some fick ock behålla sin tunga och lefde länge på ett gods omkring Lübeck; men hatet, som följer förrädarens minne, är fintligt.

Forsfell delt & sculpt

BRÖMSEBRO.

hanget till den gamla Westgötha-lagen. Bland dessa nämnes för Östra Smålands-gränsen *Brimsesten.* Man har ansett detta märke vara att finna vid Brömsebro, på en holme i Brömsebäck, nära dess utlopp i Östersjön och tätt invid gästgifvaregården Bröms. Inom en låg stenring, som omger kanten af den lilla holmen (se Planchen), synas der tvenne större stenar, liknande kullerstolar, ofvantill flata, att de, enligt traditionen, kunnat tjena till säten för Nordens Konungar vid sammanträden på denna riksgräns. Stenarne äro ej större än att de af en stark karl kunna lyftas: den på Svenska sidan är dock jordfast. Ehuru genom nyare forskningar tvifvel uppstått om en så hög ålder för detta stenmonument och man velat finna den gamla Brimsestenen en half mil högre upp utmed samma bäck, der en 5 alnar hög jordfast gränsesten ännu af allmogen kallas Brömsen *), försvarar dock det ställe, som vår teckning visar genom flera der hållna möten och uppgjorda fredsfördrag i äldre och nyare tider sin stora ryktbarhet och torde till och med just af dessa sammanträden äfven kunna rädda den fornåldriga märkvärdighet, som traditionen tillägger det.

Af de möten, som der hållits, äro tvenne i synnerhet i Sveriges historia märkliga — nemligen Gustaf d. I:s med Danska Konungen Christian III 1541, och fredscongressen under Drottning Christinas tid 1645. En kort framställning af båda torde intressera läsaren.

De beständiga efter Unionen förnyade tvisterna med Danmark, hvilka ofta nära föranledt till öppen fejd, och det obestämda förhållande, som i allmänhet rådde mellan båda grann-

*) Se Löfgrens redan nämnde beskrifning, andra Delen, sid. 82, not. 3.

rikena, väckte sluteligen hos Konungarne den önskan att genom ett personligt möte för framtiden söka undanrödja alla ämnen till missämja. Förslaget kom från Danska Konungen och Brömsebro bestämdes till den blifvande mötesplatsen. Tidigt på våren sammanträdde i gården Grisebäck, nära Bröms, Deputerade från båda Rikena att bereda och förarbeta de blifvande öfverläggningsämnena. Underhandlingen fortfor hela sommaren. Då arbetet nalkades sitt slut, utsattes den 15 Sept. till Konungarnes högtidliga sammanträde. Dagen förut seglade Gustaf från Kalmar, dit han vid midsommarstiden samma år hade anländt. Hans escadre bestod af 20 smärre fartyg. Mot aftonen framkom han till mötesplatsen och ankrade vid en holme midt emot utloppet af Brömsebäck. Denna holme låg inom Svenska gränsen. Der hade Amiralen Erik Flemming låtit för tillfället uppsätta en stor sal jemte flera mindre stugor af trä och klädt dem alla invändigt med rödt taft samt inredt dem på det praktfullaste för Konungen och de förnämste af hans hof. För de öfriga, som medföljt honom, voro tält uppslagna, så många som holmen kunde rymma. Dagen derpå ankom Danska Konungen, landvägen från Malmö, omgifven af en talrik lifvakt samt de förnämsta af sitt Råd. Han lät uppslå sina tält på fasta landet och Danska sidan, midt emot Konung Gustafs läger. Derefter anhöll han genom ett sändebud, att *Hans Majestät täcktes icke finna sig för mycket besvärad att komma öfver till honom*, då han på stället saknade tjenliga båtar att dermed sätta sig öfver till holmen. Gustaf gaf dertill sitt bifall och, sedan några förnäma Danska Herrar ankommit till Svenska lägret såsom gisslan, gjorde Konungen anstalt till landstigning. Dervid föreföll den af många ominöst uttydda händelsen

att då Riks-Marsken Lars Siggeson skulle från landgångsbryggan hjelpa Konungen upp ur slupen, vek bryggan undan och Marsken föll i sjön. Till all lycka drog han icke Konungen med sig och blef äfven sjelf snart räddad. Nere på stranden möttes Gustaf af Christian, som famntog och kysste honom, under det han sade: "Var välkommen, käre Herr broder och svåger!" Under ömsesidiga vänskapsbetygelser åtföljdes Konungarne till Christians tält, utan för hvilket de satte sig på framställda stolar och begynte ett samtal, som varade ungefär en timmas tid. Man känner ej innehållet af detta samtal; men det vet man, att Christian, i ett ögonblick af öppenhjertighet, upptäckte för Gustaf att han hade sig bekant, huru inom Sverige funnos ganska många missnöjda och att dessa umgingos med vidsträckta planer till Gustafs störtande. Den straxt derefter utbrytande Dackefejden bevisar, att han hade rätt. Vid samtalets slut uppstego de båda svågrarne och drucko hvarannan till, hvarpå Svenska Konungen bjöd den Danska till gäst, som dock höfligt afslogs. Deruppå följde afskedstagandet, hvarefter Gustaf begaf sig tillbaka till sitt läger, der han lät anställa ett ypperligt gästabud, så väl för sina egna, som de Danska Herrarna, hvilka han frampå natten återsände, väl förplägade *)."

Den öfverenskommelse, som på detta möte träffades, var endast ett i allmänna ordalag uttryckt vänskapsförbund och förbindelse till ömsesidigt bistånd vid påfordran. Den hufvudsakliga frågan om Gottlands öfverlemnande uppsköts till en annan gång.

Vigtigare för Sverige blef det fredsfördrag som år 1645 slöts vid Brömsebro. Det var en frukt af Svenska vapnens segrar

*) Se Tegel Gust. I:s Hist., 2 Del. Jemför Löfgren l. c.

öfver de Danska under Torstenson till lands och Wrangel till sjöss. Det gaf åt Sverige Jemtland, Herjedalen, Gottland och Ösel. I Februari månad möttes Svenska och Danska Legaterna vid Bröms. Bland de förra voro Riks-Canzleren Axel Oxenstjerna och Riks-Rådet Joh. Skytte: bland de sednare befunnos Riks-Råden Uhlefeldt och Sehestedt. Sedan underhandlingarne genom utskickade voro öppnade och man kommit öfverens om ordningen vid fredsarbetet och andra förberedande ämnen, framträdde under trumpetklang Legaterna från hvar sin sida på bron, på hvars midt några tiljor, efter gammalt bruk, voro upprifne och räckte hvarandra händerna till helsning, hvarefter Oxenstjerna, stående vid öppningen, höll ett tal, som af Uhlefeldt på andra sidan besvarades. Man granskade sedan fullmakterna och åtskiljdes, efter att med förnyade handslag hafva önskat hvarannan lycka till det förestående vigtiga arbetet. Danskarna återvände till Christianopel och Svenskarna till Söderåkra prestgård, i Småland, 1½ mil från Bröms. På båda dessa ställen fortfor man att arbeta på fredsvilkorens uppsättande ända till början af Augusti, då Legaterna, den 13:de i denna månad, åter möttes på samma bro under samma ceremonier för att underteckna fredsakten och åtskiljas. Bland dem saknades då Johan Skytte. Han hade dött i Söderåkra under Congressen.

BLEKINGE.

Pl. 33—35.

Allmogen i denna på leende naturskönheter rika provins skiljer sig egenteligen i trenne sins emellan till lynne och lefnadssätt

Sandberg del.t *Forssell dir.t*

BLEKINGE.

I.

olika folkklasser. Skärgådsbonden, som bebor öarne och närmaste kustlandet, bär stämpeln af sjömanslifvets hårda och farliga yrke. Han lefver och klär sig sämre än de andra, samt är mindre mån om snygghet i sin boning. Landsbygdens allmoge, som bebor medlersta delen af den smala provinsen, är den egentliga Blekingsbonden. Hufvuddragen i hans karakter äro raskhet, djerfhet, stundom äfven hårdhet. I umgänget är han oblyg, språksam och munter. Växten är smärt och lång, utseendet blondt samt i allmänhet vackert, synnerligen bland qvinnorna. I sin boning älskar han snygghet. De som lefva på skogarne åt Småländska gränsen utgöra en tredje art. De närma sig sina grannar Smålänningarna både till utseende, lynne och lefnadssätt och äro troligtvis invandringar från dessa bergstrakter. Af de trenne teckningar vi lemnat af Blekings allmoge, visar den första eller Pl. 33 en bonde och bondhustru från Jemjö socken i Östra härad. Denna trakt, samt i allmänhet hela östra delen af Bleking, är visserligen en af de vackraste nejder, icke blott i denna provins utan i Sverige. Den vestra delen, som gränsar mot Skåne, är deremot mindre rik på sköna belägenheter. Jemjö-bondens drägt visar tillika hela Östra Häradets. Allmogen kläder sig der till hälften som sjömän. Att den qvinna, med hvilken han talar, är en gift hustru, ser man af hufvudbonaden, hvilken här, som i många andra provinser, utgör kännetecknet på gifta ståndet och består då af en liten rund skifva, öfverdragen med rödt tyg, som sedan betäckes med det hvita hufvudklädet, lagdt deröfver i veck, genom hvilka, der klädet är enkelt, den röda kullen framlyser *).

*) Nästan så är bruket i vissa Dalsocknar. Hufvudklädet heter der ännu *magd*, hvilket vi ofvanför, sid. 38, anmärkt. Vi begagna tillfället att

En annan utmärkelse hafva gifta hustrur i bruket att bära ringar. Sådana nyttja aldrig flickor; till och med förlofvade endast efter första lysningen. Genom sina perlband, halskedjor och bröstnålar taga de dock sin skada igen. Flickornas sätt att kläda sig är i allmänhet utmärkt vackert. Den unga flickan på Pl. 34 är från trakten kring Runneby. Hon vandrar just öfver bron, vid det namnkunniga vattenfallet. Från de höga, branta klipporna nedstörtar det med våldsam fart bakom henne. Hennes drägt visar i allmänhet ungdomens sommardrägt i de flesta trakter af Blekinge. Det nätta och korta snörlifvet, merendels af svart siden eller sammet med hvita siden- eller silfverband, sitter vid nedre kanten tätt åt lifvet och gör derigenom den smärta och smala växten synlig, samt höjer barmen. Klädseln tycks i allmänhet vara en blanning af stads- och bonddrägt, hvilket i synnerhet omkring Runneby är fallet. I aflägsnare trakter af Blekinge är den, med bibehållande af de vackra formerna, likväl mera rent landtlig. Hufvudbonaden, eller den så kallade *walken*, som flickan bär, hvilken vi aftecknat, utmärker att hon antingen som brudpiga utgjort någon bruds hedersfölje, eller varit för dagen ungfadder eller af någon annan högtidlig anledning tagit på sig den, ty till vanlig söndagsdrägt hör den egenteligen icke. Den brukas för öfrigt endast af flickor och består af en vid skärm eller skifva, klädd med rödt kläde samt öfver hela kullen med konstgjorda blommor. Kanten är af silfver. Vid håret fästes den med band, hvilkas kanter äfven hafva inväfda silfvertrådar.

Flic-

anmärka ordets härledning. Den är sannolikt Biblisk. I Pauli 1 Bref till Corinth. 11 Cap. står: *qvinnan skall hafva en makt på hufvudet.* Deraf hafva Dalkullorna troligen tagit sin *magd.*

BLEKINGE.
II.

Flickorna nytja håret utslaget, sedan det förut blifvit upplagdt i lockar eller flätadt, om det ej af naturen är krusigt. Dessutom nedhänga från hufvudbonaden tvenne eller flera band, merendels ljusröda, fördelta mellan lockarna. Nätta skor med silfverspännen fullända den vackra klädseln. Hvilken skillnad röjer ej en Blekingflickas och en Dalkullas drägt! Huru olika lefnadsvillkor och olika inflytande från de högre stånden antydas icke i dem båda!

Vi hafva förut nämnt om den snygghet, som råder i den egentliga Blekings-Allmogens boningar. Man finner i denna provins ännu här och der de fordom allmänt brukliga *Ryggåsa-stugor* eller sådana, der rummet, utan något inre platt tak, endast eger det yttre, på sparrar hvilande, brutna stugutaket. Sådana förekomma äfven i Skånska skogstrakter. De äro utan tvifvel helsosammare än de så kallade *loft-stugor*, som i nyare tider blifvit allmänna, hvilka, låga och trånga, med små, merendels tillspikade, fönster, instänga luften och hindra den för helsan så nödiga vädervexlingen. Röken från spisen eller oset af de stickbloss, som ofta brännas i stället för talgljus, har i dem intet aflopp, utom genom dörren. I Ryggåsa-stugorna stiger röken opp under det spetsiga taket och utgår genom fönstret, vanligen på takets södra sida, samt besvärar således icke andedrägten *). Orsaken att mången smittsam sjukdom i fordna tider, oaktadt dåvarande brist på läkare, icke härjade bland allmogen så förfärligt som nu, torde

*) Utom takfönstret har stugan någongång ett mindre fönster på väggen.

till stor del finnas i den sundare luft, som i deras boningshus kunde bibehållas. — Den invändiga sidan af taket i dessa stugor är af hyflade bräder och sparrarna väl glattade. Till helger eller högtider skuras det — liksom ett golf. Derigenom förvandlas dess af rök merendels bruna färg till en gulaktig, och får utseende af betsning. Det gamla bruket att behänga väggarna med *hvita tyger*, då stugan skall vara *klädd*, är i Blekinge, likasom i vissa trakter af Skåne, ännu gängse och på sednare stället med randigt tyg af ett eget dertill bestämdt slag. Vi återfinna här de förnämas sed under medeltiden att pryda rummen med lösa tapeter, som kunde nedtagas och föras från ett slott till ett annat. Sådana tapeter voro merendels af siden eller annan dyrbar väfnad. Bonden nedtager också sina tapeter, sina hvita lakan — men för att tvättas. Det sker vanligen tvenne gånger om året, hvarefter de till någon stor helg — Jul eller Påsk — åter uppsättas. Sommartiden prydas de kring fönstren med löf och blommor. I några af Sveriges norra provinser nyttjas äfven lakan till väggbeklädning, men endast omkring högsätet vid bordet, då en del deraf äfven fästes i taket såsom thronhimmel, prydd i hörnen med pappersblommor och bandrosor.

Äfven den gamla medeltidens herrskaps-sed att vid högtider bekläda bänkarna med lösa dynor se vi nu flyttad till bondstugorna, der i främsta hörnet och vid öfre ändan af bordet, *högstolar* ännu finnas eller förvaringsplatser, der dessa dynor eller bolstrar (*höjene* som de kallas,) uppstapplas, tills de skola begagnas. De äro vanligen fyrkantiga och små, liknande hörndynor i de moderna divanerna och granna efter råd och lägenhet.

BLEKINGE.
III.

Julen, Skandinaviska folkets käraste högtid, firas här som öfverallt med fästliga lekar och tillställningar — under muntra Julegillen. Man dansar på halmen. Flickorna roa sig att kasta halmstrån i taket: så många af dem som fastna i sparrarna eller takspringorna, så många Brudmän komma i framtiden att pryda deras Brudstass eller Brudtåg. Juldagen, efter slutad Gudstjenst, skynda Bönderna sig det fortaste de kunna att spänna för sina hästar. Den som först kommer hem till byn, får först skörda det året. Så påminna ännu flere vidskepliga bruk och sedvanor om Julens urgamla betydelse, då den var en offerfest för kommande årets gröda. Märklig är Julbordets hufvudprydnad, den så kallade *Julhögen* — en Crocan, bestående för hela helgen. Den utgöres af tre till fyra väldiga bullar, lagde på hvarandra; öfverst på dem en prydlig ost, kransad rundtomkring med äpplen. Denna *hög* tjenar till fot för en ljusstake med armar eller för ett grenljus, som påtändes, då familjen Julafton samlar sig till måltid. Den står orörd qvar till Trettondagen, då den borttages och förvaras, och först på sommaren, på första slotterdagen, blifva bullarna och osten af slotterfolket förtärda.

Vi hafva på Pl. 53 visat en Blekingsbrud och Brudgumme, som med kärliga blickar helsa hvarandra. Drägten är tagen från Jemjö socken. Vi vilja till teckningens förklaring låta ett åsynavittne beskrifva ett bröllops öfliga högtidligheter i dessa trakter och bedja läsaren jemföra hvad vi i ett föregående häfte, sid. 19, ordat om ett dylikt i Dalarna.

Det var en söndagsmorgon mot slutet af sommaren. Solen hade knappt höjt sina första strålar öfver den klara molnfria himmelen, då redan allt var i den lifligaste rörelse i Brudgum-

mens, den unga Bondens, gård. Tjenstefolket sprang om hvarandra i ifrigt bestyr. Hästar framleddes, putsades och sadlades. Gårdsplanen hvimlade af menniskor. Från alla sidor kommo ryttare i sporrstreck, klädda i blåa kapprockar, som flägtade efter hästryggen. De voro bjudna gäster, Brudens och Brudgummens slägtingar, grannar eller vänner. Man samlades kring stugudörren; der Brudgummen sluteligen högtidligt utträdde, klädd i svart jacka och svarta underkläder, med piska i handen, på bröstet en stor blomsterqvast, der på orten kallad *kryddqvasten*. Hans häst framleddes, utstyrd med blommor i pannan och en lång krans af Blåklint, lindad kring bringan och halsen. Nu bröt tåget opp. Främst red Talemannen, en vigtig person vid sådana högtidligheter. Det var en storväxt och rödbrusig Bonde från närmaste by: han red på en liten black häst, äfven med en blomsterkrans om hufvudet, och svängde under lustiga åtbörder och infällen sitt ridspö som en commandostaf. Efter honom redo fyra spelmän; de uppstämde vid uppbrottet under väldig ifver sina gälla toner. Derefter kom Brudgummen, omgifven på hvar sida af en Hofriddare, hans närmaste slägtingar; sedan följde parvis hela skaran af *Brudmän*, till ett antal af nära 50, många beväpnade med bössor eller pistoler. Sist rullade en förrådsvagn med mat och dryckesvaror.

Så stormade ryttarskaran åstad; hvar och en tumlade sin häst på bästa vis, och lät se sin skicklighet; dammet stod högt i skyn. Efter en stunds ridt förde vägen genom en by. Vid grinden på gärdet prålade en hög äreport, upprest på tvenne löfklädda stänger, förenade genom en båge, i hvilken blommor och band lyste mot solen. Folk var församladt deromkring. De sa-

luterades med pistolskott af Brudmännen. Talemannen gaf med en vink tillkänna; att man skulle rasta. Nu framdrogos ur fickorna *Lomflaskor* med brännvin eller punsch och räcktes ned från hästryggarna till de kringstående. Man drack, hurrade och så gick skaran vidare. Efter flera dylika uppehåll vid nya äreportar och många upptåg af Talemannen och sedan förrådsvagnen under vägen flera gånger blifvit anlitad till proviantering, nalkades man Brölloppsgården. — Då den på afstånd syntes, gjordes halt och rådplägning anställdes. Fyra de ståtligaste ryttare utsågos att, såsom deputerade, anmäla sällskapet. De afgingo.

I Brölloppsgården hade emellertid de öfriga gästerna samlat sig; qvinnorna med så kallad *förning* eller gåfvor för gästabudet, bestående af allehanda matvaror, ost, smör, kakor och dylikt; hvilket allt under högtidlig ceremoni mottogs och uppdukades på brölloppsbordet. Brudens klädsel var nyss fulländad af hennes *Brudtommar* eller *Genfärgar*, *) då sändebuden anlände. De mottogos på trappan af tvänne bland Brudens slägtingar, och på deras tillfrågan, hvad ärende de hade, förklarades att de kommo från en ryttare, som höll med sin tropp i närmaste skog och som frågade, om han vore välkommen med sina män: hvarpå frågades tillbaka: "Huru många ären J?" — "Vi äro visst trehundrade." — "Ja! om J ären sju gånger så många, så ären J alla välkomna och, till tecken dertill, tagen emot denna välkomstdryck." Härvid räcktes åt de utsände hvar sin silfverbägare eller kanna, fylld med öl. Med dem återvände de till Brudgummen och en

*) Så kallas de qvinnor som dermed hafva bestyr och hvilka det sedan åligger att under högtiden *fjänsa* henne; det vill säga, se till att hennes skrud bibehålles i vederbörligt skick.

stund derefter, sedan kannorne hunnit tömmas, stormade hela skaran in på gården. Midt på dess plan prålade en ståtlig majstång, kring hvilken de redo några hvarf under musik och skott, innan de afstego. — I gästrummet väntade Bruden, lysande af hyrda smycken, perlband och gulldkedjor. Hon var klädd i röd kjortel, ljusrödt förkläde, lintygsärmar och rödt lifstycke med broderad bröstlapp; omkring lifvet ett silfverbälte, bestående af pressade och förgylta silfverplåtar, fästade på rödt kläde. Ofvanpå den stora, tunga silfverkronan gick en krans af gjorda törnrosor, och nedomkring kronan en annan af cypress. Håret låg utslaget öfver axlarna. — Efter förrättad vigsel *) började måltiden, hvilken af Talemannen öppnades med en lång oration, som det tycktes, efter ett visst gifvet formulär och enligt gammal tradition. Talet var ymnigt späckadt med Bibelspråk. Frälsaren inbjöds till gäst, såsom vid Bröllopet i Cana. Välfägnaden vid bordet var rundelig. Mellan hvarje rätt bjöds brännvin, så väl på skinkan och steken, som på köttsoppan och tortan. Punsch saknades icke heller. Med flera slags kakor och ost, såsom ägg-

*) Då vigseln sker i kyrkan, hämtas Bruden af Brudgummen på samma sätt, som här är beskrifvet. *Brudstassen* ökes då af tvenne förridare och af Brudens ledsvenner eller båda Hofriddare, som skola rida på hvar sin sida om henne, och sedan vid bordet hafva sin plats midt emot hennes. I vissa trakter af Skåne, der Bröllopssederna äro med få förändringar de samma som i Blekinge, få ej föräldrarna åtfölja Brudfolket, då det reser till kyrkan att vigas, och brudens moder må ej se ut efter Brudstassen. Vid återkomsten lägges en brokig så kallad *åkedyna* inom tröskeln i stugan, hvaröfver alla skola gå, för att beteckna det öfverflöd i boet, som man önskar det nygifta paret. I Torna härad föres Brudens klädkista med på en särskilt vagn i Brudstassen.

ost, brynost, sötost och surost, undfägnades gästerna. Under de långa hvilostunderna mellan rätterna framtogs här och der en tobakspipa.

Efter måltiden började dansen. Alla täflade att få svänga om med Brud och Brudgumme. De gingo, såsom man säger, ur hand och i hand. — Först långt öfver midnatt kom tiden för den *sista dansen*, då flickorna slogo en ring om Bruden, att så länge som möjligt skydda henne mot de gifta qvinnornas bemödande att rycka henne till sig, och samma strid börjades mellan ungkarlarna och de gifta männerna. Den var ytterst liflig och stormig; innan ändteligen segern vanns af de sednare. Nu vidtog den offentliga afklädningen, hvarvid i synnerhet Hofriddarne betjente Bruden och Brudpigorna Brudgummen. Brudtomman vakade öfver, att allt gick ordentligt och anständigt till. Snart stod bruden bland sina plundrande vänner, beröfvad krona och guldsmycken och bjefs, endast i snörlif och en lätt underklädning; Brudgummen hade förlorat sin jacka och lifstycke — då de båda störtade ut till brudkammaren och alla efter dem med brinnande ljus i händerna; Talmannen med en hel knippe af sådana. *)

Följande morgonen väcktes gästerna af Bruden, som nu i sin hvardagsdrägt, med håret undangömdt under hufvudklädet, gick omkring i husmoderligt bestyr att med en morgondryck undfägna sitt främmande. Nästan hela dagen igenom dansades eller anställdes lekar; endast matstunderna gjorde deruti ett afbrott. Ölkannan och brännvinstumlaren vandrade flitigt omkring. Till

*) Fordom brukades att vid detta tillfälle inbränna Brudparets namn i taket, hvaraf gamla stugor ännu bära märken.

aftonmåltiden ikläddes Bruden åter sin fulla skrud. Talemannen, som dervid, likasom dagen förut, hade sin plats vid Brudgummens vänstra sida, höll ett långt och prydligt tal *), hvarefter man började med Brudgåfvorna, först af föräldrarna och sedan af alla karlarna. Hvar och en förkunnade med hög stämma hvad han i löst eller fast ville skänka de nygifta, hvilkas tacksägelse Talemannen för hvar och en serskilt tolkade. Ett glas och en handtryckning beseglade gåfvan. Brölloppsfesten fortsattes till Thorsdagen, då Gästerna åtskildes utan att några särdeles betydliga oordningar vid dryckeslaget förefallit **).

Det är redan ofvanföre anmärkt, att bruket af *förning* till gästabudet är urgammalt. Detsamma är äfven förhållandet med

*) Första Brölloppsdagen vid bordet brukas stundom att Presten håller det vanliga talet öfver de nyvigde.

**) Blekingsbons fordna vildhet, en lemning från hans vikingalif, har nu mera försvunnit. Men ännu i medlet af förra århundradet voro deras gästabud så stormiga, och slutades ofta så blodigt, att qvinnorna, som åtföljde dem, togo i hemlighet med sig svepning, af fruktan att ej få sina män lefvande med sig tillbaka. Den minsta oförrätt hämnades med att *spänna bälte*, ett envige, som gick så till, att de stridande läto knyta sig tillsamman med sina bälten för att icke under striden kunna åtskiljas och höggos sedan med knifvar. "Huru långt tål du kallt jern?" — sporde de hvarandra, och märkte ut med tummen på stålet, huru lång udd de skulle bruka. Striden slutades sällan utan mord. I Snapphanarnas förfärliga grymheter under Carl XI:s krig med Danmark voro äfven Blekingsboerne deltagare. I gamla urkunder säges om dem, att de voro de värste sjöröfvare i Östersjön, hade samlat sig stora skatter och ägde många krigsfångar bland sig, hvilka de behandlade som trälar.

med skänkerna till de nygifta, då i synnerhet med vissa utmärkande ceremonier en *häst*, en *oxe* och en *yxa* gåfvos, till tecken af den nya Bondens framtida pligter och göromål — strid, plöjning och hustimring eller skogs-rödjande *). Brudkronan, såsom vittnesbörd om jungfrulig kyskhet, har deremot sitt ursprung från Christendomen. Bruden skulle nämligen framställa bilden af den heliga Jungfrun — Jungfru Maria — i gamla kyrkomålningar alltid föreställd med krona, emedan hon tänkes såsom himlarnas drottning. Då vigsel förrättas i kyrkan, och Brud och Brudgumme komma dit ridande, väljes för den sednare den vackraste häst, som i Gilleslaget kan anskaffas, deremot får den förra åtnöja sig med den sämsta; hvilken skillnad härrör af den tro, att en häst, på hvilken en Brud ridit, skall vantrifvas och blifva oduglig. Det hände för några år sedan i en socken i Småland, att en Bonde, som lånte åt en annan i närmaste by en ung, vacker häst utan att veta hvartill den skulle begagnas, blef, då han fick höra att den burit en brud, så harmsen och förbittrad, att han sedan alls icke ville begagna den och sluteligen befallte, att den skulle ihjälskjutas.

Några nu mera föråldrade bröllopsseder från Sveriges medeltid vilja vi slutligen ur gamla handlingar anföra, och hoppas, att de för jemförelsen skola intressera läsaren.

Vid trolofningen, som vanligen skedde i tolf vittnens närvaro, nyttjade fadren eller giftomannen, då han lade de ungas händer tillsamman, följande uttryck: "Jag gifter dig min dotter, till heders och hustru, till halfva säng, till lås och nyckel

*) Se Olai Magni Historia, Lib. XIV, Cap. X.

och till hvar tredje penning, som J ägen eller äga fån i lösören, och till allan den rätt, som Uplands lag förmår och den helge Konung Erik gaf." Derefter vexlades fästnings-gåfvorne, bland hvilka trolofningsringen var den förnämsta, och gästabud anställdes. Det kallades *Brudköp* och fästman och fästmö sades vara *med mun och mälu gifte.*

Det ingångna äkta förbundet förkunnades derefter för församlingen trenne söndagar i kyrkan, icke från predikstolen utan från *Högchors-dörrn* eller från dörrn till det så kallade *Sånghuset*, kyrkans öfre, vanligen upphöjda del. — Aftonen för Brölloppet, som hette *mögvällen*, då bruden tog bad, firades af närmaste slägtingar med väldig förplägning, hvarvid, bland rätterna, *mövällingen* ej fick saknas. — Brudgummens utfart från sitt hem och Brudens högtidliga tåg till kyrkan, då hon red med sina Helghjon, Hofriddare, Brudframma m. fl. beskrifvas från den tiden lika med de i Skåne och Blekinge ännu gängse bruk, hvilka vi nyss tecknat. I kyrkan stod Brudparet i högchorets dörr *på bredan sten* (som det heter), med pell öfver sig, och afhörde Brudmessan, som sjöngs af presten och var ställd endast till Bruden, hvilket man ser af det vignings-formulär, som 1537 utgafs af Olaus Petri. Ceremonien bestod för öfrigt deruti, att de trolofvade bytte ringar och offentligen kyste hvarandra; men, efter denna betygelse af inbördes ömhet, yttrades en annan af motsatt beskaffenhet till de omkringstående, hvilka nu af det nyvigda paret fingo mottaga örfilar till höger och venster. Sådant kallades *fästedont.* Efter denna märkeliga påhelsning framtogs flinta och stål och man slog eld. Ju mera flintan gnistrade, desto bättre tecken var det för hjonelaget. Förklaringen af detta bruk fin-

na vi i en gammal sång (ur Svanvits historia), der det sålunda qvädes:

Derhos vill jag blifva ved
Uti vigning vår gamla sed,
Och eld af denna flinta slår,
Som ned på handen falla tår.
Likasom i den hårda sten
Eld ligger fördold ljus och ren,
Som utlockas med detta stål,
Och lyser sedan med stort prål;
Altså i eder båda två
Äro fördold' lif, icke få,
Hvilka kärleken lockar fram
I äktenskapet utan skam. *)

Återfärden till Bröllopsgården skedde med samma ståt, som tåget till kyrkan. När Bröllopet hölls om vintern, nytjades facklor af hela skaran. Bland forntidens dansar nämnes i Herrauds och Boses saga en som kallades *Faldafeikir*, hvilken måste hafva varit en art polska, som dansades mycket fort, emedan det säges, att i den *flickornas hufvudkläden flögo i vädret* **). De instrumenter, som nytjades, voro mest harpor, och deras musikstycken förekomma under åtskilliga namn, såsom *Strömkarlaslag*, *Drampuslag*, *Gygiarslag*, *Romaslagi* o. s. v., om hvilkas beskaffenhet man för öfrigt har föga kännedom. — Brudparets sängledning skedde i högtidlig procession med bloss och musik. Sängen stod midt på golfvet i ett stort rum och var vanligen några trappsteg upphöjd från golfvet. Brudsvennen och hofriddar-

---

*) I Bohuslän och i närmaste trakt deromkring i Norige består första fästmansgåfvan till Bruden af ett eld-don.

**) *Fallda* betyder qvinlig hufvudbonad; *Feikin* häftighet.

ne slogo en ring omkring den och Brudgummen måste hoppa öfver deras sammanflätade händer, innan han fick komma derinom. Dagen derefter gafs morgongåfvan, som kallades *mundur* eller *hinderdagsgäf* och fick ej öfverstiga värdet af 40 mark silfver. Den borde ej bestå i kläder eller smycken, utan i boskap, sadlad häst, spjut och andra vapen till påminnelse för Bruden, att hon, i strid som frid, borde följa sin man och försvara sin slägts heder.

Nästa söndag, då hon som ungmor besökte kyrkan, skulle hon der hålla sin inledning eller *Hofvering* med offring på altaret af ost och kaka, hvilka kallades *Hofvanost* och *Hofvankaka.*

SKÅNE.

WILLANDS HÄRAD.

Pl. 37.

Vi nalkas allt närmare gränsen för våra vandringar och inträda, genom Willands härad, inom den provins, hvars allmoge blir föremålet för de återstående teckningar i detta arbete.

En kort öfversigt af landet och folket må börja vår framställning.

Af fornhäfdernas utsagor bevittnas Skånes urgamla odling och bebyggande. Det står häruti framom icke blott Sveriges öfrige provinser, utan äfven många af dess sydliga grannländer. Vid slutet af hedniska tiden, då det inre af Jutland var en ödemark och Tyskland uppfyldt af stora skogar, hade Skåne rikedom på säd och varor, samt bebeddes af ett talrikt, tappert och frihets-älskande folk. Ofta lösryckte det sig från Danmarks väl-

de och motstod med framgång dess makt. Män och vapen hade det talrikare än Seland och Jutland. Dess namn antyder, att det ursprungligen varit ett *kärrland*,*) i urminnestider uppfyldt med tall- och granskogar, der uroxen, elgen och renen ströfvat. Ben af dessa djur uppgräfvas ännu ur dess torfmossar, hvilka äfven på flera ställen äro fulla med fururötter. Skanör och Lund voro i 8:de Seklet stora och berömda handelsstäder, och Helsingborg ett namnkunnigt vikinga — näste **).

Landets bördiga jordmån och fiskrika stränder inlockade nybyggare från alla sidor. Det öppna läget bidrog att befordra invandringarna, hvilka än tyckas hafva mötts och förenats, än undanträngt hvarandra under tidernas lopp. Det är orsaken, hvarföre Skånska allmogen ännu i dag, nästan inom hvarje härad, visar olikhet i utseende, lynne och hemseder. Likväl kan man skilja den hufvudsakligen i *trenne* stora stammar, som, antingen genom någon ursprunglig slägtskap eller lika lefnadssätt och lokal, numera visa drag och tycken, som äro gemensamma och förenade. Den första är norra häradernas, de egentliga skogstrakternas invånare, längs efter Småländska gränsen. Till dem höra Willandsboerne i Öster och till en del Åsbo häraders i Wester; ett raskt, lifligt, händigt och tilltagset folk, med öppen blick, ljus hy och reslig växt. Landtbon norr om Helsingborg är den vackraste allmoge i Skåne. Den har i hela sitt väsende ett visst naturligt behag; dess klädedrägt är smakfull och närmar sig Blekingens. Skånska adeln väljer gerna från denna trakt sin betjening.

*) *Skaun* betyder på Isländska ett kärraktigt land. Gamla namnet är egenteligen *Skån-ey*; Skån-ön, emedan landet var på tre sidor kringflutet.

**) Jemför Svea för år 1831, 13 häftet sid. 237.

Till denna stam räkna vi äfven Göingarna, ehuru detta folk föröfrigt har många egenheter, som skilja det från alla de andra. Deras kroppsbyggnad är mera groflemmad, lynnet hårdare; de utmärka sig äfven af en serskilt dialect. De tyckas oss vara ättlingar af ett Skånskt urfolk (kanske af Jotisk börd), undanträngt åt skogsbygderna.

Den andra stammen utgör den af Skåningen kallade *Slä-bon.* Den bebor den egentliga slätten omkring Lund, norrom Malmö och Landskrona, till Ystad i Öster. Den är trög till lynnet, långsam i rörelser och tal; anletsdragen tjocka och breda, växten kort och fetlagd. Dess Språk är till två tredjedelar uppblandadt med Danska ord. Både i åtbörder och klädedrägt har den någonting klumpigt, tvunget och stelt och är en fullkomlig motsats mot Norra Härads-bon.

Invånarne i Skånes sydöstra trakter och kustlandet omkring Cimbritshamn tyckas vara en tredje hufvudstam; de hafva magra och knotiga ansigtsformer, bleklagd hy och i allmänhet mörkt hår. Hela deras väsende, äfvensom klädedrägt, antyder en från kusten inträngd och utbredd stam af fiskare och sjöfolk. Den trakt, som de bebo, är äfven märkvärdig för ovanligt talrika fornminnen af det äldsta slag, såsom kummelgrottor, stensättningar och andra, bland hvilka det ryktbara Kivikska monumentet kan räknas.

Efter denna allmänna karakteristik, till hvars närmare utförande tillfälle framdeles erbjuder sig, skynda vi att förklara de teckningar, som åtfölja vårt häfte.

Willands-bonden och Bondhustrun (pl. 37) visa sig i sin helgdagsdrägt, som hufvudsakligen är svart. Qvinnans hufvud-

C. Forssell delt & sculpt

WILLANDS HÅRAD.

kläde, den så kallade *kluten*, utmärker sig genom sin egna vikning och läggning. Genom dess breda, åt ryggen nedfallande stycke, blir den lik Neapolitanska landtqvinnornas hufvudbonad. Willands allmoge berömmes såsom ett dugtigt, arbetsamt och raskt folk, och att i detta hänseende vara det bästa i Skåne. Dess fel synes vara högdragenhet och ett hårdböjdt lynne. Mera snygghet råder i dess boningar än i den öfriga Skånska allmogens. Dess lyx är förnämligast i linne. Till en bruds ordentliga utstyrsel höra icke mindre än 50 linntyg och lika många klutar. I allmänhet röjer allmogen i lefnad och sinnesart mycken likhet med Göingarna. Landet, som är genomskuret af sjöar och strömmar, hette i fordna tider Wetlanda *), och är rikt på fornminnen och traditioner, till hvilka äfven hör den bland folket bibehållna sägen om en utvandring, som härifrån skulle hafva skett under en Konung Erik. Redan i de äldsta tider gick genom denna trakt den enda, egentliga farvägen till Småland längs Helgeån, som förr varit betydligt bredare, än nu. Här ofvanför stöter äfven Smålands äldst odlade och bebyggda nejd intill Skåne, så att, om en utvandring skett från Sverige, har den sannolikt tagit denna väg.

HERRESTA HÄRAD.

Pl. 38 — 41.

Den allmoges hemvist, hvars bilder dessa fyra teckningar återgifva, utgöres af trakten norr om Ystad mellan Färs, Ingestads och Junits härader. Den är Östra sidan af den så kallade

*) Af *vät*, våt, för dess rikedom på vatten, kanske också af *vad* för dess många sund och grunda vattudrag.

söderslätt och har i allmänhet samma natur med den, men saknar likväl icke alldeles skog och höjder. Allmogen skiljer sig i vissa drag från den öfriga slättbon. Vi hafva följt en bondflickas förvandlingar i några skiften af dess lefnad: såsom *Höste-tös*, *Grebba*, *) brud och kyrkogångs-hustru; och skynda nu att närmare förklara våra teckningar.

I pl. 38 visar hon sig i den lätta, blott af ett linne bestående drägt, kallad *höste-särken*, som begagnas på ängen de varma dagarna under höslottern. Den tillknytes om lifvet endast med ett rödt, virkadt ylleband. Icke en gång strumpor besvära henne i denna, sannerligen sydländska klädnad. Hufvudbonaden är den för alla ogifta qvinnor vanliga — en slags valk, omlindad med ett tyg, rödt eller svart och vid högtidliga tillfällen med brokiga band.

I nästa teckning (pl. 39) bär hon helgdagsdrägt, vid hvilken den framstående bröstlappen af siden utmärker sig. Öfre hälften af den röda vallmarskjorteln är skinn, hvilket, utgörande tvenne stycken, ett rödt och ett hvitt, tyckes vara ämnadt till kjortelns både prydnad och styrka, att bättre hålla, der den mest nötes, då hon sitter. Nedom kjorteln framskymtar linntyget, enligt bruket, hvilket i detta fall är här lika som i Dalarna. Alla qvinnorna bruka svarta eller mörkblå strumpor, männerna deremot hvita. Teckningen visar för öfrigt i karlens drägt den egna form på halskrage, som här nytjas. Den är styf som en ringkrage, och starkt blånad, hvilket påminner om en rad i det

---

*) *Hösta* är det samma som skörda; *tös* är en flicka omkring 15 år, *grebba* omkring 20 och deröfver.

HERRESTAD HÅRAD.

I.

HERRESTAD HÅRAD.
II.

Forssell del. & sculp.

HERRESTAD HÄRAD.
IIII.

det ofvan, sid. 30, anförda Riks-qväde, der den hedniska bonden säges bära *blånadt linne.* I Ingelstad härad bruka äfven qvinnorna sådant i sina *klutar* eller hufvudkläden. Såsom en serdeles prydnad är den bakpå jackan broderade kronan, hvilken ofvan till har utseende af en blomsterkorg.

I Pl. 40 möter oss vår Herresta-grebba, som Brud. Man må ej fatta någon misstanke om henne, eller komma henne på elakt rykte, derföre att hon ej bär krona. Mången flicka nödgas försaka denna brudprydnad för de kostnader, som vanligen med den äro förenade, och de större anspråk på gästabud, som åtfölja ett så kalladt Kronbröllop. Hon är derföre icke mindre hederlig brud. Ingen, som brutit mot kyskhetens lagar, får i brudstolen bära en hufvudbonad, lika med den hon bär. Efter minsta bevis om öfverträdelse måste en sådan anlägga den *hvita kluten.* Fastän kronan således för vår brud saknas, har dock hennes drägt sin vederbörliga högtidlighet af de många förgyllda silfversmycken, som pryda den, af det breda spännet vid halsen, medaillonen med Frälsarens namn, korset och de små silfverbladen i rosetterna; hvartill kommer det purpurröda bältet med sina breda nedhängande flikar, liknande det Småländska Wärends-bältet. Vid handleden hänga stora armknappar af silfver, hvilka någon gång äro bjällror. I en annan trakt af Skåne (Bara och Wemmenhögs härader) nyttjas stundom i högtidsdrägt bjällror nära armbogarna. Vi finna i detta bruk åter en qvarlefva från Medeltiden, då de förnäma, som bekant är, nyttjade bjällror i kläderna. Vår gamla Rimkrönika klagar öfver de Tyska ungherrarna i Konung Albrechts tid, huru de i Sverige införde främmande seder:

"En kom ej så arm från Tyskeland
Hade han ett svärd i sin hand.
Kunde han dansa, springa och hoppa,
Han skulle hafva skälla och förgyllda klocka *)."

Och en Fransysk Skald från denna tid besjunger en Hermelinskappa, på hvilken skinnen voro så fästade, att hvart af de små djuren bar i munnen en gullring och om halsen en silfverklocka. Dessa klockors samljud finner han mycket ljufligt **).

I Pl. 41 se vi sluteligen den unga hustrun i vapenhuset vid ingången till kyrkan, der hon, enligt Christelig sed, väntar att åter blifva intagen efter sin barnsbörd. Omgifvelserna antyda det rum, der hon befinner sig. Käpparne i vrån intaga de fordna svärdens och vapnens ställe, då enligt lagen för kyrkofrid, ingen tilläts att beväpnad inträda i kyrkan. På sidan synes ändan af en likbår, hvars förvaringsrum vapenhuset eller, som det merendels uttalas, *våckenhuset* vanligen är.

I qvinnans drägt märka vi den *hvita* hufvudbonaden med sina utstående flikar. Till dess vederbörliga uppfästande behöf-

---

*) Sådana funnos till och med på skor. I den fordna Psalmboken förekommer i en Julpsalm: "*der de klockor klinga* in regis curia" (i Konungens hof), hvilka ord hänsyfta på klädernas bjällror.

**) . . . . . . — "*tres doucement sonnoit*
Quant au mantel frapoit le vent.
Je vous dis, que par nul couvent
Harpe, ne vielle ne rote,
Ne rendoit point se doulce note,
Comme les escelles d'argent."

heter det i den gamla sången anförd af Du Fresne ur Romanen, la Violette. Jemför Ihres Glossarium.

HERRESTAD HÅRAD.

IV.

ves en viss kunskap och ett eget handlag, hvarföre icke alla qvinnor kunna fästa sin klut, synnerligen i de trakter, der seden fordrar att den på ett konstigare sätt skall läggas, såsom med veckade skynken vid öronen och tredubbla snibbar på ryggen. I hvarje by finnes derföre vanligen en viss bondqvinna, som förvärfvat denna kunskap och biträder sina grannar vid deras toilette. Hustruns kappa är blott en på axeln fästad kjortel, hvars lif, hopviket, utgör kragen.

Hvad allmogens lynne och lefnadssätt i denna trakt angår, så anmärkes med skäl hos qvinnorna brist på ordning och snygghet i deras hushållning, en följd af vanvårdad uppfostran i barnaår. Stugorna på hela Skånska slättbyggden hafva allmänt lergolf och äro uppförda af korsvirke med murbruk. När man inträder i en sådan, möter i förstugan köket med brygghuset (kalladt *Stässet*), der spisen alltid befinnes midt emot stugudörrn; der inom är det egentliga boningsrummet, der bordet, fastsatt i golfvet på tjocka stolpar, upptager den ena väggen. Sängen af groft timmer, upphöjd vanligen en och en half aln från golfvet, står i ena hörnet, stundom i ett utbygge på väggen, liknande en alcov. Hönsen vistas merendels i stugan och äfven gässen få, vid kläckningstiden, der sin plats i en tillsluten bänk; och under kallare vinterdagar erhålla de till sällskap nyfödda kalfvar och lam. Alla äldre bondhemman bestå af fyra sammanbyggda hus, kallade *längor*, af hvilka en är boningshuset och en annan fähuset, som de kalla *manesætt* (ett Mœsogöthiskt ord). Genom denna sammanbygnad kan, vid utbristande eldsvåda, svårligen något enda hus räddas.

Boningshusens utseende på östra kustlandet af Skåne, vid medlet af förra århundradet, har Linné beskrifvit oss i sin Skånska

resa. Vi upptaga hans teckning för jemförelsens skull. "Stugorna här på orten hafva innantill horizontelt tak med fönster på södra sidan. Ett stort, tjockt, ekbord står tvärs för framväggen: bänken mellan bordet och främsta väggen kallas *frambords-bänken:* på norra sidan är norra och på södra sidan södra bänken såsom i Småland. Alla dessa bänkar äro uppfyllde med halm, en aln höga, samt täckta med långa dynor eller Westgötha-täcken, på hvilka folket ligger om nätterna och sitter om dagen. Sällan finnes någon stol i stugan eller någon annan säng. I det ena, bortra hörnet af stugan är ugnen, i hvilken vintertiden dagligen eldas, då röken går ut genom dörren; ty här brukas ingen skorsten, och glöden efter eldningen utsopas på lergolfvet mellan några stenar jemte ugnen. Således blir här mycket hett. I andra hörnet, på andra sidan om dörrn, äro hyllor för kökssakerna. Talrikarna, som här brukas, äro långa, smala, höflade bräder, så att hvar sådan talrik räcker till för alla, som sitta på samma sida vid bordet." — "Gästkamrar, så väl som andra kamrar här i landet, äro utan spis, utom sjelfva stugan, der ugnen antingen är i bortra vrån eller eldstad i förstugan. Inga andra golf finnas här än lergolf, så att den, som nödgas resa om sena hösten eller vintertiden, saknar mer än mycket de sköna eldbrasor och varma rum, som stå honom till tjenst ofvan för slätten. Dunbäddar brukas här till sängtäcken i alla sängar, så besvärliga om sommartiden, som gagneliga om vintern *)."

Dagliga favoriträtterna äro nu förtiden korngrynsgröt, potates, rökmaltsdricka, spicket eller kokadt fläsk och gåskött. Vid större

---

* Se Linnés Skånska Resa, sid. 130.

eller mindre högtidligheter består förnämsta anrättningen af saltad eller lutad fisk, gröt af bohvete eller risgryn, soppa, i hvilken ligga helkokta höns, och, på ett trädfat med höga fötter, befinnes slutligen en mängd saltade köttvaror, dels kokta dels okokta, af hvilka endast köttkorfven får skäras: det öfriga tjenar till skådorätt att beteckna husets välmåga, samt står oskuret på bordet, så länge gästerna äro qvar, oftast under full dans i samma rum, på det dammande lergolfvet. Innan gästerna gå till bords, aflägga de en del af de yttre kläderna. På hvarje rätt supes bränvin; och, under de vanligen långa mellanstunderna vid anrättningen, framtages icke sällan tobakspipan; sedan man rökt några drag, fortsättes spisningen.

Allmogens karakter är i allmänhet from; men de fel, som vidlåda den, äro i synnerhet misstänksamhet, misstroende till ståndspersoner och hämdgirighet, Nordbons gamla arfsynd. Hämden utbryter ofta långt efter förolämpningen, då något passande tillfälle erbjudes; och yttras stundom genom mordbrand, som derföre icke är sällsynt i denna trakt.

Herrgårds-böndernas fordom tryckande belägenhet har i sednare tider mycket mildrats genom afskaffandet af det så kallade *hofveriet*, eller skyldigheten att göra obestämdt arbete vid herrgården. De gifva nu merendels säd för sina hemman; och dagsverken vid gården utgöras af *husmän*, motsvarande torpare i Rikets norra provinser.

Språkets uppblandning med Danska ord hafva vi redan anmärkt. Vi vilja anföra några exempel på Skånsk dialect. Man säger *vindue*, för fönster; *hjonad*, för vallhjon; *kjol*, för rock; *tybevatten*, för tvättvatten; *jordag*, för lördag; o. s. v. Februarii må-

nad kallar allmogen *Bliel;* Mars månad, *Thor.* Med ordet *Fische* benämnes efterhösten. Mindre oxar kallas *battingar;* flera kor tillsammans *kör.* Ett dagsverke med tvenne hästar kallas *en ecka.* Med *eckor* i plur. menas fyra hästar. *Limene* betyder qvast. Tjenstfolket kallas *tyngen;* en gosse *pog.* *Glytt* är barn i allmänhet. Med *kompan* eller *kumping* menas en gosse omkring 15 år; *dräng,* en omkring 20. Qvinnornas kjortlar med sina lifstycken, äfvensom karlarnas jackor, hafva olika namn efter deras vidd och plats. Den närmaste och trängsta heter *krifi,* eller *krybi,* sedan *fari,* så *klämman;* derefter *slom* eller *slummerdum* och den yttersta *uden alle di* *).

Till allmogens fester hör äfven ett så kalladt *Klena-gille,* som firas, då ett nytt hus *klenas,* eller då dess korsvirke mellan trädsparrarne och stafrarne fylles med lerbruk. Sedan leret blifvit trampadt af oxar eller hästar samt blandadt med halm och sand, föres det till huset; då qvinnornas göromål är att fästa det och deraf bilda stugans väggar. Männerna äro deras handtlangare. En qvinna står innanför, en annan på yttre sidan, och mot hvarandra med händerna klappa och släta den blifvande väggen. Arbetet går fort: hela slägten är församlad och alla sysselsatta. När stuguväggarna äro färdiga, firas det nya boningshuset med väldig traktering och dans, samt med en skål för dess lycka.

---

*) Några prof på Småländska dialecten omkring Wärend lemna vi här till jemförelse: *Tjusen,* kallas der hörnet på en påse; *Puscheftan,* liten ficka; *Braga,* bra; *Kafring,* sängtäcke; *Kimma,* kar med lock; *Plejel,* slaga; *Hammel,* liten drög; *Löijen,* tvärträd; *Tiste,* länk vid drögan; *Hamla,* qvista; *Risbit,* en bock på andra året; *Prinsla,* matpåse; *Tafla,* hög pall med fyra fötter.

Forssell del.t & sculp.t

CHORET I LUNDS DOMKYRKA.

CHORET I LUNDS DOMKYRKA.

Pl. 44.

Detta Högchor hör till de få dyrbara lemningar, som i vårt land finnas qvar af Göthisk kyrkoprydnad. Om man jemför våra förnämsta kyrkors öden, så tyckas Nordens bildstormare hafva mest förhärjande framgått i Upsala Domkyrka: mindre än den synes Linköpings hafva lidit, och Lunds blifvit mest skonad.

Men äfven ganska många af den sistnämndas i Catholska tiden uppförda ornamenter och inredningar hafva gått förlorade, dels af de första reformatorernas allt för våldsamma omskapningsnit, dels sedermera af den rådande liknöjdheten för göthisk arkitektur och för de i dess stil uppförda monumenter. Det är först i sednare tider, som ett återväckt sinne för dess skönhet äfven väckt tanken att samla och rädda dess återstående lemningar.

Lunds Domkyrka täflar till storleken med de förnämsta i vårt land. Den är inom murarne öfver 135 alnar lång, 50 alnar bred, och öfver 48 alnar hög. Grunden lades år 1012, under Danska Konungen Sven Ottos regering, då början skedde med den underjordiska kyrkan eller Kryptan, vanligen kallad Kraftkyrkan, hvilken invigdes af Nordens förste Erkebiskop, Ascer, år 1133. Bygnaden varade i 133 år och kyrkan invigdes slutligen med stor högtidlighet år 1145 under flere Furstars och Biskopars närvaro. Öfver sjelfva Kryptan, som sträcker sig mer än tredjedelen af kyrkans längd, är det så kallade stora Choret. Närvarande teckning deraf är tagen från östra sidan och visar i fonden den nedre kyrkans hvalf, och längst bort dess vestra fönster. Detta Chor utgör

likasom ett tempel för sig, till grunden äfven betydligt upphöjdt öfver den öfriga kyrkan. Det håller i längd 55 alnar och 20 alnar i bredd. Vid uppgången från kyrkans Högchor ser man på sidorna i trä skurna bilder af den helige Laurentius på sitt halster, Susanna i badet, en aflatskrämare och andra föreställningar. Sjelfva Chorets medlersta del är från sidohvalfven afskild genom panelade väggar, som ännu här och der visa lemningar af fordna, lysande målningar. De i ek skurna bilderna innehålla ämnen ur Bibliska historien. Under dessa väggar går på ömse sidor en lång rad af munkstolar, som bilda en skön symetri. De äro i många hänseenden märkvärdiga, och hela samlingen förtjente i hög grad att närmare granskas och i detailler med noggranhet aftecknas, innan tiden hunnit förstöra den. De äro, ty värr! redan något stympade, och bära många spår af okynnets åverkan. Sjelfva sätena kunna vändas opp, då hvarje stol förvandlas till en bönpall. Undre sidan visar teckningar ur Æsopi fabler. Hedniska och Christna föreställningar gå således här jemte hvarandra. Omkring midten af raden synas fristående djur, hvilkas betydelse man har svårt att utleta. Arbetet är med yttersta sorgfällighet utfördt, och hör hvad stilen angår till den yngre göthiska konsten. Serdeles sköna äro de båda öfre tvärsidorna, som hafva genombrutet skulptur-arbete i en lätt och högst gratiös teckning. Den ena t. ex. föreställer i sitt öfre fält ett vinträd, som höjer sig i otaliga, konstigt anlagda slingringar. Den andra har formen af ett kapell med lätta treblad och sköna stjernfönster, ytterst slutande sig i rikt ornerade spiror, på sidorna med blad af liljor. Spirorna äro nu mera stympade och arbetet i allmänhet betydligt skadadt.

På

På Chorets golf är en med löst gallerverk försedd öppning, som går ner till Kraftkyrkan och ger ljus åt dess hvalf. Af denna förbindelse mellan de båda kyrkorna får man anledning att sluta till hufvudsakliga ändamålet med sådana underjordiska Kryptors byggnad. Sverige äger af dem blott tvenne, Lunds och Dahlbys; den sednare är likväl i mycken liten skala, nästan endast som ett grafhvalf. Sannolikt voro de ämnade att under fastlagen begagnas för de i Katolska tiden brukliga dramatiska framställningar af Frälsarens död och uppståndelse, då hans begrafning med vederbörlig efterbildning firades i Kryptan, och hans uppståndelse ur grafven visades för folket medelst tjenligt sceneri i öfre kyrkan, hvarvid en dylik öppning i golfvet, som den i Lunds Stora Chor, kunnat vara behöflig. — Kryptan skulle således egenteligen föreställa Christi graf. Lunds Krypta har, såsom en kyrka, sitt högaltare och sina sidohvalf. Gamla handlingar styrka, att den i fordna tider äfven ägde sin egen församling med dess Kyrkoherde och Kapellan.

Nära intill golf-fönstret i Choret står en smal, 5 alnar hög, metall-pelare, på hvilken man ser den helige Laurentius. Pelarens breda fotställning uppbäres af Lejon. Med skäl bevarar kyrkan bilden af den helige martyren, fordom dess beskyddande Patronus. Det var i hans namn, som byggnadshjelp begärdes öfver hela Christenheten, då betydliga bidrag inflöto, i synnerhet från England, Tyskland och Frankrike, länder, från hvilka Christendomens första predikanter i Norden härstammade.

Midt i Chorets öfre afdelning synes en serskild stenläggning, sannolikt ämnad att visa den plats, som gaf den säkraste och

heligaste tillflykt för förbrytare. Kyrkan ägde för öfrigt rätt att gifva en sådan (Jus asyli) inom hela sitt område, enligt Ephesinska mötets beslut år 431. Der visas äfven en dyrbar altartafla med dörrar och en hög grenig matall-stake med de fyra Evangelisternas emblemer.

I ett af sidorummen omkring detta Chor förvaras ännu några få från medeltiden återstående reliker, och bland dem det namnkunniga Jungfru Mariæ lintyg, äfven kalladt den heliga Margarethas. Det ansågs äga en underbar kraft att hjelpa hafvande qvinnor i deras barnsnöd, hvarföre Konung Christian I i Danmark lånade det, år 1468, för sin Gemåls nedkomst. Man har ännu qvar det bref, som han i anledning häraf skref till Prelaterne i Lund *). En gammal vers tolkar den heliga relikens kraft i följande ordalag:

"I barsel-säng hjelper han og af nöd,
Som quindfolk pläghä att lidhä.
Han lener deres we, frelser dem af död,
Binthe the hannum om theres sidhä."

En betydlig förändring med detta vackra Chor lärer redan icke blott vara besluten, utan äfven påbörjad. Genom orgelverkets flyttning åt vestra sidan kommer det att närmare förenas med sjelfva kyrkan, visserligen till stor vinst för båda; men huruvida äfven bortskaffandet af hela dess nuvarande inredning och prydnader är väl betänkt, lemnas derhän. Fråga lärer vara att nedflytta antiquiteterna till den låga och mörka Kraftkyrkan, der de hvarken hafva utrymme att rätt uppställas, eller dager att väl beskådas. Munkstolarne och deras omgifning, ehuru

*) Se Sjöborgs Archæologiska Samlingar, Tom. 2.

skadade och, i vissa delar, genom nyare tillsatser bortskämda (några af djuren t. ex. äro från en sednare tid, och sämre arbetade, än det öfriga) utgöra dock en, icke blott i vårt land, utan i de flesta Europeiska länder sällsynt vacker samling. Då den Göthiska stilen nu mera allmänt börjar blifva föremål för konst-studium, kunde möjligen genom en skicklig konstnärs hand, det skadade i arbetet återställas, det felaktiga upphjelpas och det hela i allmänhet vinna den putsning och elegans, som närvarande tids smak fordrar.

TORNA HÄRAD.

Pl. 42, 43, 45 och 46.

Detta härad, som i norr begränsas af Käflinge å och i söder af Höjeån, sträcker sig i öster till andra sidan om Romele-Klint och utgör, med undantag af skogstrakten vid dess fot, hufvudsakligen slätten omkring Lund. Namnet vilja några antiquarier härleda från *Thor*, i anledning af denne Guds förmenta dyrkan i Lund, ett offerställe redan i urminnes tider; andra åter af *thaurn*, som på fornspråket betyder berg, då Romele klint kunde hafva gifvit anledning till benämningen. Trakten, som innehåller både höjder och slättland visar inom sitt lilla område, på ett märkeligt sätt, det olika inflytande, som olika natur utöfvar på invånarnes både utseende, lynnen och sedvanor; den bevittnar, huru menniskan öfver allt tar stämpeln af den natur, som omgifver henne. Häradets östliga invånare, höjdboerne, äro mera lifliga, raska och rörliga än de öfrige: deras klädedrägt

16*

mindre tung och oformlig än de andras. Man kan äfven anmärka samma förhållande med det i Söder angränsande Bara härad, hvars östliga del äfven utgöres af höjdland och skogstrakter *). Till och med i dialecten röjer sig en olika brytning. Slättbons språk är i allmänhet mera släpigt; det förlänger vokal-ljuden till diftonger. Att detta inträffar öfver allt, bestyrkes om man t. ex. jemför Westerbottningens uttal med Skåningens; båda, bebyggare af slättland, böja sitt språk i breda, uthållande vokal-ljud. Alla bergsboers dialect är deremot kort och hög, som deras berg, hvilande på konsonanter, som på klipphällar. Man skulle kunna säga, att, då de sednares uttal går på höjden, går de förras på längden. Folket uttrycker i sin dialect icke blott sina lefnadsyrken, utan äfven den natur, med

---

*) Vi anföre hvad en författare yttrar sig om klädedrägten i detta härad, år 1797, emedan beskrifningen ännu nära öfverensstämmer med förhållandet i Torna härad.

"Slättbons klädedrägt förekommer ett ovant öga på det högsta löjlig och motbjudande. Öfverlif och kjortlar äro alltid hopsydda och lifvet så kort, att kjorteln börjar under armarna, men räcker nästan ej längre än till vaden. Den ger en ställning åt kroppen som ej är naturlig och främre delen vanställes så af denna drägt, att ögat ofta skulle misstaga sig och helt orättvist anse den unga flickan för en förklädd gosse."

"Med den backiga orten vidtager ock en annan klädegrägt. Qvinnorna kläda sig der med mer smak. Tröjorna och öfverlifven hänga ej fast vid kjortlarna. Deras kläder röja bättre deras växt. Näst Norra häradsboernes, får man väl medgifva, att denna deras drägt är bland de vackraste i Skåne. — På öarna i Mälaren är nästan samma klädedrägt brukelig." Se Svananders Dissertatio de Territorio Bara, Lund 1797, p. V.

hvilken det blifvit förtroligt, såsom strömmars brusande, djurs läten o. s. v. Deraf kommer att slättbons språk är ljudfattigare än bergsbons.

Allmogen skämtar gerna med namn, och äger en fintlighet och qvickhet att tillskapa sådana, hvilka ofta icke illa uttrycka föremålens egenskaper. Så kalla de i Skåne parapluie, *flyttetak;* allée, *tittväg;* en strut, *krämarhus;* högra och venstra hästen, *frâmans* och *temans öget.* I Norrland kallas en backe, som lutar emot, *motlutten*, och den som lutar utföre, *ättlutten* (efterlutningen).

Hufvuddragen i allmogens lynne och egenskaper på Skånska slättbygden hafva vi redan anfört. Det välstånd, som i allmänhet råder, föder tröghet, lättja och beqvämligt lefnadssätt. Arbetet väcker icke heller behof af någon själsansträngning. Skåningen äter i allmänhet mycket, och gerna stark mat. Hvad för honom vore en högst tarflig spis, skulle en Dalkarl anse för ett gästabud. Den fattiga och sparsamma Smålandsbonden nytjar om sina hvardags måltider följande rim:

Frukost är en öda (slöseri),
Davar är dagsens föda;
Middag är landsens sed.
Får jag ej Nattór blir det derved.

Utan Nattór och frukost skulle en Skånsk Bonde ej nöja sig.

Märkeligt är det olika uttryck, hvarmed välståndet hos allmogen visar sig i vårt fäderneslands nordligaste och sydligaste provinser. Då Skåningen sorgfälligt gömmer undan sina skatter och i sin boning, samt i sitt yttre, visar tarflighet, oftast fattigdom, ehuru han i mat och dryck ingen sparsamhet iakttager; är Helsingen och Norrlands-bonden angelägne om att låta sin

välmåga framskina medelst stora byggnader och i kläder. Den främmande, som besöker dem, anvises till nattläger helst det rum, der helgdagskläderna förvaras, på det han må beundra husets rika tillgångar. Misstänksamhet mot Ståndspersoner och fruktan för högre beskattning torde hos Skåningen vålla iakttagandet af ett sådant sken af torftighet. Han är i allmänhet mycket sluten och svår att få till bekännelse, då någon oordning blifvit begången. Känslan af förolämpning bär han länge inom sig, utan att röja den; och låter den ofta genom sjelfhämd utbryta, så framt icke det lyckas tredje man att bilägga tvisten, hvilket alltid måste ske med en viss högtidlighet *).

*) Författaren hade under en resa i Småland, för några år sedan, tillfälle att afskrifva ett gammalt document från år 1629, som innehåller en, genom böter, uppgjord förlikning mellan några Småländska och Skånska bönder, i anledning af ett dråp. Originalet äges af Kyrkovärden Måns Bengtsson i Fållen, Allbo härad. Då det på ett märkligt sätt visar, huru långt fram i vår historia den gamla slägthämden sträcker sig, anser man sig böra här införa det, äfven såsom bidrag till allmogens sede-historia för fordna tider.

"Bekennom wij oss underschrefne fulmyndige giorde på hela den dödas slecht vägna nempliga: Elevor Svenson i Bivara, att thenne person Ingemar Laresson boandes i Swerige Wijderstada sockn i Arnanäs hafver sigh med oss på hela Slechtenes vägna förlicht och wäll fördragit för thet slagsmål och den dråp, som skedde (ther Gudh bätre) på förbē Olevor uthi Christianstadz ägor uppå Näsby dugn: Så att han haffver oss huar peningh reda betalt nempliga 130 daler uthi Dansk mynt reknat så att huarken wij eller nogre uthaff then dödas wen eller slecht föd eller oföd hafwa af honom till thet ringasta att fordra eller kräfia. Hwar och så hende att någon ville ther uppå klandra skall förb:t Jngemar inthet warda förplichtat them till att swara: üthan wi

TORNA HÄRAD.
III.

Forssell del. & sculp.

TORNA HÄRAD.

I.

Vi hafva i fyra teckningar afbildat denna trakts allmoge. Den första (pl. 42) är tagen från närheten af Lund, i Nöbbelöfs socken. Gubbens både ställning och anletsdrag hoppas vi uttrycka det karakteristiska hos en välmående invånare i detta slättland. Teckningen är dessutom portrait, lika som de flesta andra i detta verk. De stora silfverknapparna i Bondens tröja, äfvensom flickans lifstycke af grönt siden med sammetsborder, silfverspännen och maljor, utanpå den stickade gröna tröjan, utmärka helgdagsdrägt. Genom lifstycket, som nedtrycker barmen och genom de många under armarne fästade kjortlarna (de måste vara minst fem) blir qvinnodrägten ful och vanställande. Karlarne bära äfven vid högtidliga tillfällen flera valmarströjor, blå, gröna, hvita och svarta, alltid så gjorda, att äfven den understa kan synas.

I pl. 43 möta oss några sörjande vid en nyss tillsluten graf på en kyrkogård. Den ena qvinnans sorgdrägt utmärker en nära anförvandt till den bortgångne. Sådana bära öfver hufvudet en, serskilt för sorgen gjord, svart kjortel eller kappa, som de kalla *kåvan;* den hålles så nära tillsluten omkring ansigtet, att blott det ena ögat synes. Man får således icke *se* en sörjande qvinna gråta, blott höra snyftningarna, och bruket kan icke vara utan sin nytta för en ung enka, som har svårt att få fram en sorgetår öfver sin gamle man. Någon gång nytjas till denna kappa en-

---

williom them förnögha: att så i sanningh är ünder wår signete och nampn. af Wijderstad then 12 Januarii Anno 1629.

(L. S.) (L. S.)

Truls Eleversō Oluf Svensō Oluf Botelsō Oluf Olefssō
Nils Svenson Sven Botelsō.

dast en vanlig svart kjortel med fastsydt lif utan ärmar; då den så vändes, att en del af ansigtet blir synligt genom armhålet. Den andra qvinnans hufvudkläde är ett sådant, som bäres af mindre nära slägtingar. Det kallas *hyekläde* och måste vara stort, väl stärkt och utstående, samt försedt med spetsar. Männernas sorgdrägt är icke, såsom qvinnornas, svart, utan blå. I ett liktåg är nödvändigt att alla hafva käppar, till och med små gossar, när de åtfölja ett sådant.

Vid dödsfall iakttagas ännu här och der många af forntidens bruk och vidskepelser. Så sätter man ett ljus i hand på den döende, att dess lif må lätt utslockna (en qvarlefva från katolska tiden). Man flyttar, tills likkistan blir färdig, liket i något uthus, men ej i sädesboden, ty då blir säden oduglig till såning och knappt gifvande. Man lägger hos den döde en penning, och gerna någon småsak, som han mycket älskat eller mycket nytjat. När hafvande qvinna dör oförlossad, får hon med sig kläder till barnets svepning. — Sänghalmen, på hvilken någon dött, uppbrännes. I grafven måste den dödes hufvud vändas åt vester. Inga nära anhöriga få vara bärare; dödfödde barn bäras af gamla gubbar. Brudfolk böra ej gå öfver tom graf, då bli de fattiga. En Smed vill ej gerna vara likbärare, ty då tror han sig ej lyckas att sedan göra goda eggjern. Flera andra skrockfulla föreställningar och iakttagelser förekomma ännu vid olika tillfällen, synnerligen på orter, som äro aflägsna från Städerna, och i allmänhet mera i Norra än i Södra Skåne. Då dels många af dem hafva ett historiskt ursprung, och tyckas ännu qvardröja liksom gengångare från en försvunnen bildningsgrad, andra åter uttrycka

med

med sitt naiva teckenspråk, bättre än någon beskrifning, folkets lynne, böjelser och tänkesätt, vore önskeligt att man af dem ägde en samling ordnad efter deras olika innehåll, och med angifvande af de orter, inom hvilka de finnas. I våra bergsbygder, såsom Småland, Dalarna och Norrland, torde lemningar af hednisk föreställning vara öfvervägande, och deremot spår af Katolsk vidskeppelse mest röjas i Westergöthland och i Upland. Märkelig är, i detta hänseende, Hävärö socken i Roslagen. Dess allmoge har en synnerlig böjelse för skrock och öfvertro; hvartill, utom den styrka att bibehålla sig, som ett ursprungligt folklynne i sig sjelft äger, ortens afskilda läge och försummad skol-undervisning betydligt torde hafva bidragit. Der iakttagas vid högtider och i samqväm många egna och besynnerliga bruk och sedvanor, af hvilka flera sannolikt räkna hög ålder och förtjente att af någon fornforskare bevaras och närmare granskas. Äfven klädedrägten i Hävärö är utmärkande och olik de angränsande socknarnas. Karlarna bära långa, hvita rockar af vallmar, med blåa eller röda uppslag och en låg, röd krage, öfver hvilken vesten synes. Qvinnorna hafva höga, tornlika hufvudbonader, vanligen af siden. De gifta nytja dem svarta med breda, hvita stycken, som gå ner öfver öronen. Halsduken fästes med ett stort, rundt spänne af silfver eller tenn; kring halsen bäras stora, gula eller röda, glasperlor.

Det tyckes som bruket af *hvit* rock vore en lemning af Nordens fordna Vikinga-drägt. I Sagorna omtalas ofta Sjökonungarnas hvita kappor med purpurbräm, såsom för dem egna, och utmärkande deras värdighet. Färgen har bibehållit sig just i de orter, som i äldsta tider varit tillhåll för Vikingar. Så nytjar det egent-

liga skärgårdsfolket i Blekinge allmänt hvita eller ljusgrå jackor. Wingåkers allmoge har, som vi redan visat, hvita rockar. Äfven Roslagens skärgård var i fordna dagar ett tillhåll för Vikingar. Bekanta äro de utvandringar, som derifrån skedde åt öster, om hvilka namnen Roos, Russi och Ryssland ännu bära vittne. Äfven åt vester hafva sannolikt Roslagens fordna invånare anställt utfärder och deltagit i de beryktade Norrmanna-tågen. Staden Evreux i Normandie påminner, icke endast genom namnets likhet, om Hävärö i Roslagen: sådant kunde vara en tillfällighet; men der lära också bevaras traditioner, som, enligt trovärdig uppgift, antyda en colonisation från Sverige.

Efter denna korta utflygt åt Roslagen, återvända vi till förklaringen af teckningarna öfver vår Skånska allmoge.

I Pl. 45 finner läsaren tvenne Torna-bönder vid plogen och i deras arbetsdrägt. Den barbenta karlen är husbonden, som med korslagda armar makligt och tanklöst skådar utåt fältet, under det att hans dräng är sysselsatt att upplöja den släta, stenfria marken. Plogen är troget tecknad efter den, som nu mera brukas, och hör till det mindre slaget. Bredevid plogbillen är yxan instucken att begagnas vid förefallande behof, merendels för att fästa de lösa kilarna vid handtaget. Dragtyget är hälften af trä och hälften lina. Närmast selpinnarna är trä-stycket. Den stora plogen af gamla formen drages icke sällan af fyra eller sex hästar; mest af tre par oxar och ett par hästar. Den är tung och otjenlig; men bibehålles af gammal vana, kanske äfven af ett slags skryt att kunna använda de många dragarne. Med en löjlig stolthet drifver bonden fram den långa raden, och med väldigt skrikande påkallar förbigåendes uppmärksamhet. Hvad klädseln angår, fästa vi oss vid böndernas

TORNA HÅRAD.
III.

Sandberg del.t Forsell dir.t

TORNA HÅRAD.
IV.

träskor. Sådana äro allmänna i hela Skåne, men förekomma sällan i någon annan Svensk provins. De äro urhålkade trästycken af alm, björk eller lind och göras på åtskilligt sätt. Ett slag af dem kallas *klumpa-träskor* och hafva klackar både under hälen och fotbladet. Trätoflor nytjas äfven både af män och qvinnor. Vid de långa regniga höstarna visa de sin nytta.

I afseende på de olika skoplagg, som vår allmoge begagnar, påminna vi oss Dalkarlens tjocka skor af flera på hvarandra lagda näfversulor, öfverst och underst slutande med läder, alla starkt hopfästade med väldiga spikar. Den höga klacken, ofta midt under foten, ger åt densamma en tvungen, stupande ställning. Ett annat slags näfverskor nytjas i flera provinser af fiskare och af bönder, då de hafva sin slåtter på sidländta ängar, eller då de slå vass. De bestå af rimsor, glest flätade, att vattnet kan obehindradt både ingå och utrinna, och äro således ämnade endast att skydda foten för skador under vadandet i vattnet. Lappskor af renshudar äro allmänna vinterplagg i de nordliga provinserna.

I Pl. 46 far ett sällskap på bondvagn. Vid sin väl ombonade hustrus sida sitter husbonden och kör med en viss värdighet sina ståtliga Skånska hästar. Det är en kall höstdag; man igenkänner den Skånska bondhatten och vintermössan. Ytterst i vagnen har en ungersven fått sin plats och medföljer, på det skakande åkdonet, i en nog obeqväm ställning.

WEMMENHÖGS HÄRAD.

Pl. 47.

Detta härad innefattar en del af söder-slätt och ligger öster om Malmö, mellan denna stad och Ystad. Invånarne äga i hög grad

Skånska Slättbons karakter och anses vara de trögaste *) och beqvämligaste af denna folkstam. Ehuru af naturen starkt byggda, anstränga de ogerna sina krafter. De äro i allmänhet goda ryttare, men finna mödan att stiga till häst besvärlig; hvarföre man om dem, som ett ordspråk, brukar säga: de rida gerna, men grufva sig att komma i sadeln. Fordom hafva de äfven haft bland sig rid-öfningar eller ett slags tornerspel med stänger, hvarvid de ådagalaggt stor skicklighet och sadelfasthet. I allmänhet äro de, som vunnit någon förmögenhet och sjelfve äga den jord de odla, högmodige och overksamme, och tänka endast på att väl sköta sin kropp. Sin bördiga åker sköta de deremot illa, och om sina ängar hålla de ej heller vederbörlig vård; dessa äro äfven alltför små, i förhållandet till åkern. Mot ett utsäde af hundra tunnor svara vanligen omkring trettio lass hö. Man kan utan öfverdrift säga, att Sveriges bördigaste provins kunde, med en förbättrad landthushållning, gifva dubbel afkastning.

Trögheten i lynnet hos slättbygdens invånare gör äfven att de med envishet fasthänga vid gamla vanor eller ovanor: den föder äfven deras misstänksamhet och missnöje vid den minsta felslagna förhoppning. "Då den fattige Smålänningen," säger en författare, "vid tillfrågan om årsvexten, börjar med att tacka Gud för det goda, som honom blifvit gifvet, och för en hjelpelig hafreskörd och sist nämner, att rågen blifvit klen eller, Gudnås! ingen; bör-

---

*) Att sådana lynnen, då de komma i rörelse, äro de svåraste att stilla, bevises af det blodiga folk-uplopp, som 1811 i Juni månad utbrast, i anledning af missförstånd, rörande förordningen om förstärkningsmanskapet. Det var störst på Skånska Slättbygden, och folkresningen i Wemmenhögs härad var af alla den betydligaste.

WEMMENHÖGS HÅRAD.

jar deremot den Skånska, välfödda slättbonden sitt svar med en lång jemmer öfver det onda och med klagan öfver hvad han icke fått *)."

Språket är i denna trakt till det mesta Danskt. Föröfrigt har nästan hvarje härad sin egen dialect, likasom sin egen klädedrägt. Uttalet är i Wemmenhög trögt och släpande. Qvinnorna kläda sig i en slags forntids herrskapsdrägt, och vi hafva i Pl. 47 framställt den, sådan den vanligen brukas vid färder till kyrkan eller till staden. Qvinnan bär sin *örtakåst* (blomsterqvast) i den hoprullade näsduken. Handskarne äro broderade. Hufvudbonaden, eller den hvita kluten, har utstående stärkta vingar och under dem, vid tinningarne, små svarta, i veck laggda taftslappar, som betäcka håret eller skola föreställa ett sådant. Till det gröna, vanligen blommiga lifstycket hör blå stickad tröja eller, om lifstycket är blått, måste tröjan vara grön. Bruket af förgyllda bjellror under armen nedom armbogen hafva vi sid. 113 redan omnämnt, och få här tillfälle att visa det. Bonden i sina ridbyxor och sin korta jacka (till hvilken höra silfverknappar, vanligen åttkantiga) ser ut som en utstyrd herrgårdsdräng eller gårdsfogde.

Då med förklaringen af denna Planche författaren af texten efter förmåga fullgjort det hedrande updrag, som han af utgifvaren emottagit, öfverlemnar han nu åt honom sjelf att öfver sin födelsebygd, Allerum, gifva en i mera utvecklade drag genomförd beskrifning, dervid han ledes af lika kära som lifliga ungdomsminnen.

Grafström.

---

*) Sjöborg. Skånes Historia och Beskrifning, 3:dje Del. Malmöhus Län, sid. 25.

ALLERUM.

Pl. 48.

Det finnes ett ställe på jorden, hvars minne uppfyller hela min själ med de ömmaste känslor och som jag alldrig kan se utan att mina ögon fuktas af tårar, ett ställe, som mer än något annat förmår rycka mig från verklighetens bekymmer, och liksom trolla mig tillbaka i den verld, min ungdoms lyckliga drömmar skapade sig: detta ställe är Allerums Prestgård.

Då man från Stockholm reser stora vägen åt södern, är Flenninge det närmaste skjutsombytet till Helsingborg. Men från Flenninge går äfven vesterut en mindre väg, som slingrar sig emellan bördiga åkerfält och blomstrande ängar här och der bevexta med skog, fram till Allerum. Om man färdas denna, upptäcker man snart sockenkyrkans ansenliga Skånska torn. Straxt bredvid kyrkan ligger Prestgården. Der är väl icke mera min barndomsgård, ty den har längesedan afbrunnit, och de båda goda gamla invånarne, hvilka hela socknen med mig kallade Far och Mor, ha flyttat till sitt sista hvilorum: men den fordna parken med sina härliga ekar och lummiga bokar står ännu qvar, näktergalen sjunger der ännu i sommarqvällen, och hvart träd tycks liksom vinka mig tillbaka till mina sorgfria barnaår — och i den nya prestgården mötes jag ännu af mitt käraste barndomsminne, en älskad Syster och en redlig vän, hennes Make.

Likväl är det icke blott dessa minnen som förmått mig välja min födelsebygd till målet för vår vandring genom Sveriges märkvärdigaste provinser. Belägen i Skånes sydvestra del, nära Helsingborg och Öresund, äger denna socken dessutom en utmärkt vacker natur. Vintern är här mildare än i nedre Tyskland. Val-

Forssell del.t & sculp.t

ALLERUM.

nötträdet, äkta kastanjen och mulbärsträdet, planterade, bära frukt täflande med den bästa som Frankrikes medlersta provincer frambringa. Omgifningarna höra till de skönaste jorden erbjuder. Den lilla urgamla staden Helsingborg ligger icke fyllest en half mil från Allerum. Något längre söder ut möter oss det berömda Ramlösa, der en mäktig hand, liksom med Mosis staf, framkallat ur den hårda klippan välgörande hälsokällor. Norr om Helsingborg, från Pålsjös behagliga höjder, öppnas utsigten öfver Sundet med sitt rörliga hvimmel af alla nationers segel, och på 8000 alnars afstånd synes Danska landet, der Helsingör och det starkt befästade slottet Kroneborg med sina göthiska torn och gluggar, vittna om Dannemarks fordna makt och rikedom. Endast en fjerdingsväg från Allerum träffa vi Kullagunnarstorp, hvars majestätiska parker, till större delen danade af naturen sjelf, förtjusa genom sina mångfaldigt afvexlande taflor. Sundet och Danska landet bilda äfven här en af de mest leende utsigter. Inom borgens salar bjuder en med kännedom utvald taflesamling den härligaste njutning åt konstälskaren. Men den ålderstigna, ädla ägarinnan, som under så många år från detta sköna herresäte spridde ännu skönare välgerningar, träffas icke mera der; också hon har flyttat till sitt sista hvilorum. — Följer man ännu längre den vestra hafsstranden, då kommer man efter ett par timmars färd, förbi Höganäs Stenkolsgrufvor, till det romantiska Kullaberg, hvilket på ett beundransvärdt sätt förenar den höga nordens vilda natur med söderns milda behag. — En smal väg för öfver branta ofruktbara klippor, som återkalla intrycket af trakterna kring Nordkap, till ett af dessa vänliga berg-landskap, som Rhensträndernas höjder stundom erbjuda. Följes nu en annan väg, som för i mera rät

linie tillbaka till Allerum, då ser man snart till venster Svedberg, hvars bördiga kulle beherrskar kanske den vidsträcktaste landskapsutsigt Sverige äger. En klar sommardag upptäcker ett skarpt öga härifrån öfver 30 kyrktorn, skimrande likt belysta juveler på detta naturens oändliga, gröna sammetstäcke. Till höger åter, nära Allerums Prestgård, ligger det trefliga Hjelmshult, omgifvet af vackra lundar, blomsterströdda ängar och rika åkerfält.

Allmogen i Allerum och trakterna deromkring utmärker sig i allmänhet genom en vacker vext, och ett visst medfödt behag och ledighet i sina rörelser. Bland flickorna äro skönheter ej sällsynta. — Ehuru Allerums grannskap med Dannemark, och de många vägar som här sammanstöta, sätta socknens invånare i beständig beröring med främmande af alla classer, har folket likväl ännu bibehållit mera renhet och enkelhet i sina seder, än man skulle förmoda. Detta torde i betydlig mån böra tillskrifvas bemödanden af flere efter hvarandra följande aktningsvärda Lärare, som förstått tillvinna sig sina åhörares förtroende, och genom ord och exempel mäktigt inverkat på denna Församling.

Klädedrägten närmar sig mer den Blekingska än den som brukas af allmogen i det öfriga Skåne. Endast hufvudklädnaden, *kluten*, som utmärker den Skånska qvinnan, begagnas äfven här, men i allmänhet af finare linne, ofta af kammarduk kantad med spetsar, och med mera smak uppfästad än längre söder ut. Klädningen, hvars snitt liknar de i England bruklige fruntimmers-ridklädningar, är af hemma tillverkadt ylletyg, en efterhärmning af Merinos, merendels grönt eller Chocoladfärgadt. De små med svart sammet kantade skörten tyckas antyda att lifstycket skall

före-

föreställa en tröja; armarna och kjorteln äro äfven garnerade med en sammetsbord, någon gång utklippt, såsom den sittande qvinnans drägt utvisar. Förklädet bäres vanligen rödrandigt och af hemmaväfvet bomullstyg, eller vid högtidligare tillfällen af netteldduk. Karlarne kläda sig, som Blekingsbonden, nästan i sjömansdrägt, lik gossens på denna teckning. Kyrkan som synes i fonden är Allerums.

Härmed slute vi den vandring genom Sverge, som utgjort föremålet för detta verk. Mycket skulle visserligen ännu synas återstå som förtjente häri upptagas, men då jag icke längre kan egna mig deråt, öfverlemnar jag efterskörden åt någon annan, och anser emellertid mitt arbete, då det likväl framställer de märkvärdigaste egenheterna af forn-Svenskt lynne och ärfda minnen, såsom för sig fulländadt.

C. Forssell.

INNEHÅLL.

Förklaring öfver Plancherna.

Rättelser:

	står:	*läs:*
Sid. 27 rad. 5	trakten,	trakter
— — i noten	— Westerdalarne	— Österdalarne
— 73 rad. 3	— 1669	— 1569
— 99 — 9 nedifr.	— Pl. 53	— Pl. 35

